

(sic!)

Časopis za po-etička istraživanja i djelovanja
Sarajevo/09 broj 1

Kritika: Cisneros, Hasanović, Hemon, Kamerić

Stav: Top je bio vreo

Interview: Mirsad Sijarić

TEMA BROJA: NACIONALIZAM

Satira: Efendić, Marković, Salčinović

siclitat: David, Kiš, Kovač, Pekić

Proza: Begagić, Kamber, Sijarić,
Veličković

Poezija: Kurtović

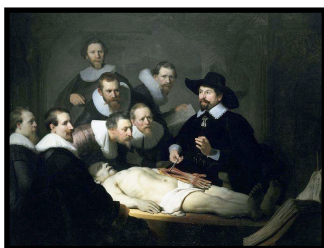
A close-up portrait of an elderly man with thinning grey hair, wearing round gold-rimmed glasses, a white collared shirt, and a dark jacket. He is looking slightly to the right of the camera with a neutral expression. The background is dark and out of focus.

„Dvostruki je (ili višestruki) identitet lijek da se čovjek sačuva od samog sebe i vlastitih napasti, da se odupre zlim nastrojima „kolektivnog terora“ i uopće fanatizma, da ne dopusti da ga bilo kakva pravda ponese da učini drugomu nešto nažao.. Osjećaj „proturječne pripadnosti“ obuzdava svaki zanos kad god dođe do povijesnih i inih turbulencija u jednoj zajednici.“

(Mirko Kovač,
Pisanje ili nostalgija)

Nacionalizam i književnost

- Osman Zukić / *Virus Bošnjakitis* 52
Mirnes Sokolović / *Potmulo dejstvo našosti* 54
Mirnes Sokolović / *Nacionalist i književnost* 56
Jasna Kovo / *Nacionalno, klerikalno i žene* 60
Marko Raguž / *Treba da se čisti* 63
Almir Kolar / *Potreba za intelektualnom Spartom* 66

- XX vijek uveliko traje** 30
Razgovor s Mirsadom Sijarićem, autorom romana *Još jedna pjesma o ljubavi i ratu*, kandidatom za nagradu *Meša Selimović*

šiškultura

- Tomislav Marković / *Iz Betona* 69
Edin Salčinović / *Preporod Hadžije Ročka* 73
Diabate / *Mezar* 77
Kenan Efendić / *Mlada studentica sabah klanjala* 77
Edin Salčinović / *Bosanski jezik za početnik* 72
Edin Salčinović / *Lav Islamski* 76

(sic!) broj 1

- Ružica Marjanović / *Ako promašiš etiku pogodio si sve ostalo* 12
Enes Kurtović / *Sektor G* 40
Mirsad Sijarić / *Još jedna pjesma o ljubavi i ratu* (odlomak) 35
Lamija Begagić / *Put u out* 42
Amir Kamber / *Manifest novog pokreta* 47
Nenad Veličković / *Hopsa, hopsada* 38

kritika

- Jasmina Bajramović / *Teret nostalgije* 6
(*Ljubav i prepreke* Aleksandra Hemon) a)
Jasna Kovo / *Proza ljubavi i stereotipa* 7
(*Cipele za dodjelu Oskara* Meline Kamerić)
Harun Dinarević / *Odjeci traume* 8
(*O roštilju i raznim smetnjama* Nihada Hasanovića)
Nina Lazović / *Prostor slobode i identiteta* 9
(*Kuća u ulici Mango*, Sandre Cisneros)

Sajam knjige na otvorenom

Na Trgu Oslobođenja u Sarajevu ove godine je po sedmi put organiziran sajam knjige koji je ugostio oko 30 izdavača i knjižara iz Sarajeva, Bihaća, Tuzle, Banja Luke, Mostara, Travnika. Kao i ranije, ovoljetni moto sajma „S dobrom knjigom na odmor“ što govori o istrajnosti organizatora (Izdavačka kuća „Sejtarija“) da građanima i građankama BiH omogući sajamske snižene cijene knjiga pred putovanja na godišnje odmore. Prema najavama iz „Sejtarije“, cijene knjiga snižene su u odnosu na standardne za 20-70 posto.

Održana posljednja srijeda

Posljednje ovosezonske „Književne srijede“ u Multimedijalnom centru „Mak“ sarajevskoj publici predstavljen je roman Enesa Karića *Pjesme divljih ptica*. O knjizi su na promociji govorili Hadžem Hajdarević i Ivan Lovrenović. Promociji prvog Karićevog romana prisustvovao je veći broj ljubitelja njegovog naučnog, prevodilačkog i književnog djela koji su učešćem u razgovoru o djelu doprinijeli da „posljednja srijeda“ svoju prvu sezonu završi na najbolji način. Moderator i voditelj razgovora bila je Fadila Nura Haver. *Pjesme divljih ptica* ovog proljeća objavila je Izdavačka kuća „Tugra“.

Sveto i proketo u „Maku“

Povod sedme po redu „Književne srijede“ bila je promocija nove poetske zbirke Stevana Tontića *Sveto i proketo*. Promocija knjige o kojoj su govorili Mile Stojić i fra Mile Babić održana je 17. juna u Multimedijalnom centru „Mak“ u Sarajevu. Novu Tontićevu knjigu, u kojoj su, pored novih, skupljene i brojne pjesme iz ranije objavljenih zbirki *Hvala ti gospode*, *Sveto i proketo*, *Na hristovom grobu*, *Crni princ* i *Grob pravednika*, izdala je Matica srpska iz Novog Sada. Voditeljica i moderatorica „Književne srijede“ je Fadila Nura Haver a realizira se uz pomoć „Biblioteke Sarajevo“.

UKF u Sarajevu

U Sarajevu je 20. juna nastupila Ujedinjena književna fronta (UKF) čiji su se autori predstavili sarajevskoj publici. Ujedinjena književna fronta predstavlja ideju koja povezuje i dovodi u suradnju mlade i neafirmisane autore iz BiH i regiona. U prostorijama Kina Bosna nastupili su pisci i pjesnici iz Mostara (Sonja Jurić, Goran Karanović, Adnan Žetica, Elvedin Nezirović i Mirko S. Božić), Sarajeva (Dinko Kreho, Vuk Bačanović, Mario Piragić i Almir Kolar), te Edin Salčinović iz Breze. Prvi susret sarajevskih i mostarskih autora održan je krajem maja u Mostaru. Dinko Kreho i Mirko S. Božić, pokretači projekta, namjeravaju istrajati u svojoj ideji da na svaki mogući način ožive književnu i kulturnu scenu u BiH.

Moja braćo da vam info kažem,
Šta se radi u svijetu bijelome.

U Iranu podigla se buna,
Bunu guši sila policijska
Brani da se ponove izbori,
Pa besjedi Ahmadinedžade:

„Eto vama vaše zemlje tami
puščajte nas da koljemo vami
mi čuvamo tekovine svete
od Imama časnog donijete
stoj podalje satanski svijete“.

U Koreji imaju raketu
Mogu smaći materu planetu.
Obama him uveo sankciju
U Pjongjangu sankciju ne haju,
Oni jošte nuklearke grade
Da se brane jenkijske najezde.
Podigle se **vode u Jevropi**
Poplavile Čeha i Germana.

Turak hoće u Jevropu ući
Hoćel EU do azijskih strana.
U regiji hara **svinjska gripa**,
Poharala Srba i Slovenca.
U Bugarskoj **hapšen Agim Čeku**.
U Hrvatskoj žale zbog pristupa,
Oko međe spore sa Slovencom,
Pa zbog međe Jevropa hin neće.
Silna Bosna spori s MMF-om
Đe joj neće da pozajmi novce,
Zar ne vidi **u Bosni je kriza**
Dabogda him došla do Pariza.
Tihić neće sa Dodikom pričat
Niti hoće kod Incka na ćoš, e,
Prima Incko Milu i Dragana
Da preslušā besjede leaderske.
Šta se radi u našem sportu?
Hoćel **Džeko u Milano** preći,
Da li će mu Švabo izin dati?

Kakvog sina ima majka Bosna
Zavidi joj vascijela Jevropa,
Zakukat će i Nijemac i Španac
Na Worldkapu kad hin fintu proda.
U Jevropi trguju igrače
Real, Barsa, čak i Fenerbahče.
U Šovbizu događa se svašta
Džekson Majkla zdrmalo je Srce
Pariz Hilton izišla na plažu
Megan Foks je nova grl-tombrajder.
U kulturi kriza pozorišta
Nema para nema ni predstava.
U svijetu se zanimljivost desi
Popišo je majmun precjednika.
Sve što sam vam kazo braćo mila
Istina je kojoj premca nema.
Tako bilo, kad se i činilo
A danaske jedno spominjanje.

Edin Salčinović

Jasmina Bajramović / *Teret nostalgije*

(Aleksandar Hemon: *Ljubav i prepreke*, Buybook, Sarajevo, 2008.)

Perspektiva tog drugog kulturološkog obrasca kojem se likovi prilagođavaju nije im naklonjena; oni su ništa drugo osim egzotičnih brodolomnika, izgubljenih pojedinaca zanimljivih kolektivnu zbog svoje Drugosti i Različitosti, mogućnosti kratkotrajne dobre zarade.

Bilo bi pogrešno Hemonovu novu zbirku kratkih priča suditi prema naslovu; čitalac bi na prvi pogled mogao pomisliti da se radi o paradigmat-skom primjeru konzumentske literature, vrištećih korica i bombastičnih kritičarskih osvrtu. Naprotiv, naslov zbirke predstavlja jednu od istoimenih pjesama glavnog fokalizatora-naratora čiji je glas teško odvojiti od piščeve perspektive – gotovo da možemo reći da se radi o svojevrsnoj autobiografiji.

Hemon će u jednoj od prvih priča reći za svoje pjesme da se *bave ljudskom nevinošću i iskustvom koji su čak i njemu bili nepoznatljivi*. Upravo u sintagmi *ljudska nevinost* objašnjeno je cjelokupno iskustvo njegovog prepubertetskog i adolescentskog doba opisanog u pričama – svjedočenje o *samom sebi, kakav je nekad bio*. Fragmenti sjećanja povezuju se u koherentnu cjelinu; hronološki tok događaja nije teško slijediti, ali je isprekidanost toka radnje karakteristična upravo za proces prisjećanja i prizivanja.

Autor se bavi pitanjem odrastanja i alijenacije tako karakteristične za dječaka od šesnaest godina. Otudjenje od svega što je poznato i sigurno, potreba za samoćom i samopotvrđenjem van roditeljskog doma jesu naznake sazrijevanja, ali u kontekstu karakterističnog hemonovskog humorističnog pristupa: odlazak od kuće iz sasvim konkretne porodične potrebe da se kupi zamrzivač mladić-narator će (u priči *Sve*) pretvoriti u samoinicijativni pokušaj bijega i inauguracije u zajednicu pisaca-boema-zavodnika, proživljavajući, poprilično bolno i nespretno, svoja prva pijanstva i spolna dozrijevanja. Karakterističan je Hemonov ironijski osvrt na vlastita naivna razmišljanja o spisateljstvu kao zanatu, o moći boemštine, o kvaziintelektualcima, o pripadanju poetskoj eliti – razmišljanja koja izrastaju iz gotovo pobožne vizije Pisca kao Genija, u realnost slike za stolom u sarajevskom Domu Pisaca, gdje nadobudni pisci nose *namučena lica uzvišenosti, kao da su oduvijek bili zatočeni u nedostiznim poetskim visinama*. Pad pisca iz *poetskih visina* u blato sumorne egzistencije i potrebe za samopotvrđivanjem i pripadanjem tema je je možda jedne od najboljih priča ove zbirke: *Dirigent*. Hemonov prikaz figure Muhameda D. (Dede), suverena tadašnje poetske scene čija se čitanja svode na neoromantičarska pijanska naklapanja ubjedljiva je slika svojevrsne *furke* klasičnog sarajevskog kvazi-intelektulca. Međutim, ova figura nadrašta prvobitni kontekst u koji je smještena; Hemon će kroz Muhameda D. problematizirati pitanje prisilnog migranta – ono što jest

preokupacija njegovog cjelokupnog opusa. Muhamed, više nego sam narator, postaje biće granice; zatočenik i žrtva traumatskih ratnih i migrantskih procesa, uslijed odlaska u Ameriku. Bijeg od sarajevske ratne stvarnosti postaje utoliko problematičniji što se nameće potreba asimilacije, gdje je Muhamed izmješten iz pozicije lokalno poznatog i priznatog sarajevskog poete u kolektivno sivilo američke demokratije. Moralno propadanje gotovo postaje egzistencijalni imperativ. *Nesnalaženje* unutar sistema konzumerističke sredine kakva je Amerika je odlika i likova drugih priča unutar zbirke; u priči *Szmurina soba*, Bogdan, Ukrajinac iz Prnjavora u Bosni, bježi od neljudskih događanja u svojoj zemlji, da bi mu se čitav egzistencijalni *kosmos* sveo na sobičak koji izdaje Mike Szmura, stereotipni primjerak nezainteresovanog, pragmatičnog Amerikanca. Oduzimanje sobička imat će katastrofalne posljedice za Bogdana, do tada spremnog za balansiranje između dva kulturološka sistema, ali tragično svjesnog posljedica *promašene asimilacije*, kako Nicholas Dames definira *nostalgiju*: *to je bolest psiha čije geografske, političke, društvene i konstitucijske barijere u čestim susretima sa novim stimulansima stvaraju nesposobnost adaptiranja*. Svakako je upečatljiva figura naratorovog (Hemonovog) oca u priči *Pčele, prvi dio* koji čini dio mozaika ove migrantske *slagalice*. Njegova priča vodi koncem retrospekcije naratora; od socijalističke idile građanske porodice i figure Oca koji prezire književnost kao čistu fikciju i samim tim – kao laž, do čovjeka koji se upravo fakturom književnošću, odnosno *knjigom baziranom na realnosti*, bori protiv duha nostalgije. *Realna knjiga*, odnosno knjiga bazirana na činjenicama

jeste njegov otpor, otpor materijalnosti naspram apstraktnog zla čiji je početak nemoguće uhvatiti, a kraj ne uspeva sagledati. Iako Hemon parodira očevu riješenost o gotovo hroničarskom bilježenju stvarnosti (insistiranjem na *mimezi*), unutar humoreskne priče postaje jasna očeva vizija spasa: oduprijeti se zlu pisanjem jeste spoznaja jednog od osnovnih principa piščeve etike. Priča u priči (priča o pčelama) jeste sjajan prikaz zla koje se obnavlja, na primjeru cikličnog uništavanja pčelinjaka jedne porodice.

Primjer savršene organizacije košnice jeste opozicija činjenici ljudske destruktivnosti koja se kroz ratove (isprva Drugi svjetski rat, a zatim rat od '92-'95.) pokazuje kao jedina sila koja temeljito zatire sve oblike života. U vidu očevog svjedočenja pisac dokumentira ljudske ispovijesti; štaviše, sve se priče baziraju na dokumentarnom iskazu kao temelju poetike svjedočenja, pa i vlastitog svjedočenja, kao oblika formiranja kulturalnog sjećanja – pokušaja prevladavanja kulturalnog, sociološkog i psihološkog jaza koji se formira u životu jednog migranta.

Problem se usložnjava pojavom *hibridnih identiteta*; protagonista priče *Szmurina soba* je Ukrajinac porijeklom iz Bosne; sam Szmura, iako Amerikanac, nosi korijene iz Ukrajine (jer je Amerika ipak kulturološki hijatus). Na kraju, i piščev je identitet rashodišten i pluralan, od Očevih predaka koji su došli u Bosnu, do vlastite pozicije novopečenog Amerikanca. Činjenica *fluidnosti identiteta* u pričama varira od razloga za napuštanje Bosne, do, paradoksalno, savršene mogućnosti zarade u Am-

erici: dok u početku svog života u Americi zarađuje prodajući pretplatu za časopise, u priči *Good Living* primjećuje:

Bio sam, naime, dvonogo ostvarenje američkog sna; evo me kako nadilazim svoju nesretnu situaciju u novoj zemlji, baš kao i preci mojih budućih pretplatnika, koji bi spremno potpisivali ček, sjetno mi pripovijedajući sagu o svojim precima i njihovom prelasku u Ameriku.

Osjjećaj alijenacije koji se proteže još od adolescencije sada poprima sasvim drugi kontekst; postaje stalna pratnja svih protagonista priča, koji nisu u mogućnosti da se vrate, a ne pronalaze načina da bezbolno prođu proces tranzicije iz vlastite, napuštene kulture u kulturu koju usvajaju. Međutim, perspektiva tog drugog kulturološkog obrasca kojem se prilagođavaju nije im naklonjena; oni su ništa drugo osim egzotičnih brodolomnika, izgubljenih pojedinaca zanimljivih kolektivu zbog svoje Drugosti i Različitosti, mogućnosti kratkotrajne dobre zarade:

Moji poslodavci su bili mišljenja da moj čudni bosanski akcent, očigledno ponikao iz nižih slojeva nekih „drugih kultura“, nekako stimulira potrošački instinkt Amerikanaca iz predgrađa.

U takvoj iznimno potrošačkoj kulturi, sve postaje *produkt*; pisci upakovani u egzotiku Drugosti, ratna tematika njihovih djela, njihova fizička pojava – sve je stavljeno na tržište i zavisi od promjenljive i nezasitne čudi konzumenta. U priči *Uzvišene istine o patnji* pisac se vraća u Sarajevo s namjerom da se odmori od trenutnog prebivališta, da uspostavi odavno prošlu predratnu porodičnu idilu, da se odmori od *amerikanizacije* vlastitog života. Međutim, u susretu sa slavnim američkim piscem

upada u kalup potrebe za dopadanjem, za empatijom, za razumijevanjem. Pogled stranca na njegov idealizirani svijet je perspektiva hladnokrvne realnosti; pred njim ne može, s potpunom ubjeđenošću, pričati o urbanim legendama i mitovima; sa američkim piscem i on je prinuđen da vidi sarajevsku stvarnost: Vječnu vatru koja je *trenutno malo ugašena*, biste u Parku pisaca zaklonjene stolovima sa piratskim DVD-ovima, itd. Utočište od konzumerizma jedne kulture postaje podjednako potrošačka kultura, zamagljena subjektivnom perspektivom stvarnosti koja gubi svoju oštrinu pod teretom nostalgije. *Teret nostalgije* karakteristika je i priče *Američki komandos*; ispred objekta kamere narator primjećuje teškoću prizivanja *starog sebe*; bezuspješno pokušava da razotkrije razloge djetinje fascinacije američkom kulturom, američkim crtanim i igranim fimovima koji predstavljaju jedan vid globalnog kolektiviziranja: jedan jezik i jedan narod – oni koji uvijek pobjeđuju i razotkrivaju zločince. Taj se mit automatski dekonstruira politikom predsjednika Busha, što je i na fonu Hemonovih priča o lažnom sjaju američke kulture.

Hemonovi likovi gotovo su uvijek definirani svojim statusom emigranta, što i nije čudno s obzirom na piščevu poziciju. Čitajući zbirku, može se zaključiti da otuđenje nije nužno uvjetovano nekim naročitim životnim razlogom; naprosto, predstavlja gotovo nužan faktor u čovjekovom životu – otuđenje s nemogućnošću povratka u praiskonsko jedinstvo s *gazdom*, kako Spinelli, lik iz priče *Stepenice u nebo*, naziva Boga: *Ovdje ima pleme, koje vjeruje da su se prvi muškarac i žena konopcem spustili s neba. Bog ih je spustio na konopcu, oni su se odvezali, a na to je gazda smotao konopac. I upravo se to i desilo, moj prijatelju. Spustilo nas dolje, mi želimo natrag, gore, ali konopca nema.*

Jasna Kovo / Proza ljubavi i stereotipa

(Melina Kamberić, *Cipele za dodjelu Oskara*, Buybook 2009)

Tako početni naslov priče postaje mjestom simbolizacije nedomašajnosti strastvenih dodira samih ljubavnika. Unatoč tome što pokušava reinterpretirati kulturološki model intimističke naracije, priča ponovno ne ostavlja snažan efekt identitarne raspolućenosti ženskoga subjekta, niti demistificira jednostavni i klišetizirani ambijent, budući da su određeni narativni elementi ponovno stereotipizirani.

Recepcija literature na tržišnom tlu književnosti često se kreće između dva međusobno isključiva pola. Tako su knjige u recipijentskim iščitavanjima dvostruko kodirane: ili kao djela koja su u suglasju sa tržišnom ekonomijom potražnje, ali su i opterećena pitanjem beletrističke vrijednosti; ili kao djela koja zadovoljavaju kriterij minimuma estetskog i po/etičkog kvaliteta. Prve, tržišno producirane knjige su, dakle, čitanije, hvaljenije i prodavanije. Druge, po nepisanom pravilu prođu kroz ruke malobrojnih čitalaca i ostaju izuzete od veće tržišne potražnje.

Knjiga proze *Cipele za dodjelu Oskara* iskonstruirana je i ispričovijedana u formi kratkih priča, koje pokušavaju sažeti iskustvo likova čiji se vidokruzi u konačnoj narativnoj strukturi mogu svesti na jedinstvenu artikulaciju jednoga ženskoga glasa, najčešće autobiografskoga, autoričina, i na artikulaciju glasa muškog naratora, kao onog bezimenog u priči *Moj rođendan* koji uspostavlja simbolički topos rođenja i smrti, a pripovijeda o fantastičkome sagledavanju stvarnosti nakon svoje smrti. Priče su tematsko-motivski orkestrirane u nekoliko dominantnih odrednica. Prva je rat, kao stvarnost u koju su uvučeni likovi žena koje su, kao neposredne žrtve ideološkog bezumlja, indiferentne prema frontovskim pozicijama muškaraca; druga odrednica na tematskome nivou narativne strukture jeste postratna stvarnost sa depresivno-melankoličnim ambijentom gradova, figuriranih likovima koji unutar postraumatičnih naracija pokušavaju nadvladati depresiju socio-kulturnoga i intimističkoga obzora.

Također, naracija se spušta i do infantilne perspektive dohvaćajući dječije iskustvo rata u priči *Umijeće brojanje*, koja isfragmentirano svjedoči o nasilju i silovanju djevojčice za komad čokolade, čime se uspostavlja etička konstelacija rata, s pozicijama muškaraca kao silovatelja i najvećih žrtava rata – žena.

Čitane u čisto ženskome ključu, priče Meline Kamberić se unekoliko uklapaju u zadate koncepte ženskoga pisma, odnosno ženskih tema kako se ove odrednice čitaju i prihvataju u tradicionalnim okvirima književne teorije. Likovi u nekim pričama izražavaju jasan stav spram patrijarhalnog koncepta shvaćanja žene; naprimjer, naratorica, šefica u priči *Mjesto za dvoje*, koja na povratku sa mora sluša svoje uposlenike kako govore o piti koju će im spraviti žene, u tom smislu iskazuje sljedeće:

"Muka mi je. I od broda od šovinizma i renesansne. Pravim mentalnu zabilješku. Najebati im se oca. Odmah u ponedjeljak. Ne samo zbog morala. Zbog toga što moraju prodati više pelena i brijača. Najebati im se oca, jer žene moraju praviti bureke. Mada su i same tek stigle s posla. I prostrle veš. I okupale djecu. I obrijale noge našim brijačima. Koje su posudile od svojih muževa. Kojima prave burek." (44.str). Međutim, priča se od početnoga bunta žene ponovno utapa u klasičnu razradu iskaza o zaljubljanju i u orkestraciju sentenci o stereotipnome srećnom, odnosno nesrećnom kraju svake životne priče.

Bez obzira na ovakve omaške, priče uistinu pokušavaju biti rodno osviještene, neki ženski likovi su mahom netradicionalno profilirani subjekti koji ne/sretno žive u braku – one su ljubavnice, raspuštenice, egzilantice, vole i uglavnom nisu voljene... Njihovo iskustvo rata, također, nije jednako iskustvu muškarčevog ratovanja, jer je on na frontu, a one su te kojima je stavljeno u zadatak da čekaju i bezrezervno vole...

A upravo u toj naoko jednostavnoj seksualnoj potrebi i žudnji za ljubavnikom, junakinja iz priče *Crveni č ipkasti veš* pokušava prevladati ratnu grotesku i strahotu. No, susret u crvenom, erotskom vešu se pretvara u užas koji ju sustiže iz snajpera nekog vojnika. Rana na tijelu postaje metaforični vrelj poljubac, ali poljubac metka a ne ljubavnika. No, unatoč tome što je užas neposredan i bizaran, priča ponovno klizi u banalnost ispričivijedanog.

A kada god napuštaju narative modernih ženskih likova i njihovog "tipičnoga" ženskoga iskustva, priče skreću ka reinterpretiranju kulturološkoga narativa svojstvenog baladeskno-lirskoj formi.

Prvi dodir paunovog perja ponovno je artikulirao žensko iskustvo u kontekstu iščitavanja/učitavanja patrijarhalnog značenja trgovine ženama kao bešćutnim subjektima. Intradijegetička naratorica pripovijeda i svjedoči o udaji koja je ugovorena radi spasenja Grada. Vitez je, očigledno, ratnik, kako je i uobičajeno unutar klišetizirane epske koncepcije koja muškarcu propisuje tradicijsko-patrijarhalnu figuru. Međutim, glavna junakinja se zaljubljuje u drugoga, koji biva kažnjen za preljubu, kao i ona uostalom. Tako početni naslov priče postaje mjestom simbolizacije nedomašajnosti strastvenih dodira samih ljubavnika. Unatoč tome što pokušava reinterpretirati kulturološki model intimističke naracije, priča ponovno ne ostavlja snažan efekt identitarne raspolućenosti ženskoga subjekta, niti demistificira jednostavni i klišetizirani ambijent, budući da su određeni narativni elementi ponovno stereotipizirani.

Uistinu, proza iz ove zbirke pripovjedaka jeste feministički osviještena, ali variranja ustaljenim ljubavnim diskursom, same priče previše jednodimenzionalno otvaraju ka temama sa istim, pojednostavljeno iskazanim zaključcima. Ženskim likovima se, doista, artikulira bijes nadošao u vulgarizaciji jezika, koji prikazuje i uzdrma one koji vode situaciju. Međutim, naglašenom erotizacijom i seksualizacijom češće se patetizira, a ne ironizira tzv. klasična ženska tematika koja je postulirana po muškim mjerilima.

Mada pokušava nadvladati dvoznačnost i nerazriješenost situacije, čitaocu ostaje dilema da li se pripovijedanjem pokušava (neuspješno) izbjeći banalnost ili se banalnošću pokušava prokazati apsurd situacije u kojima se nalaze likovi. Naposljetku, knjiga ostaje dvoznačno i nerazriješeno recipirana (paradoksalno) u dvojbi među dvama oprečnim mjerilima ekspliciranim u uvodnoj napomeni ovog teksta. U takvoj recepciji je sadržano i pitanje na koje još valja odgovarati: treba li ovo djelo biti primano kao uspjele beletrističko štivo ili pak kao prosječna literatura oko koje se

skupljaju epiteti kritičara u ništa manje banalnim prikazima; npr: "melinina knjiga je definitivno sjajan priručnik iz kojeg saznajemo o čemu žene misle kada nas vole." (Damir Uzunović).

Harun Dinarević / Odjeci traume

Nihad Hasanović, *O roštilju i raznim smetnjama (ili kako rat ne zaboravlja svoje đake)*, Algoritam, Zagreb, 2008.

Ipak, narator nam ne kazuje da li je Šefik/Alen uspješno stvorio novi identitet, ali nam nagovještava da je to stvar formalne prirode, dok pamćenje ipak ostaje u čovjekovoj svijesti, bez mogućnosti da se trauma prevaziđe promjenom vanjskih faktora. Stoga ovaj roman sagledava potiskivanje traume kao samo jedan korak ka dezintegraciji čovjekova identiteta.

U samom uvodu ovog prikaza, valja prvo napisati dvije napomene. Iako je roman izašao u hrvatskoj izdavačkoj kući Algoritam 2008. godine, sarajevskoj publici je predstavljen tek u martu mjesecu 2009. u organizaciji sarajevske izdavačke kuće Buybook. Ovaj roman je također u konkurenciji za nagradu *Meša Selimović*.

Nakon dvije napisane drame i jedne zbirke priča, Hasanovićev roman prvjenac donosi nam zanimljivu priču o prijateljima *sindromašima*, čija se prijateljska veza ne može potpuno realizirati zbog komunikacijskih blokada prouzrokovanih PTSP-om (Postraumatski stresni poremećaj). Već sam naslov funkcionira kao metonimija, gdje *roštilj* predstavlja idealan *topos* druženja unutar lokalne tradicije. Sam početak romana počinje slikom prvomajskog roštilja grupe prijatelja skupljenih pokraj rijeke Une. Metadijegetički narator nas uvodi u radnju opisivanjem jednog veslača na rijeci, lokalnog autističnog momka, koji se približava grupi prijatelja smještenoj na placu sitnog kapitaliste Erola. Kroz svakodnevni razgovor i standardne šale likova u društvu, stvara se dojam uobičajenog proslavljanja Prvog maja, međutim kako tok radnje napreduje, tajac u razgovoru sve je češći, pa saznajemo da se u njihovim pređašnjim razgovorima *Tajac nastavio pojavljivati kao tik*. Tako narator najavljuje postepenu diskomunikaciju likova. Razgovori su približavanjem večeri sve više skretali na kolosijeke ratnih sjećanja gdje se *Sindromaš javi šaljivom pričicom iz rata*, a zatim postaje *Sve manje duhovit, sve više utučen, iznosi, u nezaustavljivom monologu uznemirujuće uspomene* poslije kojih ostaje *opšta mučnina*. Naracija romana se stalno prebacuje sa metadijegetičkog na autodijegetičkog, tj. na jednog od tri centralna lika u romanu. Prvo ide ispovijest Selvera, vegetarijanca koji je tokom rata živio u Mrkonjić Gradu. Lišen svake patetizacije i samosažaljevanja on govori o prisilnom radu koji je bio primoran izvršavati dok je još bio maloljetan, stalnim batinama koje je primao od lokalnih siledžija samo zato što je bio druge nacionalnosti. Trpljenje bez prigovora kasnije će se odraziti na njegovu pasivnost u vezi s Mirelom, još jednim centralnim likom romana. Druga ispovijest je Šefikova, bivšeg vojnika Armije BiH, šutljivog i povučenog radnika u

Erolovoj firmi, koji svoj identitet pokušava ispuniti pisanjem poezije, a pogotovo haiku pjesama, te bježanjem u apstrakcije čitajući knjige filozofije Dalekog Istoka. On je također opčinjen psihoanalizom, čita Freuda i Lacana, a za svoju traumu lijek pokušava naći *ubijanjem svoga*. Mirela je djevojka razvedenih roditelja, za razliku od Selvera i Šefika nikako se ne želi sjećati rata. Zbog psihičkih problema i anksioznosti posjećuje psihologe koji je neuspješno liječe. Ona traumu pokušava preovladati svojom vjerom u logiku, neprestano racionalizira svoje psihičke probleme, ali njihova priroda joj ipak izmiče. Sve troje su *stari* studenti koji nikako ne uspijevaju završiti studije. Nepovjerljivi su prema kolektivnom djelovanju, a jedina mogućnost gdje su mogli zajedno djelovati je *Inicijativa* koju su pokrenuli Mirela, Selver i Kornelije, a

ticala se obnavljanja starog muzeja AVNOJ-a u Bihaću; međutim, i ona propada zbog *esdeavne vlasti*. Roman je zasnovan na fragmentarnoj, individualnoj percepciji stvarnosti, a uspješna psihologizacija likova je zaslužna za izbjegavanje ideologizacije traume. Diskomunikacija likova se ostvaruje kroz nemogućnost likova da uspostave razgovor bez primjesa ironije, cinizma i potcjenjivanja. Selver i Mirela su ostali prijatelji nakon ljubavne veze, povremeno su imali seksualne odnose, ali seks je u vrhunac njihove prijateljske veze zbog obostranog straha od osjećanja. Iako je, dakle, glavno pitanje romana ratna trauma i njene posljedice, kroz njegov narativ se problematiziraju mnoga pitanja savremenog subjekta. Od pitanja duhovnosti koju Selver kratkoročno ostvaruje u islamu, Šefik postaje rob Istočne filozofije, dok Mirela svoju utjelovljuje u metafizičici Racija, pa sve do pitanja identiteta, njegove rastrzanosti i hibridnosti, pa je recimo Selver *čitao islamsku filozofiju, lutao po sufizmu, divio se Al-Ghazaliju ni sam ne znajući zbog čega, i usput se ključao astečkom mitologijom, staroindijskim spjevovima, pamtio izreke sjevernoameričkih Indijanaca*. Nijedan od centralnih likova ne uspijeva da stvori jedinstvenu sliku stvarnosti, na granici sa shizofrenijom, svakom od njih, *lacanovski* rečeno, realnost je neuhvatljiva. Taj otklon od svijeta pred istraumatiziranom psihom najbolje se realizira u sceni kada Selver govori Mireli o svom pokvarenom televizoru kojeg ne želi popraviti, a na njeno pitanje on odgovara: *Nema potrebe. Zar ovi mutanti nisu zabavniji?* Istovremeno dok narator prolazi kroz važna pitanja koja su odredila likove, on se zadržava i na svakodnevnim, trivijalnim detaljima koje uspješno opisuje, a najuspjelija takva epizoda u romanu je ona sa Selverovim mazohističkim štipkanjima. Iako su sva tri centralna lika uspješno realizirana, ipak ostaje utisak da je lik Selvera najuspjeliji, te se u realizaciji ovog lika ostvarila najinovativnija dionica romana. Cijeli roman obiluje slengom, koji pospješuje autentičnost iskaza, *ogoljuje* pripovijedača, bio on izvandijegetički ili unu-

tardijegetički, te tako tekst čini *pitkijim* za prosječnog čitaoca. Ironijski ton je neprestano prisutan, i dok govori sveznajući narator, a i u autoreferencionalnom govoru likova. Međutim, Hasanović istovremeno pokušava prevazići ironiju, postaviti je kao prolaznu figuru kojom se

likovi ograđuju od stvarnosti. Kraj romana se završava već pominjanom diskomunikacijom likova, ovaj put potpunom, a dešava se kad Selver sreće Šefika koji se pravi da ga ne prepoznaje, a potom sjedaju u kafić na Selverov nagovor, da bi na kraju od Šefika saznao da je promijenio ime u Alen, te da je napustio posao kod Erola. Ipak, narator nam ne kazuje da li je Šefik/Alen uspješno stvorio novi identitet, ali nam nagovještava da je to stvar formalne prirode, dok pamćenje ipak ostaje u čovjekovoj svijesti, bez mogućnosti da se trauma prevaziđe promjenom

vanjskih faktora. Stoga ovaj roman sagledava potiskivanje traume kao samo jedan korak ka dezintegraciji čovjekova identiteta.

Nina Lazović / Prostor slobode i identiteta

Sandra Cisneros, *Kuća u ulici Mango*, Mozaik knjiga, Zagreb 2005.

Sama metafora „vlastite kuće“ je višeznačna, s obzirom da, kako Cisneros naglašava, potraga za kućom, za domom, predstavlja potragu za drugačijim načinom potovanja, „el otro modo de ser“ od onoga nasljeđenog i društveno determiniranog. Potraga za vlastitom kućom pretvara se u potragu za prostorom, koliko fizičkim, toliko i duhovnim koji bi omogućio protagonistkinji da „reinventira“, skroji svoj život po vlastitim standardima.

Zbirka kratkih priča/roman američke spisateljice meksičkog porijekla Sandre Cisneros prvi put objavljena 1984, prijevod na južnoslavenske jezike doživjela je tek 2005. godine. Priča je ispričana kroz niz fragmenata koji prate emocionalno i (samospoznajno) sazrijevanje Esperanze Cardero koja živi u Latinskoj četvrti Chicaga. Prvi susret sa zbirkom/romanom stavlja čitaoca pred dilemu, je li u pitanju zbirka priča ili kratki roman ispričan u lirskim fragmentima. Na prvi pogled djelo kao da i nema neku koherentnu strukturu, fragmenti (tematske cjeline) se nižu bez ikakve unutarnje logike, povezani samo centralnom svijesću glavne junakinje. Djelo svoj lirski karakter duguje i činjenici da je nastalo, po riječima same Sandre Cisneros, kada je pohađala pjesničku radionicu za vrijeme studija na Sveučilištu Iowa. Sandra Cisneros, u intervjuu povodom 25-godišnjice prvog izdanja „Kuća u ulici Mango“, objašnjava simboliku već u samom naslovu djela. Naime, tokom drugog semestra na Sveučilištu suočena s esejem na temu „Moja kuća“ Cisneros je shvatila da je jedina osoba u

svojoj studijskoj grupi koja nema kuću koja odgovara američkom idealu predstavljenom na filmovima i u časopisima. ("At first it filled me with a sense of horror and shame... maybe I don't belong here [...] so I started asking myself: how come I have never seen my house, why have I never seen myself in books? What is it that I know at 22 years of age? Sheltered daughter of a Mexican man and a Mexican-American mother. Never gone anywhere without my brothers or family members. What do I know? And that's how "House on Mango Street" was born. That weekend when I started writing about what it is I know." / ispočetka sam bila preplavljena osjećajem užasa i stida... možda ne pripadam ovdje [...] pa sam se zapitala: kako to da nikad nisam vidjela svoju kuću, kako to da nikad nisam vidjela sebe opisanu u knjigama? Šta je to što znam s 22 godine? Zaštićena kći Meksikanaca, nikad nigdje nisam išla bez svoje braće ili drugih članova obitelji. Šta je to što ja znam? Tako je nastala „Kuća u ulici Mango“, tog vikenda kada sam počela pisati o onome što znam“).

Premda nikada nije postojala kao konkretno fizičko mjesto, kuća u ulici Mango, koja čini svojevrsnu okosnicu djela, predstavlja metaforu koja sažima iskustvo mnogobrojne meksičke obitelji u stalnoj potrazi za boljim životom i kućom „koja će biti bijela, okružena stablima, s ogromnim dvorištem i neograđenim travnjakom.“ Međutim, „kuća u ulici Mango uopće nije ona iz priča. Mala je i crvena, uska prednjeg stubišta i tako sićušnih prozora da pomisliš kako susprežu dah“. Klaustrofobični prostor doma reflektira niska očekivanja koje stanari – u prvom redu žene – imaju za svoju budućnost. U poglavlju „Linoleum od ruža“ Cisneros raskrinkava mit o domu kao utočištu, mjestu gdje su žene „zaštićene“: „Sally se udala, mlada i nesprijetna, ali u svakom slučaju udala se. [...] sada je imala svojega muža i svoju kuću, svoje jastuke i svoje tanjire. Sretna je, osim ponekad kad se njen muž naljuti, a jednom je provalio vrata pa mu je noga prošla kroz njih, iako je veliki dio dana on u redu. Osim što joj ne dopušta pričati na telefon. I ne dopušta joj gledati kroz prozor. I ne sviđaju mu se njeni prijatelji, tako da je nitko i ne posjećuje osim kad je on na poslu. Sjedi doma jer se boji ići van bez njegovog dopuštenja. Promatra stvari koje njih dvoje imaju: ručnike i toster, budilicu i zavjese. Voli gledati u zidove, kako se lijepo sreću kutovi, linoleum od ruža na podu, strop gladak kao svadbena torta“.

Sama metafora „vlastite kuće“ je višeznačna, s obzirom da, kako Cisneros naglašava, potraga za kućom, za domom, predstavlja potragu za drugačijim načinom potojanja, „el otro modo de ser“ od onoga nasljeđenog i društveno determiniranog. Potraga za vlastitom kućom pretvara se u potragu za prostorom, koliko fizičkim, toliko i duhovnim koji bi omogućio protagonistkinji da „reinventira“, skroji svoj život po vlastitim standardima. Vlastiti dom („Ne stan. Ne apartman na stražnjoj ulici. Ni kuća kakvog muškarca.

Ne tatina. Samo moja vlastita kuća.“) predstavlja onaj prostor slobode koji Sartre naziva „oslobađanjem slobodnog čovjeka proširivanjem njegovih mogućnosti izbora“. Esperanza, literarni portret Sandre Cisneros, nalazi se u prostoru između djetinjstva i zrelosti; tragajući za sopstvenim identitetom traži uzore u ženama oko sebe. Jedino što vidi su primjeri onoga što ne želi. Pitanja koja se nameću su: Kako se uklopiti? Kako postati osoba kakva želim da budem ako ne vidim nijednu takvu osobu oko sebe?

Fragmentarna forma i kratke rečenice koje funkcioniraju kao stihovi u pjesmi, služeći više da prenesu emociju nego da nešto opišu, doprinose lirskom karakteru zbirke. Četiri izolirana stabla u četvrti u kojoj Esperanza živi („Četvorka koja ne pripada ovdje, ali jest ovdje. Četiri ofucana izgovora koja je posadio grad.“) postaju simboli njenog metafizičkog/egzistencijalističkog položaja, njene fizičke i mentalne situiranosti u prostoru kojem ne pripada i koji pokušava prerasti kao što stabla pokušavaju doseći nebo („Oni šalju divlje korijenje ispod zemlje. Oni rastu prema gore i prema dolje i grabe zemlju svojim dlakavim prstima i grizu nebo žestokim čeljustima i nikad ih ne napušta njihov bijes [...] Četvorka koja je narasla usprkos betonu. Četvorka koja doseže i ne zaboravlja dosegnuti. Četvorka kojoj je jedini razlog postojati i samo postojati.“). Nebo u kontekstu priče postaje simbol za onaj prostor slobode i izbora koji Esperanza izmiče u stvarnom životu („Nikada ti ne može biti previše neba. Mogao bi zaspati i probuditi se pijan od neba, i nebo te može čuvati kad si tužan. Ovdje je previše tuge, a premalo neba.“).

Lirska forma, koju je spisateljica odabrala, nažalost ima ključni nedostatak jer ne uspijeva udahnuti život karakterima/ženama koje opisuje, one nisu ništa stvarnije od linoleuma od ruža, čine se poput fasada, ili, riječima E.M. Fostera, one nemaju „vječni život“ u smislu da će njihovi likovi živjeti u našem sjećanju nakon što se korice knjige zatvore. Djelo funkcionira kroz emocionalne slikovne prikaze ljudi, situacija i negostoljubivog urbanog ambijenta/urbane džungle u kojoj opasnosti vrebaju iza svakog ugla. Nažalost, prilikom takvih opisa, spisateljica često zapada u patetiku izraženu klišeiziranim opisima i dihotomiji „mi“ i „oni“ („drugi“ – „the other“): „Kad je sve oko nas tamnoputo, mi smo sigurni.“ Premda se centralna nit djela dotiče tema koje se mogu definirati kao feminističke, što sugerira i ispovjedni karakter naracije, „Kuća u ulici Mango“ nije najreprezentativniji feministički tekst. Nedorečenost, strukturalna nedosljednost i nekoherentnost, skicirani likovi ne uspijevaju ganuti čitatelja ili bar potaknuti na razmišljanje o idejnoj poruci djela. Feminizam je dotaknut samo sporadično, suština se gubi u sporednim opisima koji ne doprinose razradi teme. Stoga je, možda „Kuća u ulici Mango“ najbolje čitati onako kao što ju je spisateljica originalno zamislila – kao lirsku prozu s feminizmom kao leight motivom.

„Sve što se uzima ozbiljno, opasno je, već time što se uzima ozbiljnim. Mnoge stvari učinili smo ozbiljnim jer smo ih primili ozbiljnijim nego što zaslužuju. Izmanipulirani smo u tom pravcu. Naturene su nam i teme i njihove vrednosti. Naturene su nam čak i akcije. Postali smo senke tuđih života. Ne žive ličnosti, već hemijske reakcije koje se mogu predviditi, pa zato i iskoristiti. (Budimo, što veli Niče, nepredvidivi kao munja...) Budimo zato, iznad svega, nedodirljivi i vedri! Ne srdimo se, smejmo se. Rugajmo se. Zajebavajmo! Ako smo stvar shvatili, pokažimo da jesmo. Kao svesni, dorasli ali gospodski nemarni učesnici već izgubljenog rata, čija pravila nisu stvorena da donesu pravdu, nego pobjedu. Žrtva koja se smeje zna više od žrtve koja proklinje. Smeh pretpostavlja saznanje, prokletstvo samo nadu.“

(Borislav Pečić,
Korespondencija kao život)

Ružica Marjanović / Ako promašiš etiku, pogodio si sve ostalo

Književnost nije reparaciona radionica za jednu promašenu istoriju¹. Ove Pekićeve rečenice trebalo se setiti kada je donošena odluka o dobitnicima Pekićeve stipendije za 2008. godinu. Pekićeve stipendije se dodeljuje za roman u nastajanju, a žiri kvalitet budućih romana procenjuje na osnovu sinopsisa. Članovi žirija Ljiljana Pekić, Vladislava Gordić -Petković, Predrag Palavestra, Gojko Božović i Mileta Prodanović, na sastanku održanom 25. juna 2008. godine, doneli su odluku većinom glasova da se književna stipendija Fonda Borislav Pekić za 2008. godinu dodeli Slobodanu Vladušiću za nacrt romana *Forward* i Vladimiru Kecmanoviću za roman u nastajanju pod naslovom *Top je bio vreo*.

U obrazloženju se navodi da će se Kecmanovićev roman “pozabaviti ratovima devedesetih, temom neadekvatno obrađenom u tekućoj srpskoj prozi, koja je razapeta i zbunjena, po Kecmanovićevim rečima, između nacionalističke i anacionalističke ostrašćenosti. Tema opsade Sarajeva biće okosnica najavljenog romana u čijem će središtu biti dečak bez roditelja i staratelja, nemi svedok užasa koji je od ratnih trauma i doslovce onemeo. Hrabro istraživanje tragične istorije Balkana kroz vizuru egzistencijalne i etičke dileme običnih ljudi zahvaćenih ratnim vihorom najavljuje vredan i uzbudljiv romansijerski poduhvat.”²

Radnja romana *Top je bio vreo* Vladimira Kecmanovića smeštena je u ratno Sarajevo i obuhvata period od jutra kada granata pogađa stan jedanaestogodišnjeg dečaka pripovedača, čije ime ne znamo, ali nam je jasno predočena njegova etnička pripadnost, završno sa scenom u kojoj taj dečak, pošto pobegne iz opkoljenog grada, sa nekog od brda ispaljuje topovske granate na Sarajevo. Uz povremene retrospekcije (uspomene iz ranog detinjstva, sećenje na mirnodopska iskustva, početak rata i porodično okruženje) pripovedač uglavnom beleži ono što se oko njega dešava ili što kao glasina do njega stigne.

Granata je stigla u zoru, ubila roditelje i dečak prestaje da govori. Progovoriće znatno kasnije, kada sa jedne teritorije pređe na drugu.

---

¹ Prema: Borislav Pekić: *Marginalije i moralije*, Solaris, Novi Sad, 2008. godine, str. 203.

² <http://borislavpekic.blogspot.com/2008/06/odluka-irija.html>

„Kada sam stigao, bacio sam pogled na dio
rijeke koji predstavlja granicu.
Jer su - na jednoj obali - njihovi.
A na drugoj – naši.“³

Ova scena nalazi se na kraju romana i čitalac do tada svakako zna ko su za pripovedača naši (Srbi koji drže grad u okruženju) i stoga, logično, ko su njihovi. Među „njihovima“ dečak čije je roditelje ubila „naša granata“ proveo je više od jedne zime. U prvom poglavlju, kada još ne znamo da su roditelji mrtvi, dečak pripovedač se priseća scena porodičnih rasprava na samom početku rata, tokom prva tri dana. Četvrtog dana u zoru stan je pogodila granata. Tom informacijom završava se prvo poglavlje u kome pažljivi čitalac može uočiti bar tri problema koji opterećuju celi roman.

1. Iz koje vremenske tačke pripoveda dečak? U trenutku kada se tragedija događa on je jedanaestogodišnjak. Jedan deo pripovednog teksta dat je kao direktno i neposredno svedočenje, a u drugom se očigledno radi o pripovedačkoj retrospekciji. Ukoliko se pripoveda iz druge vremenske tačke, jasno je da pripovedač mora imati i naknadni uvid u događaje, ali distinkcija između te dve vremenske pozicije nigde nije napravljena. Uostalom, kako se razdvaja pripovedač po vremenskim perspektivama, sasvim se dobro može naučiti od Kiša.

Važno je odgovoriti na pitanje zašto pripovedač iz pomerene vremenske pozicije (pripoveda u prvom licu, koristeći perfekat i povremeno pripovedački prezent) uporno zadržava poziciju jedanaestogodišnjeg dečaka. Ako neko stariji pripoveda kao jedanaestogodišnjak, onda se gubi na uverljivosti. Ali šta autor dobija kada se opredeli za ovakvog pripovedača? Čuvajući psihološku tačku gledišta (dečak, traumatizovan stradanjem roditelja i svim potonjim događajima), autor Kecmanović svom pripovedaču obezbeđuje poziciju neideološki obojenog svedoka⁴, čak i onda kada je ta ideologija uočljiva (posledica pomerene vremenske tačke iz koje se pripoveda i naknadno usvojenih stavova). Uostalom, čitalac će svakako razviti empatiju prema pripovedaču, dečaku koji strada, a ta će empatija čitaocu suziti prostor kritičkog preispitivanja odnosa

³ Vladimir Kecmanović: *Top je bio vreo*, Via print, Beograd, 2008. str. 205.

⁴ “Junak romana „Top je bio vreo“ je dečak koji je toliko mali da nema nikakva ideološka predubedenja. On nema političke stavove, već samo iskustveno upija sve što mu se događa”, Kritikuju mene, a ne moje delo (intevju), Blic, 8.2.2008.

među likovima i osetljivost za vrednosti koje su imanentni deo ovog romana. Sve će to biti neophodno kada se dođe do završne scene.

2. Lirska objektivnost i sveznajuća distanciranost.

Roman *Top je bio vreo* posvećen je, između ostalih, Agoti (Krištof). Konstatujući da je pokušao da spoji iskustvo života u Sarajevu tokom opsade grada i literarni obrazac dela *Velika sveska* Agote Krištof, Kecmanović dodaje: „Dehumanizacija dva dečaka-blizanca u ratu u Mađarskoj koja je prikazana bez sentimentalnosti i surovo faktografski u delu Agote Krištof podstakla me je da napišem domaću priču o položaju dece u ratu, najekstremnijem obliku komunikacije današnjeg sveta”⁵.

U *Velikoj svesci* pripovedačko mi (blizanci) svedeno je na potpuno faktografsko beleženje stvarnosti, iz tačke koja idejno i psihološki odgovara dečacima u surovo ogoljenoj atmosferi rata. Jezik je pojednostavljen do maksimuma, a emocionalni iskaz potpuno izostavljen. Kecmanović u svom romanu emocionalnu svedenost pokušava da realizuje kroz kratku, često nefunkcionalno izlomljenu rečenicu.

Jesen se bližila kraju.

I već je bilo prohladno da se sedi napolju.

Pa ipak su stolice i jedna školska klupa i dalje stajale pred ulazom u Amerovu zgradu.

I Mirsad i njegova družina još uvijek su na stolicama sjedili.

Onog dana kada je Zoza rekao:

*Pogine mali Jašar. Zveknô ga snajper.*⁶

Grafička organizacija teksta i neretko nepotrebno isprekidana rečenica (zavisne rečenice ponekad funkcionišu kao samostalne celine/pasusi), možda se mogu objasniti potrebom da se dočara isprekidanost pripovedanja traumatizovanog jedanaestogodišnjaka, koji, da podsetimo, ponekad priča iz neke druge pozicije. Međutim, to najčešće prelazi u čist manir i gubi funkcionalnost.

Naročito je zanimljiva upotreba anaforskog ponavljanja veznika i na početku svake rečenice, grafički organizovane kao da je stih.

---

⁵ Vladimir Kecmanović: Kritikuju mene, a ne moje delo (intevju), Blic, 8.2.2008

⁶ Vladimir Kecmanović: *Top je bio vreo*, Vai print, 2008, str. 178.

I – ubrzo su sa mene skinuli mokru, zaleđenu odeću.

I obukli mi vojničke gaće i potkošulju. i duge vojničke gaće.

I – vojnički džemper.

I – šarenu uniformu.

I – obuli su mi čizme.

I – sve je na meni bilo deset brojeva veće.

I vjerovatno sam – izgledao gluplje od Amera.⁷

Na nekom drugom mestu u romanu, recimo na početku drugog poglavlja, kada se dečak, pošto je granata pogodila stan, osvesti kraj sopstvenog kreveta, anaforskim ponavljanjem veznika i, pripovedanje dobija lirski ton, potreban da se podvuče tragizam. To može biti legitimno, ali onda ne možemo govoriti o emocionalnoj svedenosti i o emocionalnoj otupelosti glavnog lika (pripovedača).

Drugi problem Kecmanovićevog pripovedača je što tehnika “kamere” (objektivne!) nije uvek najsrećnije korišćena, za razliku od pripovedača u *Velikoj svesci*, koji ne podležu iskušenju tumačenja, prelaženja u sveznajuću poziciju i sl. U jednoj od završnih scena kada se iskrada iz stana u kome je prisustvovao krajnje brutalnom i skoro naturalistički opisanom pokolju Nikoline porodice, pripovedač saopštava:

Prošao sam pored tijela komšije Nikole.

Koji živ nije mogao da podnese sliku krvi koja šiklja iz mladićeve glave.

Ni mrtve, iskolačene mladićeve oči.⁸

Komšija Nikola skočio je na leđa ubice njegovog sina. Da brani? Da se sveti? Da savlada bar jednog zločinca? Da ne gleda krv kako šiklja iz mladićeve glave? Objektivni pripovedač to ne može znati, ali je sveznajući pripovedač ovde koristan da pojača tragizam i onako već brutalno postavljene scene.

Ukoliko o pripovedanju govorimo koristeći termin “kamera”, valja posegnuti za još jednim kolokvijalnim filmskim pojmom. Dobrom

⁷ Isto, str. 213.

⁸ Isto, str.203-204.

čitaocu svakako neće promaći BAU-BAU (omaška u filmu, nelogično mesto). Kada neposredno posle eksplozije u stan uđu komšije i pronađu preživelog dečaka, koji je prethodno gledao (kao da prati pokretom kamere) razbacane delove tela svojih roditelja, on neće čuti šta mu govore, neće progovoriti (i tako skoro do kraja radnje romana), ali će primetiti crvene ženske papuče, najlon čarape, proširene vene (!), šarenu suknju... a kada su se “dve ženske noge savile u u koljenima/ i nestale pod šarenom suknjom.”⁹, logično je zaključiti da žena u crvenim papučama (kasnije saznajemo da je to komšinica Tidža) klekne *ispred* dečaka, da bi on potom osetio *na potiljku* usne koje ga ljube, *na leđima* velike grudi i da bi ga žena okrenula prema sebi. Tada traumatizovani pripovedač vidi da joj je kosa vezana u punđu i da šarena suknja nije suknja, nego haljina.

Ako traumatizovani pripovedač može da bude toliko precizan i objektivan da u trenutku nesreće uočava sve detalje, onda ne bi smela da mu se potkrade ovakva, možda formalna, a ipak greška. Uostalom, većina kritičara kao glavnu vrlinu ovog romana ističe baš tehniku pripovedanja, a onima koji ga kritikuju, autor prigovara da ne poznaju književnu teoriju.¹⁰

3. Stereotipizacija i univerzalizacija.

Rizikujući da ova konstatacija bude prepoznata kao zahtev za „političkom korektnošću“, valja ukazati na stereotipizaciju u prikazivanju pojedinaca i kolektiviteta.

Onomastička stereotipizacija u ovom romanu nije sasvim slučajna, već je rezultat jasne autorske namere. Ime dečaka pripovedača je izostalo iz, moguće je, dva razloga. Da bi se ukazalo na univerzalnu sudbinu (možemo mu pridružiti bilo koje ime) ili zato što je njegovo ime manje važno od njegove etničke pripadnosti. Svi ostali su određeni imenima ili prezimenima. Zgrada u kojoj se odvija najveći deo radnje romana, specifičan je mikroprostor koji treba da reprezentuje multietničku (ako baš ne volite tu reč, onda multikulturalnu) sredinu. Ko su stanari zgrade? Komšinica Hatidža (Tidža), njen suprig Hasan i sin Kenan, Fuad i Ševala, Joža i Štefica, Nikola i Mitra, tri bračna para čija imena vrlo precizno određuju njihove etnicitete. Na univerzalnom nivou, stanari ove zgrade pokazuju da

---

⁹ Isto, str 30.

¹⁰ Vladimir Kecmanović Život je pun kompromisa sa glipošću (intervju), NIN, 2.4.2009.

multikulturalnost ne postoji, oni žive jedni kraj drugih, ali ozbiljnijeg „mešanja“ nema.

Ipak, daleko tendencioznije su prikazani borci suprotstavljenih strana. Grupu likova koju bismo u najširem mogli nazvati branio-cima grada čine raspojasani, divlji, neorganizovani pojedinci, koji su, ako je suditi po jezičkoj karakterizaciji likova uglavnom neobrazovani, priglupi momci sa ruba grada. Mirsad, Zoza, Zlaja, Ahmo, Lutvo i drugi piju, šverciju, tuku se, šetkaju uniforme i oružje, ali ne idu na liniju. Zlaja budalsto hoda okolo u šlafroku („profesorskom“, što valjda znači da je pronađen u uzurpiranom stanu nekog profesora), a Salkan izgleda gotovo kao retardiran. Zar je moguće da tokom boravka u opkoljenom gradu dečak nije video nijednog borca koji se ponaša u okviru etičkog imperativa?

Slika primitivizma koji u svim ratovima izbije u prvi plan ne bi bila problematična da sa druge strane Miljacke dečak ne sreće sasvim drugačije vojnike u „šarenoj uniformi – ispeglanoj pod konac“ (sic!), uredne, odgovorne, koji pomalo psuju, ali se trude da kontrolišu svoje pljačkaške grupe. Komšija Zoka Pavlović, koga pripovedač prepoznaje po glasu, obučen je u ispeglanu maskirnu unoformu, „kratko ošišan, i strog / sa dugačkim ožiljkom na lijevoj strani lica/ i krupnim tamnim očima“¹¹. On je sa „sa majkom, ocem, sestrom i bratom – otišao na vreme“.

Ovako jukstaponirani borci dve suprotstavljene strane postaju univerzalna slika, a ne tek individualni karakteri. To više nije samo pitanje pripovedačeve percepcije stvarnosti, jer je gotovo nemoguće da tokom tako dugog perioda koji provodi u opkoljenom gradu dečak ne sretne baš nijednog borca koji nije divlji i ostrvljen. Ovde se jasno prepoznaje tendencija i pristrasnost autora koji svom pripovedaču ukida poziciju objektivnog svedoka, kako bi kroz stereotipno prikazivanje dve strane u sukobu pripremio čitaoca, koji već ima razvijenu empatiju za tragičnog dečaka, da prihvati i razume završnu scenu u kojoj dečak, odmah pošto je progovorio (tražeći od vozača kamiona cigaru!), zahteva da pokažu gde su topovi i puca na grad iz koga je upravo izašao.

---

¹¹ Vladimir Kecmanović: Top je bio vreo, Vai print, 2008m str. 212.

“Da bi jedna literatura na neko jezičko područje mogla da proдре, potrebno je pored vrednosti da ima i svoje propagatore”¹²

O vrednosti ovog romana biće nešto kasnije reći. No, zanimljiv je i način na koji je ova knjiga došla u vidokrug šire čitalačke javnosti. Stipendija Borislav Pekić je prilično respektabilna u užim književnim krugovima i ona obezbeđuje solidnu kritičarsku pažnju, ali ne i značajniji broj čitalaca. Put do većeg broja čitalaca vodi preko Ninove nagrade. Ta nagrada, uostalom, znatno utiče na prodaju knjiga, pa joj se jednako raduju i autor i izdavač. Izdavač, dakle, mora učiniti sve da skrene pažnju na roman svog autora, naročito neposredno pre donošenja odluke NIN-ovog žirija. Kecmanović autor i Kecmanović izdavač (vlasnik idavačke kuće „Via Print”) imali su iskustvo izbora Kecmanovićevog romana *Feliks* u najuži izbor za Ninovu nagradu 2008, pa je zato novi roman trebalo podržati adekvatnim marketingom. Počelo se na vreme. Prvo je sredinom novembra 2008. Vule Žurić rekao nekoliko reči o romanu *Top je bio vreo*, taman precizno doziranih da se javi i reaguje neko sa, kako bi to Vladimir Kecmanović rekao, “ekstremno istina-odgovornost-pomirenje strane”¹³. Na Žurićevu konstataciju da je danas odnos prema Sarajevu specifičan “jer je količina sažaljenja, zgražavanja, nemoći, tuge i samooptuživanja neuporediva s emocijama koje kod preživelih radnih ljudi i građana izazivaju, recimo, Vukovar, Mostar, pa čak i Srebrenica”¹⁴, odgovorio je Zlatoje Martinov, koji se suprotstavlja Žurićevoj tezi da je stalno potenciranje Srba kao “jedinih loših momaka” dovelo do “prećutkivanja dela istine, dakle, cele istine”¹⁵.

Zlatoje Martinov se u srpskoj javnosti prepoznaje kao stalni autor „Republike”, časopisa koji je tokom poslednje dve decenije bio jedan od najpouzdanijih i najupornijih centara slobodnog kritičkog mišljenja. Zato prema autorima „Republike” konzervativna javnost ima preventivno odbrambeno-napadački gard. Martinov nije Žuriću postavio pitanje kako se i čime meri količina emocije koju izaziva Vukovar i koliko se ta emocija (kvantitetom? kvalitetom?!) razlikuje od one koju izaziva Srebrenica, i da li tezom o jasnoj podeli na dobre i loše momke, koja vodi ka pojačanoj emociji “radnih ljudi i građana” prema Sarajevu, Žurić sugerise da ta podela nije bila tako jasna u Vukovaru i Srebrenici (!!!). Znatan deo reagovanja Zlatoja Martinova odnosi se na prozu koju potpisuje Vule Žurić, a naročito se bavi

---

¹² Prema: Borislav Pekić: *Marginalije i moralije*, Solaris, Novi Sad, 2008. godine

¹³ *Topom u srce književne čaršije* (intervju) Standard, 30.0.2009. godine, str. 52

¹⁴ Vule Žurić: *Sarajevo, ljubavi moja*, u časopisu Pančevac, broj 4270, 7.11.2008.

¹⁵ Zlatoje Martinov: *Žuric, doesn't miss you, Sarajevo!*, u časopisu Pančevac, broj 4271, 14.11.2008.

pričom “Miss You Božo Sušec” (“Sveske”, Pančevo, 1995. godina, br. 26, str. 15) u kojoj se “na jezovit način podsmeva sarajevskoj Muslimanki koja svojim ‘oznojenim’ telom dobrovoljno ‘miri katoličanstvo i pravoslavlje”¹⁶. Tek na kraju Martinov prigovara Žurićevom stavu da će roman *Top je bio vreo* pomoći “u dostizanju „cele istine” o ratnim zbivanjima u Sarajevu”¹⁷. Martinov veruje da Žurić hvali Kecmanovićev roman „zato što ‘o tome kako je stvarno (kurziv Z. M.) bilo u opsednutom šeheru’ Žurić voli da čita kod onih koji pronalaze ravnotežu u svemu, pa i u činjenim zločinima, koji atmosferu opsednutog Sarajeva prikazuju drugim bojama, znatno povoljnijim po one koji su grad besomučno bombardovali.”¹⁸

“Pronalaženje ravnoteže” vodi ka relativizaciji svih činjenica i moguće je da je u toj zoni Žurić prepoznao bliskost sopstvene i Kecmanovićeve poetike.

Reagovanje Zatoja Martinova završava se prilično nespretnim posezanjem za biografskim detaljima. Pozivajući se na činjenicu da je Kecmanović napustio Sarajevo neposredno pred početak rata, Martinov sugerše da on ne može pouzdanu znatii “kako je tamo stvarno bilo”. To će Kecmanoviću omogućiti lucidan i britak odgovor (*Andrić nije nabijen na kolac, Karl Maj nije skidao skalpove Indijancima*¹⁹) i uspešno skretanje sa ključnih tema o kojima treba govoriti u vezi sa romanom *Top je bio vreo*.

Novembar je 2008. godine, imamo još dva meseca do dodele Ninove nagrade, razmenjene su prve žaoke, već se nazire da će rasprava skretati na razne stranputice, ali kampanja se zahuktava i Kecmanovićev roman polako privlači pažnju. Krajem decembra u „Politici” se pojavljuje Žurićevo reagovanje koje se delom odnosi na tekstove Predgraga Petrovića i Zatoja Martinova, obavljene 20. 12.2008. godine, a veći deo teksta usmeren je ka uređivačkom konceptu Politikinog kulturnog dodatka : “Umjesto da prikaz Kecmanovićevog romana bude i više nego dovoljan za slanje tako poznate a tako opasne poruke o odsustvu „etičkog stava prema ratnim stradanjima, njihovim vinovnicima i žrtvama“ (Predrag Petrović), „Politika“ je na istoj stranici prelomila i reagovanje Zatoja Martinova, te kratki odlomak iz oklevetanog književnog dela”²⁰.

Petroviću se zamera što smatra da Kecmanovićev roman “čitaocu sugerše da su u ratu, svesni toga ili ne, zapravo svi žrtve, bez obzira na kojoj se

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Kritikuju mene, a ne moje delo (intervju),. Blic, 8.2.2009.

²⁰ Vule Žurić: Petrović i Martinov kao Kandićeva i Silajdžić, Politika, 27.12.2008.

strani nalaze ili kojoj naciji i veri pripadaju“²¹ ; Martinovu Žurić odgovara da je „sasvim legitimno reagovati na provokativni tekst o provokativnoj knjizi, a sasvim drugo ‘reagovati’ na samu knjigu“, a kulturnom dodatku Politike se prebacuje što nema dovoljno prikaza proznih i pesničkih ostvarenja domaćih autora, pa se “stiče utisak da sve zavisi od površine najnovijih fotografija Sanje Domazet ili Vide Ognjenović”. Nije jasno zašto Žuriću smetaju fotografije savremenih domaćih književnica. Zašto samo žena, jer Politikin dodatak, izvesno, objavljuje fotografije i drugih pisaca? Pažnju u Žurićevom reagovanju privlači i rečenica: “Čini se da je upravo Sarajevo opredijelilo „Politiku“ da se na ovako sraman način obračunava ne sa jednim piscem i njegovim najnovijim djelom, već sa cjelokupnom književnošću, pa i umjetnošću uopšte.”²² Ovde se po ko zna koji put u polemici o romanu *Top je bio vreo* poziva na književnu raspravu, a u nju se uvode uvode političko-ideološki argumenti.

Posle Žurić evog teksta u „Politici”, koji Saša Ćirić naziva politikomahijom²³, činilo se da će se polemika završiti praktično i pre nego što je počela, a onda je redakcija kulture organizovala razgovor na temu “Književnost i rat”. Učesvovali su: Vladimir Arsenijević, Boris Dežulović, Vladimir Kecmanović i Nenad Prokić. Učešće su otkazali Svetislav Basara i Zoran Ćirić, a nisu se odazvali Momo Kapor i Jovan Radulović. Transkript razgovora objavljen je u dva Politikina kulturna dodatka, 17. i 24. januara 2009. Treba li da podsetimo da se ime dobitnika Ninove nagrade objavljuje krajem januara. Dakle, termin za ulazak u veliku polemiku i više je nego pogođen.

O čemu smo mogli da čitamo u ta dva nastavka? U prvom delu objavljenog razgovora Kecmanović hvali Dežulovićeve *Pjesme iz Lore* i uglavnom ćuti. Preostala tri sagovornika postavljaju pitanje zašto se o ratu uopšte mora govoriti iz ugla etniciteta. Kecmanović i dalje ćuti. Arsenijević, Dežulović i Prokić raspravljaju o odgovornosti pisca kao svedoka i o toliko puta pomenutoj vremenskoj distanci.

Na pitanje da li je dok je pisao *Top je bio vreo* razmišljao kako će ga njegovi bivši sugrađani u Sarajevu doživeti, Kecmanović kaže: “S obzirom na atmosferu koja tamo vlada, očekujem da će ova javna, zvanična percepcija biti negativna. Situacija u kojoj su se našli Srbi koji su ostali u gradu koji je pripadao muslimanskoj strani i koji je bio granatiran, zaista je specifična situacija, koju i zvanična srpska strana, i bošnjačka, guraju pod tepih. To je situacija koja

---

²¹ Isto.

²² Isto.

²³ Saša Ćirić: Topovsko meso, Beton, 27.1.2009.

nikome nije bila prijatna i mislim da zbog toga neće naići na dobar prijem.”²⁴ Već ovde se skreće sa književnog plana ka političkom, iako će Kecmanović uvek rado govoriti da ga interesuje samo književna recepcija i kritika (intervju u Blicu, Večernjim novostima i dr.)

Arsenijević pominje “pitanje fantomskog tenka koji kruži Sarajevom”²⁵, na šta se Kecmanović poziva na memoare Sefera Halilovića i na taj način uvodi argument o postojanju granata koje na Sarajevo stižu sa različitih strana. Oni koji pamte ludilo televizijske propagande devedesetih, setiće se i relativno sličnog objašnjenja da granata na Markale nije došla sa brda, već je to sve napravljeno da bi se “medijski satanizovali Srbi”.

Kada se u nastavku bude raspravljalo o načinu na koji “bosanska književnost piše o ratu”, Dežulović skreće pažnju da su najbolje stranice o tom ratu napisali bosanski autori i da oni ne upadaju u stereotipe, već uspešno preispituju ulogu kolektivne žrtve bosanskog društva. Iz ove pak direktno književne teme Kecmanović vešto, kao i uvek kada se u književne vode zađe, skreće ka politici: “Ali je problem što ćete vi reći ako vam kažem da sad na bošnjačkoj strani imate stav: da su Srbi učinili zločin, da je Republika Srpska zločinačka tvorevina. Tu onda nema nikakvog dijaloga, a s druge strane da imamo stav hoćemo da živimo u zajedničkoj državi po svaku cenu. Sa takvim stavom ne možeš da živiš u zajedničkoj državi.”²⁶

Na ovu tezu se sva tri sagovornika određuju, kao da ih je neko prozvao da kažu svoj stav o Republici Srpskoj. Prokić, Arsenijević i Dežulović kao po komadi govore da je za njih RS genocidna tvorevina, ne shvatajući da su tako romanu koji osporavaju i kritikuju učinili najveću marketinšku uslugu na kojoj će Kecmanović profitirati u narednih nekoliko meseci.

Prvo će se, odmah posle napisa u „Politici”, angažovati Olja Bećković. U emisiju „Utisak nedelje”, ekipa u skoro identičnom sastavu (Dežulović, Kecmanović, Arsenijević) raspavlja o romanu *Top je bio vreo*. Uglavnom se ponavljaju teze iznete u okviru razgovora koji je organizovala „Politika”. Opet se priča o Republici Srpskoj kao genocidnoj tvorevini i odgovornosti pisca da beleži samo stvarne događaje. Ponovo se postavlja pitanje može li se pisati o onome što se nije doživelo. Sve liči na televizijsku verziju Politikinog razgovora.

Već je objavljeno krajem januara da je Kecmanoviću i ove godine Ninova nagrada izmakla (2008. godine roman *Feliks* bio je u užem izboru), ali mar-

²⁴ Piscu treba da pišu i da razbijaju mitove, Politika, 24.01.2009.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

ketinška mašinerija se zahuktava. Početak je februara. Na vrhu rang-lista najprodavanijih knjiga²⁷ već se pozicionira Ninom nagađeni Pištalo roman *Tesla, portret među maskama*. Kecmanovićevog romana na tim listama i dalje nema, ali se povećava broj tekstova koji se na različite načine tim romanom bave. Saša Ćirić u *Betonu*²⁸ analizira dotadašnju polemiku u kojoj se našao i historičar Čedomir Antić²⁹, saradnik Balkanološkog instituta SANU. Tihomir Brajović³⁰ u NIN-u postavlja važno pitanje “kad se prašina slegne i gruvanje utihne, kad ovakve književne pojave ne budu prestupi, hoće li Kecmanovićev *Top* i tada imati šta da kaže, ili makar došapne nekom budućem čitaocu? Hoće li on “pucati” više od jedne sezone ili će se sa slabljenjem neposredne aktuelnosti neizbežno hladiti i njegova danas tako “vrela” višeznačnost?”. Poneko se priseti i zaista dobrog teksta koji je, još u novembru 2008, o ovom romanu napisao Vladimir Arsenić³¹, analizirajući njegove prvenstveno pripovedačke nedostatke.

Dok se čaršija zabavlja raspravama o kvalitetu i ideologiji romana *Top je bio vrelo*, u „Večernjim novostima” svakodnevno objavljuju rezultate glasanja “najmasovnijeg književnog žirija”. Četrdeset devet kritičara glasa za najbolji roman koji će dobiti nagradu “Meša Selimović”. Članovi žirija obrazlažu svoje glasove. „Večernje novosti” beleže stav Petra Pijanovića: “Vladimir Kecmanović je napisao veoma dobru i hrabru knjigu koju komesari novog vrlog sveta ne ostavljaju na miru”. Mileta Aćimović Ivkov glasajući za Kecmanovića napisao je da je “Kecmanović, od koga će, vidim, biti pisac, napisao angažovan, uzbudljiv i provokativan roman o opsadi Sarajeva”. Nešto kasnije Aćimović Ivkov napisao je da se radi o “eminentno ratnom romanu” za koji dodaje da je “od samog izbora teme i narativne sintakse, do načina na koji je komponovan – od morfologije oblika do pripovednog postupka i unutarnje smislaone izomorfnosti – sve je u njemu nesvakidašnje”³². Nagradu “Meša Selimović” dobijaju ravnopravno Petar Sarić za roman *Sara* (tematizovana kosovska stvarnost) i Vladimir Kecmanović. Oba romana osvojila su po četrnaest glasova. Neki kritičari će u obrazloženjima sažeto izneti sadržaj romana (Aleksandar Jovanović), neki neće dati nikakvo obrazloženje (Vesna Trijić), poneko će napisati nekoliko opštih fraza o minimalističkim sredstvima karakterizacije likova, veoma osetljivoj tematici *okupacije Sarajeva* (Sladana Jaćimović, Svetlana Šeatović-Dimitrijević).

---

²⁷ Izvor: www.knjizara.com

²⁸ Saša Ćirić: Topovsko meso, Beton, br. 63, 27. 1.2009.

²⁹ Čedomir Antić: Varvarstvo metropole, bez kolektivne krivice, Politika, 10.1.2009.

³⁰ Tihomir Brajović: Ođeci i šaputanja, NIN, 12.2.2009.

³¹ Vladimir Arsenić: Preigravanje proseka, Danas, 17.11.2008.

³² Mileta Aćimović Ivkov: Nema priča, Polja, godina LIV, mart-april 2009.

Slobodan Vladušić (drugi dobitnik stipendije Borislav Pekić za 2008. godinu) zapisao da je reč o romanu “u kojem autor hrabro razbija uvrežene stereotipe o građanskom ratu u Bosni, a da pri tom ne ispisuje apologiju bilo koje strane u sukobu.”³³ Ipak najindikativnija su objašnjenja književne kritičarke Ljiljane Šop i Dragana Boškovića, profesora književnosti na Univerzitetu u Kragujevcu. Objasnjavajući zašto glasa za Boru Ćosića (*Konzul u Beogradu*) i Kecmanovića, ona kaže: “Za ‘Konzula’ će mi podzemna čaršija beogradska reći šta će ti taj izdajnik, a ja nemam pojma čega i koga; za ‘Top’ će isti da mi kažu da im je dosta spisateljskog uspeha BiH pisaca, stasalih na ratnoj priči (kao i da su je oni izmislili).”³⁴

Dragan Bošković je još zanimljiviji: “Budući da nam 2008. godina nije podarila kvalitetne pesničke knjige, kao i da su esejistika i teorija književnosti u nekoj vrsti hermeneutičkog predaha - što su književne teorije za koje smatram da već duži niz godina daju najdalekosežnija ostvarenja u srpskoj književnosti - ostaje da napravim kompromis sa prozom, sobom, NIN-ovim favoritima. Ne smatrajući da je roman 2008, i knjiga koja će ostati za našu istoriju književnosti, svoj glas dajem onima kojima inače ne bih dao. Silom prilika stajem uz romane među kojima nema velikog, svestan da će - po logici NIN-ovog uticaja na naše književno-politički lojalne kritičare - nagrada jednom od njih i pripasti.”³⁵

Obrazloženje odluka članovi žirija, ili bar većina njih, nedvosmisleno dokazuje da je roman *Top* je bio vreo nagrađen na osnovu vanknjiževnih kriterijuma, jer su ideološko/politički argumetni bili važniji, a ne može se zanemariti ni uticaj marketinški upotrebljene polemike.

Sada se ovaj roman vezuje za nagrade koje nose imena Borislava Pekića i Meše Selimovića, što može uticati da se tokom narednih desetak godina prećutno uspostavi kao relevantna književna vrednost. A onda ćemo se iznenaditi kada se jednog dana Kecmanovićev roman bude našao u školskoj lektiri naše dece koje će iz njega saznati kako je izgledala opsada Sarajeva krajem dvadesetog veka i neće imati vremena, a sudeći po našem školstvu ni naviku, da proveravaju istorijske činjenice.

Tokom polemike pethodnih meseci često se pominjalo pitanje revidiranja istorije, što je Kecmanović negirao. Ovde, međutim, nije u pitanju promena opštih istorijskih činjenica (grad je pod opsadom, srpski topovi pucaju na

³³ Večernje novosti, 15.2.2009.

³⁴ Večernje novosti, 12.2.2009.

³⁵ Večernje novosti. 15.2.2009.

civile, postoje kriminogene grupe...), već je problem što se književni tekst koristi za ideološko opravdavanje postupka koji se, ako se držimo moralnih načela savremene civilizacije, nikako ne može opravdati i razumeti.

„Početak predavanja zlu je prestanak čuđenja nad njim, sve dok ga smatramo prirodnim, bićemo pred njim bespomoćni.“³⁶

Ključno mesto za razumevanje romana, kompoziciono zanimljivo postavljeno (poslednje tri stranice teksta), izazvalo je polarizaciju među tumačima. Iako završna scena možda može biti literarno opravdana, ona dodatno potcrtava autorovu nameru da zločin i zlo učini prihvatljivijim i motivaciono opravdanim, kao da se bilo kakvo ubistvo može opravdati..

Prišao sam konopcu i dodirnuo cev.

Vazduh je bio hladan.

Top je bio vreo.

Povukao sam konopac.

I – ništa se nije desilo.

Moraš povući jače, rekao je Aco.

I povukao sam. Jače.

I top je trznuo.

I pao sam u snijeg.

I onda je ođeknuo pucanj.

I zviždalo mi je u ušima.

I pod snjegom se zemlja zatresla

I utrnuli su mi zubi.³⁷

Onog dana kada se osvestio, pošto je granata usmrtila njegove roditelje, dečaka su bolele uši i trnuli su mu zubi. Je li to znak iste traume? Reklo bi se da sve ipak više liči na osvetu. Dok ispaljuje sledeću granatu na Sarajevo, za njega su dole „komšija Nikola kojem je rafal uništio lice, i Milanov preklani vrat, iz koga šiklja krv... i komšinica Mitra koju jaši Salkan...

---

³⁶ Borislav Pekić: Neobjavljeni dnevnik 1983/84, prema B. Pekić: Marginalije i moralije, Solaris, 2008. str.497.

³⁷ Isto, str. 224.

*Dole je bila noga moje majke.
I majčin trup iz ko je iscurela krv.
I majčine oči koje gledaju u strop.*

*Dole je bila očeva maljava, krvava ruka, odvojena od ostatka
tijela.
I očevo lice koje se ne vidi od krvi.*

*I dole sam bio ja.
Pored potpornog zida. Na parketu.
Sa zuvima koji trnu i ušima koje zuje.
Prekriven krečom i prašinom.³⁸*

Dečak koji strada puca na grad u kome je stradao. Šta raditi sa ovom scenom? Očigledno je da se ovde pred čitaoca postavlja kod za recepciju romana. Nekoliko kritičara pokušalo je da objasni pucanje na Sarajevo kao čin poništavanja traume.

Mileta Aćimović Ivkov kaže: „Sve je, dakle, ostalo dole. I sve se to, što je kao tamna senka prošlog života ostalo dole, ovim pucnjima rezolutno zatire i poništava. Ostaje samo bolno individualno iskustvo ratne katastrofe, i kobno saznanje o sudbinskoj *promeni* koje je iz njega proistekla.

I to je sve od upečatljivog svedočanstva i minimalistički svedenog narativnog izveštaja iz ove Kecmanovićeve proklete (sarajevske) avlije. Posle čijih završnih artiljerijskih sekvenci, u svesti pripovednog subjekta i grafički razućenom tekstu romana, nema više ničeg.”³⁹

Ima i onih koji ispaljivanje granata na Sarajevo doživljavaju kao metaforični čin. Metaforična slika na kraju romana za koji se tvrdi da je zasnovan na objektivnosti i distanciranom pripovedanju? „Kada dečak, glavni lik romana, kome je granata ubila roditelje, suočen sa jezivom patnjom koja prevazilazi njegove moći, pređe u izmenjeno stanje svesti, on puca, ne u grad konkretnih ljudi, već simbolično u ono što doživljava kao izvor sopstvenog užasa.”⁴⁰

Ivan Radosavljević smatra da: “Gest pucanja treba razumeti kao *gest poništavanja čitavog tog užasnog iskustva*, gest negodovanja, odbacivanja, gnušanja, gest koji, iako topovskim jezikom kaže *bum!*, kao da bi dečijim jezikom hteo da kaže ‘puj, pike, ne važi’, samo što to u stvarnosti ne funk-

³⁸Isto, tr. 225-226.

³⁹ Mileta Aćimović Ivkov – Nema priča, Polja, Novi Sad, LIV, br. 456, mart-april 2009.

⁴⁰ Jasmina Vrbavac: U žiži interesovanja, Vavilon, 27.0.2009.

cioniše, nemoguće je topovskim zrnom, niti bilo čime drugim, poništiti smrt i patnje dole u gradu.... Sasvim paradoksalno, gest pucanja na grad jeste krik za izgubljenom humanošću, krik očaja jednog razorenog ljudskog bića. Suština tog pucanja nije da dole nekog ubije (iako je gorka pripovedačka ironija, ujedno izvanredan pripovedni *tour de force*, u tome što, verovatno, upravo to čini – dole nekog ubija); suština je u želji da se *potre sve što je bilo*, jer je isuviše strašno da bi se s tim živelo.”⁴¹

Osveta se definiše kao svesno učinjeno zlo kojim se samostalno pribavlja zadovoljenje za nanesenu nepravdu, nasilje i sl.⁴² Ma koliko neporeciva bila trauma kojoj je bio izložen dečak-pripovedač i ma koliko se pokušavalo da se u završnoj sceni pronađu metaforična i simbolična značenja, ovo je ipak osveta u najdoslovnijem značenju tog pojma. Autor se izvesno potrudio da dobro motiviše osvetu, a pripovedač je postavljen tako da izaziva empatiju čitalaca i na taj način relativizuje čin koji se onda pokušava razumeti i opravdati. A za ubijanje drugih ljudi nema nikakvog opravdanja. Ako to jednom narušimo, otvaraju se vrata mnogih zala, a književno delo, ma kako dobro ili loše tehnički ispričano, ne bi smelo da afirmiše zlo i destrukciju.

Dobro je, mali, ‘aj’ sad odmori, rekao je brkati čovjek. Ne boj se, pucaćeš ti još.

I pucao sam.
Pucao...⁴³

Kada pročita poslednji red ove knjige čitalac može slobodno da zamisli granatu koja leti ka Sarajevu, pogađa neki stan u nekoj zgradi, baš sobu u kojoj spavaju neki otac i neka majka, a njihov sin spava pored potpornog zida, jer tu neće ništa da mu se desi... i tako će se, ako imamo pravo na osvetu, ako se čin osвете može razumeti i prihvatiti, makar i na nivou „gesta“ ili „metaforično“, krug nasilja nastaviti u nedogled. Da li je ovaj roman napisan da bi nam se saopštilo da zlo nema kraj i da je svaki čovek tačka u lancu njegovog prenošenja? Ili je *zadatak* književnosti da se bori protiv zla i promoviše ljudski život kao najveću i nedodirivu vrednost, a tu onda nema mesta osveti. Ovako smo, uz izdašnu marketinšku podršku koju je polemika

---

⁴¹ Ivan Radosavljević: Pod krečom i prašinom, Beogradski književni časopi , broj 15, 2009. str.177.

⁴² Rečnik srpskohrvatskog jezika, Matrica srpska, Novi Sad, 1971.

⁴³ Vladimir Kecmanović: Top je bio vreo, Via print, 2008. str. 227.

obezbedila, dobili roman u kome su književni mehanizmi upotrebljeni u ideološke svrhe.

Autor je iskoristio mogućnosti pripovednog postupka i distancirao se od pripovedača, za koga je ipak jedno on odgovoran, ali je izvesno da je ovde književni tekst iskorišćen da se relativizuje pitanje zločina i da se zločinac i žrtva izjednače. Jedno je ipak sigurno – granatiranje gradova i ubijanje ljudi je zločin i nema motiva, niti književnog dela koja može opravdati osvetu i zlo. U tome ne mogu pomoći ni nagrade koje nose imena dva tako značajna pisca.

KNJIŽEVNOST.ORG

Zbog Vas smo tu!
Vaša Hypo Alpe-Adria-Bank
www.hypo-alpe-adria.ba

HYPO GROUP
ALPE ADRIA

POČETNA
VIJESTI
KONKURSI
FESTIVALI
INTERVJUI
KRITIKE
KOLUMNA
POEZIJA & PROZA
LINKOVI
KONTAKT

Konkurs za strip reviju Aždaha

ALTERNATIVNA STRIP REVIJA AŽDAHA
RASPIŠUJE
KONKURS
za formu stripa od jedne do osam tabli
za kratke eseje, priče i pesme

objavljeno: 24. 06. 2009. // [detaljnije](#)

Spomenik Miloradu Paviću

BEOGRAD - U Moskvi će danas biti otkriven spomenik akademiku Miloradu Paviću, povodom njegovog 80. rođendana. Pavić je otputovao za Moskvu i prisustvovao otkrivanju svog bronzanog poprsja, koje je rad ruskog vajara Grigorija Potockog.

- Iz Rusije sam primio vesti vezane za moju 80-godišnjicu koju će tamo proslaviti postavljanjem mog bronzanog poprsja ispred Biblioteke stranih jezika
- rekao je Pavić, koji je odavno u Rusiji stekao status kultnog pisca, sa više od 100 izdanja. Njegova Sabrana dela u mekom povezu u 12 tomova su do sada doživela tri izdanja.

(glas-javnosti.rs)

objavljeno: 24. 06. 2009. //

IZDVOJENO:

<http://www.knjizevnost.org>

Ova stranica nudi uvid u informacije svijeta književnosti, obavještenja o konkursima, festivalima i svim ostalim dešavanjima na polju književnosti i umjetnosti. Tu su i redovni intervjui, kritike, kolumne te proza i poezija. Zanimljiv je prikaz posljednje objavljene Ćosićeve knjige "Vreme zmija":

ZMIJSKO JAJE OCA NACIJE

Promocija nove knjige Oca Nacije u maloj sali Kolarca tempirana je marketinški precizno baš na desetogodišnjicu bombardovanja. Ovaj skup visokog rizika na kojem je predstavljena knjiga „Vreme zmija” u izdanju Službenog glasnika bio je adekvatno obezbeđen – stotine uniformisanih policajaca postrojenih na Studentskom trgu bile su dovoljan zalag da će ovaj paraknjiževni događaj proteći bez većih incidenata, za razliku od mitinga naci-omladine, gde su zakonita deca Oca Nacije divljala u agresivnom transu.(...)

Negde oko prvog reda muva se pesnik, Karadžićev senator, Rajko Petrov Nogo, koji je po svoj prilici ispušio za mesto među odabranima, kao i istoričar Predrag Kviskoteka Marković, koji dostojanstveno stoji tik pored ulaza. (...)

Napomena: U pažljivom slušanju i upijanju Ćosićevih mudrolija vašeg reportera, dok je skutren sedeo pribijen uz zid male sale Kolarca, grubo je omeo pesnik i senator Gojko Đogo preskačući ga u potrazi za mestom odakle će bolje da osmotri svog duhovnog vođu. Daleko je sunce u vunenim vremenima!

Najpoznatiji tekst jednog od najvećih istočnoevropskih disidenata, „Anatomiju jednog morala“ Milovana Đilasa, možete pročitati na web-stranici:
<http://www.milovandjilas.rs/Tekstovi/ANATOMIJA.html>. Na ovoj stranici između ostalog možete pročitati i opširnu Đilasovu biografiju te njegove druge tekstove i djela.

Analizu uređivačke politike i članaka beogradske „Politike“ u periodu od 1989. do 1991. Iz pera poznatog novinara Pere Lukovića čitajte na: www.e-novine.com

NOVI BROJ**ARHIVA****AUTORI****DNEVNI GLASNIK****BKG KNJŽARA**Glavni i odgovorni urednik Dušan Gojkov

Copyright © 2005 - 2008. by Balkansko književno društvo – Balkanski književni glasnik

<http://www.balkanwriters.com>

"Balkanski književni glasnik" je časopis za književnost i umjetnost koji objavljuje originalnu poeziju, prozu, dramu, intervju, prikaze i eseje. Ovaj časopis objavljuje u prvom redu prozu i poeziju najvećih svjetskih pisaca ali i mladih autora koji zadovolje uvjete ovog časopisa. (Uredništvo sa gađenjem odbija tekstove koji promoviraju rasnu, nacionalnu, versku, političku, seksualnu – ili bilo koju drugu mržnju, kao i ekstremizam bilo koje vrste.)

Kao prilog www.balkanwriters.com donosimo vam isječak iz proze mladog autora Alena Drine rođenog u Splitu:

JOŠ JEDNA NOĆ IZBODENA NIŠTAVILOM

"Sjedio sam na krevetu. Još jedna besmislena večer je bila iza mene. Večer ispunjena cugom kojom sam pokušavao ubiti besmisao oko mene. I isto tako smanjiti iritirajuću pojavu fukse, koja se je u birtiji stvorila niotkud, vonjajući na jeftini dezodorans, našminkana jeftinom šminkom i obučena u još jeftiniju robu. Ukratko, uobičajena večer. Sam prostor je bio opskuran. Slabašna svjetla, tu i tamo po koja spodoba koja je sama ključala za stolom u očekivanju nečega. A to nešto nikako nije dolazilo, niti je pokazivalo ikakove naznake da dođe. Normalan čovjek bi ih usporedio sa ekipom koja očekuje Godota. Kako nisam bio normalan, nisam ih sa ničim uspoređivao, jer ni sam sebe nisam sa ničim mogao usporediti. Birtija je bila kurčeva, a ja sam se sjetio vremena kada se je tek otvorila. Gazda me je častio cijelu večer, ali vidio sam da to neće dobro završiti. Svejedno, pio sam. Jer ako već treba biti nešto, bolje da kraj ne dočekam trijezan. A i držao sam se one da Bog čuva pijance i luđake. (...)

Sjedio sam na krevetu, a još jedna zora, u punoj snazi svoje nježnosti, je ubijala ovu noć. Kao što sam je ubijao i ja. Spremajući je na groblje svojih sjećanja.

Izašao sam u prohladno jutro i zaputio se put svoje nasambe. Na sebi sam nosio mirise njezina tijela i još jednu noć koja mi se je grčevito držala za leđa."

Izabrao i pripremio: Vedad Jusić

Tekst Kenana Efendića o pasivnosti, nacionalističkom defetizmu i jeftinoj pragmatičnosti bosanskohercegovačkih studenata čitajte na: <http://www.radiosarajevo.ba/content/view/2694/185/>

Tekst Alana Sinfielda, jednog od najpoznatijih predstavnika teorijske škole kulturnog materijalizma, pod nazivom „Kulturna baština i tržište, regulacija i desublimacija“, može se pročitati na: <http://www.openbook.ba/izraz/no09/09index.htm>

XX vijek uveliko traje

Razgovor s Mirsadam Sijarićem, autorom romana *Još jedna pjesma o ljubavi i ratu*, kandidatom za nagradu *Meša Selimović*

Razgovarali: **Osman Zukić i Mirnes Sokolović**

(sic!): Krajem prošle godine pojavio se Vaš roman *Još jedna pjesma o ljubavi i ratu*. Koliko ste zadovoljni dosadašnjom recepcijom kod književne kritike i čitalaca. Da li je na tu recepciju ostavila traga činjenica da roman nije pisan za šire recipijentstvo, da se roman svojim intelektualizmom ne udvara populistički profiliranom ukusu čitalačke publike? Ili je nedovoljna pažnja sastavni dio društ-

vene tendencije kulturnog opustošenja i oskudnosti u bosanskom postraću?

Sijarić: S obzirom da je književnost marginalizirana čak i unutar onoga što u najširem smislu nazivamo kulturnom scenom, a da pri tome, sasvim sam siguran, to nije nikakva specifičnost niti posljedica otužne poslijeratne bh. realnosti, već gotovo opšte mjesto

svakog „savremenog“ društva, mislim da generalno mogu biti zadovoljan prijemom na koji je knjiga naišla. Sa druge strane pomalo mi je tužno da se o ovom tekstu govori kao o nekom ekscesu. Ukus čitalačke publike, pored naravno samih autora, trebali bi da formiraju urednici izdavačkih kuća ali naše izdavačke kuće... to je već neka druga i ne pretjerano interesantna priča. Iako možda nije idealna analogija, ipak mogu reći da me sve to podsjeća na bezobraznu ispriku urednika nekih ovdašnjih televizijskih stanica koji uglavnom infantilni program pravdaju željama gledaoca. Naravno, nakon višegodišnje upotrebe lakih opijata sada smo kolektivno na heroinu...

(sic!): Roman je pisan narativnom strategijom toka svijesti. Možete li nam reći zašto se poseg-

Jedan od glavnih ciljeva romana, ako se uopšte može reći da ova knjiga ima definiran cilj, bio je da pokuša preispitati one moralne kodove na koje se pozivamo, ili ih zanemarujemo, u trenutku teških ispita. Prema kojim se to zakonima zaista ravnamo? Koliko u to zaista vjerujemo? Šta je to što me tjera da odbijam da imam vlastiti stav? Šta je to što me tjera da povučem ili ne povučem okidač kada to ne opravdavaju vojni ciljevi? Koliko je moguće navesti opravdanja za vlastitu neodgovornost?

nuli za tim tako rijetkim narativnim postupkom u književnosti na našem govornom prostoru. Vaša duga i precizna rečenica, međutim, disciplinira i racionalizira tok svijesti, i po tome (prije nego na Joycea) više podsjeća na formu koju je tok svijesti dobio u Brochovom romanu *Vergilijeva smrt*, kojeg na jednom mjestu u romanu uzgred i pominjete. Budući da je Broch formu toka svijesti poimao kao važnu u dosezanju duševnih realiteta, možete li nam reći ima li tu sličnosti: odnosno kolika je uloga toka svijesti u Vašem romanu u predočavanju duševnosti i psihologije intelektualaca u vremenu njihovoga zla i svekolikog povampirenja?

S i j a r i ć : Na samom početku pisanja nisam imao jasnu, na bilo kojim metodološkim ili teorijskim konceptima utemeljenu ideju o formi u okviru koje bi tekst trebao biti zaokružen. Moja, nisam

siguran koliko pametna navika da iznova čitam iste knjige i da vršim namjernu, možda i pretjeranu intoksikaciju pojedinim djelima, uključujući i navedeno, u svakom slučaju je dovela do toga da mi se forma toka svijesti odavno činila potpuno prirodnom i vrlo izazovnom. Tu je uticaj literature više nego evidentan i u tome ne vidim ništa loše. Ipak, tek kroz sam proces pisanja zaista mi se potvrdilo da za onu vrstu intimnosti i emocije koju pokušavam prenijeti duga i polivalentna rečenica toka svijesti savršeno odgovara. Sa te strane, uloga navedenog narativnog postupka činila mi se jedinom funkcionalnom. To je naravno potpuno subjektivan stav, i on je u dobroj mjeri bio uslovljen činjenicom da unutrašnja stanja svojih tek formalno razdvojenih likova zapravo nisam ni znao drugačije predočiti. Nisam siguran da sam u stanju tome dati potpuno racionalno objašnjenje, ali forma toka svijesti

može biti važna u preciznijem nijansiranju psiholoških osobitosti likova, može doprinijeti boljoj dinamici čitanja, vjerujem da čak otvara i mnogo više prostora za kreativni izražaj ali pisana sama radi sebe, kao stilistička vježba, potpuno je bezvrijedna, i zasigurno neće zamaskirati loše štivo, na kraju krajeva u pitanju je samo forma.

(sic!): Slijedeći diferencijaciju savremene nacionalne (i nacionalističke) misli, mogli bismo reći da se Vaš roman bavi problemom srpske kulture: srpskom dogmom, nacionalnom mitologijom, povijesnom problematikom... Još jednostavnije rečeno, Vaš roman nije napisan bosanskim jezikom (onakvim kako su ga normirali naši naci-onal-lingvisti), što je, naravno, razumljivo budući da Vi opisuju u romanu verbalno-ideološki vidokrug *srpske strane rata*. Smatrate li da se na primjeru Vašeg romana i angažmana još jednom potvrđuje teza o apsurdnosti razdvajanja kulturnog i jezičnog prostora u južnoslavenskom okružju? Nisu li uspjele polifonija romana i sugestivnost jezika Vaših likova, koju zaodjevate u zahtjevnu formu toka svijesti, zapravo dokazi da se vrijedno djelo ukazuje u trenutku kada je njegov autor sposoban iz svog rakursa obuhvatiti i preraditi cjelokupnu idejnu problematiku jugoslavenskog prostora?

S i j a r i ć : Recentno razdvajanje kulturnog i samim time jezičnog prostora sasvim je logična

Mirsad Sijarić, rođen 20.08.1970. g. u Sarajevu gdje je završio osnovnu i srednju školu. Na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, odsjek – historija, diplomirao 1997. godine. Od kraja 1996. g. zaposlen u Zemaljskom muzeju BiH, na radnom mjestu kustosa-arheologa za kasni srednji vijek. U periodu 2002. - 2004. pohađao poslijediplomski znanstveni studij iz arheologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Temu pod naslovom „Mačevi 10. – 15. stoljeća iz Bosne i Hercegovine“ odbranio u junu 2004. godine. Autor nekoliko stručnih i naučnih radova iz oblasti bosanskog srednjovjekovlja. Objavio zbirke poezije: *Orao* (Obala art centar, Sarajevo 1995.) i *Raskrećeni Sabuhi* (samizdat, Sarajevo 1998.). prva zbirka je u cjelosti prevedena na mađarski jezik i objavljena u Budimpešti 1995. godine. Pjesme iz ovih zbirki su pojedinačno prevedene i objavljujane u književnim časopisima u BiH i inostranstvu na engleskom, njemačkom, italijanskom i mađarskom jeziku, te uvrštavane u više antologija i izbora poezije od kojih izdajamo: *Antologija bošnjačke poezije XX stoljeća* (Alef, Sarajevo, 1995.). Ovdje živi Conan (Duriex, Zagreb 1997.), *Scar on the stone: contemporary poetry from Bosnia* (Bloodaxe Books, 1998, Newcastle upon Tyne, ur. Chris Agee).

Recentno razdvajanje kulturnog i samim time jezičnog prostora sasvim je logična i legitimna posljedica historijskih okolnosti i ta se činjenica mora uvažavati. Ne vidim u tome nikakav problem. Problem naravno nastaje kada se fine i delikatne razlike u jeziku počnu zloupotrebjavati, tj. kada nastupe vremena u kojim lingvistička i historijska pitanja postaju, kao što neko reče, brus za oštrenje noževa, kada se, pored ostalog, zbog dodanog ili izostavljenog slova u izgovorenoj riječi gubi glava.

i legitimna posljedica historijskih okolnosti i ta se činjenica mora uvažavati. Ne vidim u tome nikakav problem. Problem naravno nastaje kada se fine i delikatne razlike u jeziku počnu zloupotrebjavati, tj. kada nastupe vremena u kojim lingvistička i historijska pitanja postaju, kao što neko reče, brus za oštrenje noževa, kada se, pored ostalog, zbog dodanog ili izostavljenog slova u izgovorenoj riječi gubi glava.

Iako jeste pisan gotovo isključivo iz te vizure, na svoj roman uopšte ne gledam kao na nešto što se bavi isključivo srpskom pozicijom, tj. vidokrugom. Zapravo bi takav zadatak bilo nemoguće izvršiti a da ja lično, kao i moje okruženje, ne nosi dio tog zajedničkog iskustva. To neizbježno zajedničko iskustvo relativizira granicu između „nas“ i „njih“, i svodi nas na individue koje su u određenom historijskom trenutku suočene sa teškim izborima. Jedan od glavnih ciljeva romana, ako se uopšte može reći da ova knjiga ima definiran cilj, bio je da pokuša preispitati one moralne

kodeve na koje se pozivamo, ili ih zanemarujemo, u trenutku tih teških ispita. Prema kojim se to zakonima zaista ravnamo? Koliko u to zaista vjerujemo? Šta je to što me tjera da odbijam da imam vlastiti stav? Šta je to što me tjera da povučem ili ne povučem okidač kada to ne opravdavaju vojni ciljevi? Koliko je moguće navesti opravdanja za vlastitu neodgovornost? i sl. Takva pitanja nemaju nacionalni predznak a odgovori su, opet krajnje subjektivno, kao i što život prečesto jeste, suviše banalni, i to je ono što zastrašuje.

(sic!): Jasno je, s druge strane, da se Vaš roman uklapa u južnoslavensku poetičku konstantu antiratnog pisma, koje se temelji na iskazima svjedoka, na autobiografskim dokumentarnim strukturama. Šta je značila promjena perspektive u Vašem romanu u odnosu na ostalo antiratno pismo, pomjeranja gledišta od pozicije žrtve do pozicije jednog od glavnih odgovornih za zločine, povampirenog pjesnika Radovana Karadžića, čiji su mo-

trilište i tok svijesti prisutni u romanu? I koliki je kod Vas udio dokumentarnog, jeste li koristili neku dokumentarnu građu u evociranju pojedinih ratnih momenata vezanih za srpsko vodstvo? Kolika je njihova autentičnost?

S i j a r i ć : Već sam negdje rekao da se roman može shvatiti i kao, dijelom na faktima i dijelom na imaginaciji, napisana biografija, ili ispovijest glavnog lika, bez stvarne ambicije da to zaista i bude. Dokumentarnoj građi sam pristupao otvorena srca, dakle koristio sam je vrlo selektivno, uzimajući isključivo ono što mi odgovara ili što sam u manjoj ili većoj mjeri mogao prilagoditi potrebama samog teksta. Nekoliko scena iz romana u potpunosti su „prepisane“ iz poznatog dokumentarnog filma (mislim da je u pitanju BBC ali više nisam siguran), neke su, kao npr. opis predsjedničke sobe u posljednjem poglavlju romana, dobrim dijelom zasnovane na konkretnom televizijskom snimku hapšenja Kara-

džićevog bliskog saradnika M. Krajišnika, dok je mnogo sitnih detalja preuzeto iz dnevne i sedmične štampe, manje ili više stručne literature, raznih knjiga i publikacija. Većina tih podataka prenesena je korektno, ali uopšte nisam želio da ulazim u njihovu istinsku vjerodostojnost. Osim te vrste građe, u značajnoj mjeri prenesena su i neka od iskustava, uglavnom ratnih, mojih prijatelja (nekima od njih u početku nije baš bilo ugodna ta akrobacija i odijevanje vlastitih emocija i doživljaja u neprijateljsku uniformu), kao i naravno moja vlastita iskustva, kako iz ratnog (august 1992. – decembar 1995.), tako i iz poslijeratnog perioda. Činjenica da sam prije pisanja romana imao objavljene dvije zbirke poezije znatno je pomogla da se slobodnije upustim u uživanje u lik Radovana Kara-džića, i u tome sam se, nevoljko priznajem, osjećao prilično komotno. Razlog za to nije samo u mojoj percepciji književnosti u kojoj je teško zamisliti za obradu zahvalniji lik,

već i u ranije spominjanom prepoznavanju vlastitih osobina u onome što nekada i prebrzo nazivamo čudovišnim i demonskim, ili kako rekoste povampirenim. Zar trebamo sebe poimati kao besprijekorne pravednike i mučenike? To je siguran put u zastranjivanje i to je opasno pojednostavlivanje ljudske naravi. Ako hoćete, sa stanovišta kvantne fizike jednako kao i prema nekim vjerskim viđenjima, Svijet je Jedno i samo nas nivo svjesnosti razlikuje.

(sic!): Je li moguće da se stanje Dvadesetog vijeka kao jednog rata produžilo i u bosansko postraće? Je li ratno stanje poremećenosti demokratije i totalitarističnosti misli nastavljeno? Je li ta nedovoljna dekontaminacija bila impuls koji je bio važan za Vaš roman?

S i j a r i ć : Sasvim je očigledno da je rat zaustavljen prije nego što je završen, i ovo nesretno stanje u kome životarimo direktna je posljedica te neraščišćene situacije. Mi u Sarajevu prečesto imamo iluziju da učestvujemo u onome što možemo pratiti na televiziji, a što se dešava u Evropi ili šire. Mislim da se realnija slika stanja našeg društva može steći posjetom Brezi, ili Varešu, ili Gorazdu, da ne nabrajam dalje. Mnoga mjesta u BiH još nisu dobacila do 1996. ili 1997. – u njima još je na snazi službeni prekid vatre. Ukratko, dvadeseti vijek uveliko traje.

(sic!): Kako ocjenjujete stvaranje današnje bošnjačke nacionalne mitologije i nove totalitarnosti? Da li Vaš roman može biti sugestiv u tom kontekstu, kao univerzalno usmjeren na raščinjavanje svih nacionalističkih ideologija?

Sijarić: Iskreno mislim da je taj problem preuveličan, čak da se pojedinim njegovim protagonistima pridaje mnogo veća važnost nego što su je i sami priželjkivali. Kao i na mnogim drugim poljima, kada je u pitanju bošnjački korpus, i na tom jednako je uočljiv nedostatak jedinstva i sistematičnosti da se jedan, nazovimo to sasvim krivi i sasvim nepotrebn i štetni projekat izgura do kraja. Činjenica je da je šteta prouzrokovana zbog nekolicine „neodgovornih pojedinaca“ neprocjenjiva. Problem je u tome što bošnjačke i probosanske snage nemaju dovoljnu snagu i odlučnost, možda čak ni potrebnu kritičnu masu da amortiziraju štetu nastalu djelovanjem romantičarski nastrojenih pojedinca kojih će uvijek biti. Kada kažem šteta, zaista mislim na uništenu veliku priliku da se BiH kroz kraj devedesetih godina prošlog vijeka i svoje konačno osamostaljivanje „provuče“ bez tih repova zaista grotesknog, smiješnog i u isto vrijeme žalosnog ultranacionalističkog balasta kojim su opterećene zemlje u njenom susjedstvu. Mada i dalje nikako nisam pobornik nikakvog izjednačavanja sa spomenutim, daleko od toga. O ovome bi se zaista dalo dosta go-

voriti i o tome možda nekom drugom prilikom, ali ovdje bih samo izrazio svoj žal nad opasnom i opet žalosnom činjenicom da se bošnjačka kultura i tradicija u opasnoj mjeri svodi na folklor. U svemu tome odgovornost naših egocentričnih, samozadovoljnih, od samokritičnosti potpuno oslobođenih medija tj. uglavnom nedopustivo neinformiranih novinara koji kreiraju javni prostor – ogromna je.

(sic!): Možete li nam ukratko naznačiti Vašu tradiciju, sopstveni imaginarij pisaca i djela, čije strukture nasljeđujete i nastojite evocirati u svom djelu. Na kraju, nabrojite nam pisce koji Vama lično znače.

Sijarić: Vasko Popa i Branko Miljković, Pound i Eliot, Rumi, Kavafi, Herbert, Miloš, Rilke, Seferis, John Updike, Damir Ovčina, Mustafa Zvizdić, Faruk Šehić, Emir Šaković, Nihad Hasanović, Kujović, Musabegović i Skenderija; Joyce, Tolstoj, Flaubert, Grass, Marquez, Kiš, Senad Hadžimusić (SCH), Lou Reed (Velvet Underground) i Laurie Anderson, David Byrne (Talking Heads), Tricky, Bjork, i još poneko. Sve je to jednostavno sličan senzibilitet.

(sic!): I na kraju, jedno lično pitanje: kako pišete, lako ili teško. Čini mi se da je vaš roman nastajao deset godina. I ima li koristi od pisanja? Na čemu trenutno radite?

Sijarić: Pišem nepodnošljivo teško, ali još teže dobivam ideje za koje smatram da su vrijedne truda. Zbog toga pišem malo. Na kraju krajeva svijetu sigurno ne treba još osamnaest prosječnih knjiga. Ima toga i previše. Ne znam ima li koristi od pisanja, vjerujem da za odgovor na to pitanje treba pričekati smrt. Jedino sam siguran da od mog pisanja solidnu korist ima Fabrika duhana Sarajevo.

Zadnjih godina radim uglavnom na svom doktoratu, o oružju i vojnoj opremi razvijenog i kasnog srednjeg vijeka sa prostora BiH. Možda nekad i završim.

Mirsad Sijarić / Još jedna pjesma o ljubavi i ratu

(Odlomak iz romana)

Dok je vagao težinu sopstvene odgovornosti, preuveličavajući stvarne razmjere sopstvenih neuspjeha, drhteći u groznici više zbog sumornog predosjećaja dolaska neke razarajuće istočnjačke gripe opasnije od same kuge nego zbog opipljive slutnje bezizlaza što mu ga je na sva zvona najavljavao njegov nadaleko razvikani instinkt neposredno podaren od samog gospoda Boga kao neželjena blagodat da predosjeti buduće zaplete koji se još nisu zapetljali i da suzbije poplave koje još nisu nadošle, gospodin predsjednik se krčkao na tihoj vatri od 38,5 stepeni celzijusa raskuvan kao riblji paprikaš trpio je slabost po čitavom svaljenom tijelu u svom memljivom brlogu, po prvi put nedovoljan sam sebi, prestravljen ledenom jezom onog znanog mu unutrašnjeg glasa koji mu se iznebuha kao nadolazeća bolest podmuklo prišunjao da dolije malo ulja na vatru, da mu došapne ono što je u tom neslavnom trenutku najmanje želio čuti: bez obzira tvrdoglavče, bez obzira koliko to negirao, otadžbina to si Ti, zajedno sa brdima i planinama šumama i poljima rijekama i potocima, zajedno sa gradovima i selima, zajedno sa životinjama i ljudima, Vi ste Jedno, jad i čemer Bože, jad i čemer, napipao je svoja kvrgava koljena ispod zgužvane posteljine, napipao je oštru krivinu lakta lijeve ruke, nadljudskom snagom pomakao je sleđene nožne prste nepokolebljivog paraplegičara, kao ledenim ordenjem odlikovani vojni amputirac otrpio je podmuklu avetinjsku bol neosvojenih primorskih teritorija, osluškivao je uzdisaje zgrčenog želuca, kristalnih bubrega, upaljene natekle prostate, ali ono što je zaista čuo nije bilo poznato mu mrmorenje njegovih unutrašnjih organa s kojim je bio prislan, ne onaj dragi mu šum glasa njegove požrtvovane i predane gušterače, ne tihi eho uzdaha njegove saučesničke jetre, ne nježno šaputanje virovitih krvnih žila, ne udaljeno ječanje kao poziv za pomoć zapuštenih crijeva što su se sporo i sigurno nezadrživo otromboljavala preko raznobojnog pejzaža zaspalog u pomračini nabrekle stomaćne šupljine, ne tiho kuckanje izduženog dronjka predsjedničke aorte koju je u tihim ratnim noćima očinski bodrio da izdržiš još koju godinu mila moja, samo još malo dok se ne riješi ova pretjerana pometnja oko definisanja vanjskih granica i uspostavljanja centralne vlasti, ono što je čuo, ono što je osjećao bijaše mnogo strašnije od te taktilne intimne konverzacije, bučnije, umnoženije i svakako bestidnije, cijela fonoteka glasova tuđih besanih tjelesina za čije zapuštene boleštine čak ni on nije poznavao lijeka, nesaglediva množina muklih avetinjskih vapaja što su u to gluvo doba nahrupili kroz tamu otadžbinske noći da izmole sumnjivu milost toplog predsjedničkog do-

dira spasonosnog kao što je bio dodir opjevanih francuskih kraljeva, da izmole ljekovitu kapljicu njegove utješne riječi koju nije mogao izgovoriti jer je bio obeshrabren tom surovom činjenicom da je poistovjećen sa geografskim prostorom krajnje nesigurne sudbine, da njegovo tijelo poprima promjenjive linije državnih granica njegove sopstvene otadžbine, u kojoj nije bio rođen ali ju je stavivši svoj nacifrani potpis na neki jednostavan formular kupljen u trafici u prizemlju zgrade opštine u sam osvit ovog neželjenog rata prihvatio kao svoju čvrsto odlučivši da je ona samo jedna i da do nesretnijih vremena druge neće tražiti, prestravio se od saznanja da njegovo sopstveno tijelo više nije bilo samo njegovo već je ono sada bilo javna svojina, zanemareno javno dobro u nezaustavljivom propadanju, odvojeno od njega samog, ispruženo preko oštrih ivica skromne predsjedničke postelje, izvan stiješnjih okvira septičke jame predsjedničke ćelije, izvan trošnih zidova pomične kuće vlasti, okuženi i ojalovljeni otadžbinski feud izložen jednako pogubnoj pošasti neadekvatne opšte medicinske zaštite, zakulisnim međunarodnim političkim intrigama nerazrješivim kao brak u katolika, te razornim mijenama godišnjih doba, razornom disanju okeana i mora, razornoj snazi slijepih sjevernih vjetrova, neumoljivom fotonskom zračenju, kiselim kišama, izložen sudaranju kontinenata u neprestanom pokretu, svih tih pojava jasne namjene s kojim je do tada živio u prešutnom miru ne uzimajući ih kao ozbiljnu prijetnju jer je vjerovao da je tek beznačajno zrnce nadahnuto životom, bio je na trenutak preplašen po prvi put neugodnom mogućnošću da misli koje lutaju skrivenim pretincima predsjedničkog mozga više nisu bile namijenjene isključivo njemu, a to bi onda definitivno morao biti kraj, naslutio je pogubnu tromost krvi, konačnu gnjilež arterija, nezaustavljivo truljenje umornog tkiva, malaksalost debelog crijeva, kaljuža govana, kaljuža govana Bože, iako budan propadao je kroz naslage snoviđenja, zakrio je lice dlanovima ali nije bilo pomoći, čim bi zatvorio oči svijet bi počeo da se ruši, s treskom, s treskom, ne sa cviljenjem, ugledao je budućnost koja se nije mogla izbjeći, koja se još nije desila, ali je bila realna kao injekcijska igla u debelom mesu, jer ju je on predvidio, ugledao je elitne jedinice u rasulu, najskuplje pješadijsko oružje odbačeno u korovom zarasli kanal pored makadamskog puta, skrhanne betonske bunkere, spaljene brvnare, neprijateljskim tenkovskim gusjenicama ugažene rovove, vidio je vjetru prepuštene gradove u prašini, dim i garež na udaljenom horizontu, vidio je gomile smeća koje pustim ulicama vitla ledeni vjetar konačnog poraza, vidio je posljednje prilike kako na kamione i traktore utovaraju namještaj, kako iznose bijelu tehniku, čupaju prozore roletne lustere i električne instalacije, vidio je kako nose baklje i potpaljuju sve što ne mogu ponijeti, obuzela ga je mučna jeza, vidio je kako dolaze na groblje, kako potkopavaju teške kamene krstove, kako pijucima odmiču teške mramorne nadgrobnne ploče što su pritiskale, kako raskopavaju grobove,

vidio je kako vade polugnijile drvene kovčege, kako ih sapiru vodom na škrtom zubatom zimskom suncu koje više nije bilo naše, čuo je sjetno pojanje u plavkastoj izmaglici tamjana, čuo je očajničko naricanje u plavkastoj izmaglici tamjana, čuo zapomaganje glasnije od mrmora konačne crvlje gozbe, čuo proklinjanje pred televizijskim kamerama, vidio kako otvaraju sanduk, vidio ono što dok je živ neće zaboraviti: kako neutješna crna starica grli i ljubi ravnodušni skelet, s onog svijeta vidio sam kosti svoje ispremetane u prigušenom svjetlu nekog dana s kraja vremena, stresao sam se nad tim grotesknim prizorom, i on se stresao u svojoj hladnoj postelji nemoćan da ne vidi napuštena sela, zapuštene oranice, nepokošene livade, nesposoban da iz svoje sleđene lobanje odagna tužni prizor neobranih voćnjaka, plod zreli na grani dok ga debeli ruje crv, kljuca ptica, i onda nadolazeće prijeteće olujno sivilo iz dna vidokruga i zastrašujući prizor razgrnutih i počupanih temelja kuća koje nikada nismo stigli dovršiti, počupanih pragova, beskrajnih žila šina po sporednim kolosjecima koje nismo stigli obnoviti, vidio je počupana stabla zajedno sa krošnjama i korijenjem, izvrnute košnice zajedno sa divljim pčelama zbog čega će jednog dana morati poslati omladinske brigade da oprašuju biljke po livadama, vidio je jezivi prizor štala i kokošinjaca koje kao perce vitla podivljala pijavica pogromskog vjetra, vidio u nebesa bačenu nenahranjenu perad, izglednjele pse sa lancima, koze i ovnove sa zvonima, vidio kravu kako ukočenih nogu, i naglavačke, izvodi svoju antologijsku piruetu u beskraju uskome-šanog taždbinskog neba, vidio je crnu vješticu na metli (sa bradavicom na nosu), vidio je malu Doroti (i sve njene prijatelje: Limenka bez srca, Lava strašljivca, Strašilo bez mozga) i u dnu scene beskrajni konvoj zaprežnih kola kako se u tišini vuku na istok, sa bezbjedne udaljenosti svoga vladarskog utočišta vidio je nekada idilični pejzaž naših vedrih snova kako bespovratno nestaje u haosu i gubitničkom sunovratu budućeg vremena, grozomorna vizija nadolazeće apokalipse čijeg pristizanja niko od nas nije bio svjestan iako se odigravala pred našim očima, iako je narastala kao bujica mora izazvana nekim podvodnim zemljotresom noseći sve pred sobom uz zaglušujuću škripu koju nismo mogli čuti, jer to nije bila škripa rušenja svijeta u kojem smo mi živjeli već je to bila škripa koja je pratila otvaranje nevidljive pukotine u predsjedničkom mozgu, sudbonosni tektonski poremećaj koji je zdrobio nadu i entuzijazam, koji je od tada pa za sva vremena izdvojio malodušnost iz pokretačkog očajanja, ali on se i ovaj put samo okrenuo na drugu stranu kreveta, podbio dublje utrnulu ruku pod glavu umjesto jastuka, i kroz prigušenu jeku udaljenog vatrometa, nesvjestan da više nikada neće biti isti, procijedio: ko ga jebe, ovo sranje od života, na kraju krajeva, nema poraza tako velikog a da ga pravednik poput mene ne može prespavati.

Nenad Veličković / Hopsa, hopsada

Turista opijen Baščaršijom, u potrazi za najboljim ćevapima u Sarajevu, naići će, prije ili kasnije, na putokaz prema war-exhibitionu. Putokaz je nenaoružana lutka-vojnica u maskirnoj uniformi, s čizmama i šljemom, s maskom i fišeklijama. Opremljena, dakle, bolje nego većina boraca Armije BiH, u ratu koji je trajao od aprila 1992. do novembra 1995. godine.

Budući da su turisti opušteni ljudi, s teškom glavom na laganim nogama, bez velikih intelektualnih zahtjeva, praktično ovce koje treba pomesti i postrigati, lako je opravdati preduzumljivog galeristu koji je u vatru roštilja i rerni gurnuo poziv za exhibition. Šta je logičnije nego zajedno s ćevapima i pitama prodavati i ono što se danas stručno zove kulturno pamćenje.

Naravno, da umjesto lutka-vojnika s gas-maskom na kaldrmavom asfaltu stoji lutka u čipkastom rublju i s halterima, i s pozivom na sex-exhibition, već bi se našao neko da kaže kako je to neumjesno i kako vrijeđa moral i kako to naša djeca ne treba da gledaju. Nekako je postalo normalno da nas u javnom prostoru više straši čipkasto rublje od maskirne uniforme. Šta drugo i očekivati od društva nesposobnog da seksualnost uvede u škole, od društva u kojem rektor Univerziteta tri puta *urgira* da mu barem jedan nastavnik, ili saradnik, ili student Filozofskog fakulteta pošalje prilog za publikaciju **1479 dana: sjećanja iz opsade Univerziteta u Sarajevu.**

("Ova publikacija želi sačuvati od zaborava surove i teške dane najduže opsade u historiji čovječanstva.

Publikacija bi sadržavala tekstove nastavnika i saradnika koji predstavljaju sjećanja na dane rada, preživljavanja i želje za opstankom u Sarajevu i na Univerzitetu, za vrijeme agresije na BiH u periodu 1992-1995. godine." Pismo, s oznakom "Predmet: III URGENCIJA" potpisuje Rektor s.r.)

Projekat, smišljen kao u najboljoj tradiciji kumrovačke partijske škole, nema namjeru, međutim, da spašava prošlost od zaborava nego da prošlost prilagodi svojim potrebama. Zato se u pomoć i poziva književnost a ne

nauka, zato se traže sjećanja a ne statistike i istraživanja.

Među slavom i med zlom

Rodoljublje samozvano,
ko te dozva u moj dom?
Neumorna pletistranko,
Što predanje pleteš tanko
Među slavom i med zlom.

Rodoljublje moje hudo,
kud ti ciljaš s pletivom?
Ko guslarska priča stara
Što nas smara iz bukvara
Među slavom i med zlom.

Rodoljublje moje kivno,
Gospodariš našim tlom!
Što nam pleteš stvarnost sivu
Što nas daviš u pletivu
Među slavom i med zlom!

Univerzitet je naučna institucija, pa bi se od nje, i od ljudi koji je predstavljaju, a od rektora prije svih drugih, očekivalo da se u javnom djelovanju ne udaljava od razuma i činjenica. Međutim, to je očekivanje u ovom dopisu iz rektorata iznevjereno.

Kako je, naime, rektorat došao do broja 1479 u naslovu svoje planirane publikacije? Jer, 1479 podijeljeno sa 365 dovodi nas do rezultata 4,052 i do otkrića (naučnog?) da je najduža opsada u historiji čovječanstva trajala malo više od četiri godine. To je u suprotnosti s periodizacijom agresije na vrijeme 1992-1995. Rektor Univerziteta čini se zna više od većine onih koji računaju da je rat u Sarajevu počeo 4. aprila 1992 i trajao do potpisivanja dejtonskog sporazuma u novembru 1995. Moguće je da dani pod opsadom u agresiji subjektivno traju duže, ali onda bi ih u ukupnom zbiru bilo manje! A moguće je i da su subjektivno trajali kraće, jer su ljudi bez televizije ranije išli na spavanje i zbog hladnoće kasnije ustajali iz postelja. Ali,

subjektivno, možda opsade nije ni bilo, jer se s opsjedateljima trgovalo i poslovalo, razmjenjivali su se građani kao da su ratni zarobljenici, kupovala se pa preprodavala hrana, nafta, kafa...

Subjektivno, sjećanja na opsadu Univerziteta mogu izgleda napisati i studenti koji su u to vrijeme imali dvije godine. Subjektivno, sličnu publikaciju možemo uskoro očekivati i od ostalih gradskih institucija. 1492 dana: sjećanja iz opsade Kafilerije u Sarajevu. 1853 dana: sjećanje iz opsade čevabdž inice Željo. 12.352 dana: sjećanje iz opsade sarajevske Pivare. 36.549 dana: sjećanje iz opsade Šipada. 47.212 dana: sjećanje iz opsade Mahirove pekare. 128.827 dana: sjećanje na opsadu Mome i Uzeira.

Istina, jedan ljudski vijek ne može trajati 128.827 dana, pa tako ni sjećanje, ali subjektivno, kulturno pamćenje ima pravo na amneziju, jednako kao što Rektor Univerziteta ima pravo tražiti od akademske zajednice da učestvuje u falsifikovanju istorijskih činjenica.

U toj zajednici moguće je trošiti vrijeme, novac i živce na besmislene publikacije, istovremeno žmireći na činjenicu da se studenti u domovima tek jednom sedmično mogu objektivno oprati toplom vodom. Baviti se opsadom, međutim, način je da se ne bavi semestrima.

Reformisati prošlost je puno lakše nego reformisati Univerzitet. Jer reformisati Univerzitet znači postaviti nezgodna pitanja u vezi s olako stečenim zvanjima, munjevitim napredovanjima, sumnjivim kompetencijama, komplikovanim nostrifikacijama, kilavim bolonjskim procesom, zakržljanim studentskim pravima,

zastarjelim oblicima nastave i nerazlikovanjem nauke od vjeronauke.

Ova s.r. potpisana *urgencija*, najzad, ne razlikuje se po svom parazitiranju na traumi od poziva turistima na war-exhibition. Na taj način, međutim, i Univerzitet se izjednačava s čaršijom, studiranje s turizmom, a studenti s ovcama.

Samo bez plate da ne bude

Podobni momci prolaze, štreberi, ulizice
Na katedre potom dolaze, po mjeri svoje guzice.
Brinu ih slutnje sulude - šta ako plate ne bude.

Ne mogu da ne podsjetite njihove stranačke splačine,
Godine četrdeset i pete, OZNE i otimačine.
I komiteta na čelu univerziteta.

Znaš šta, neka moroni sve poklope,
Nek' se pametni rasture, sve rijeke nek se potope,
Pa šta, nek afere ne prestaju,
Novinari neka palamude, samo bez plate da ne bude.
Znaš šta, nek' se fakti izokrenu,
Nek' se mrtvi uznemire, nek' se u grobu preokrenu,
Pa šta, radnici nek pomahnitaju
Penzioneri neka polude, samo bez plate da ne bude.

K'o bijeli prah rasipaš znanje oko studentskih glavica,
Za komfor i privilegije boriš se kao lavica.
Loše te vijesti uzbude. Samo bez plate da ne bude.

Znaš šta, neka moroni sve poklope,
Nek' se pametni rasture, sve rijeke nek se potope,
Pa šta, nek afere ne prestaju,
Novinari neka palamude, samo bez toplog da ne bude.
Znaš šta, nek' se fakti izokrenu,
Nek' se mrtvi uznemire, nek' se u grobu preokrenu,
Pa šta, radnici nek pomahnitaju
Penzioneri neka polude, samo bez plate da ne bude.

Samo bez plate da ne bude, razum je višak ljudima,
Činjenice su obične zablude, istina je u vjeri i čudima.
Nek nam bajci ne naude. Bez regresa neka ne bude.

Enes Kurtović / Sektor G

USTAV

Jedna država
Dva entiteta
Tri naroda
Četiri pičke materine!

MEĐUNARODNA KONFERENCIJA

Tri osobe iz Nepala,
jedan od njih Bangladešanac,
drugi vegetarijanac,
a treća žena koja tvrdi da je vegetari-
janka,
ali jede janjetinu.

Tri Indijca,
od kojih jedan radi u Švicarskoj
i pije samo Balantines.

Katolik iz Istočnog Jerusalema,
kojem u pasošu piše da je Jordanac,
jer mu ne priznaju da je Palestinac.

Dva lika iz Kambodže:
lokalni agronom, studirao u
Drezdenu,
u tadašnjoj Istočnoj Njemačkoj
i pop sa američkim pasošem.

Škot koji s ponosom ističe
da ga je školovala engleska kraljica.

Bosanac sa hrvatskim pasošem.
Šveđanin došao iz Tuzle.

Najčudniji od svih likova bio je Ru-
dolf.
Švicarac iz Švicarske.
Bilo mi ga žao:
činio mi se nekako invalidnim
u toj svojoj normalnosti

PISMO BORISU

Stvarnost ne koristi Cilit Bang
zato nam sviću prljavobijela jutra
Stvarnost koristi Bang-Bang-Bang
zato se otriježni
izađi na ulicu
i bori se

Dok prolaziš uvijek istom ulicom
gdje se komadi istorije obrušavaju sa
fasada
i ubijaju neoprezne prolaznike

Dok pozdravljaš poznanike
pekare, prosjake, prostitutke
i druga opšta mjesta

Dok čitaš dnevne novine
teške od laži, poluistina, lažnog sjaja
ideologije
i svih oblika smrti.

Dok za ispit učiš tuđe misli
jer tvoje nisu dorasle podobnosti
udžbenika
dok profesorima papagajski ponavljaš
što žele čuti
za šaku šestica

Dok piješ da je zaboraviš
pijan progovaraš na poljskom
spreman da staneš pred tenkove
poslane na radnike
u zemlji u kojoj radnička klasa
*kao jedinstvena socijalna i kulturalna
struktura
u ovom posttraumatskom
trancizijskom usranom društvu
ne postoji*

Dok hodaš kroz mračne zapišane
haustore
gdje je žiška zapaljenog jointa
svjetlost na kraju tunela
a udarnička značka policijske lisičine
dosije pun formulara
jedne prosječne neprilagodnosti

I ništa ti ne ostaje do borbe

Bori se ZA
Bori se PROTIV
Bori se, Borise!

ЗБОГУМ, МЛАД ХРИСТОС!

Hristos dvadeset prvog vijeka
nosi poderane farmerke
sunčane naočale
iPod

Ne radi u turističkoj agenciji
iako nudi obećanu zemlju

Miri zaraćene
tješi napaćene
liječi ranjene
čini čuda

U jednoj ruci mu osmijeh
u drugoj mikrofona

Ljubav daje u megahercima
kilovatima
gigabajtima
ali uzalud

Opet ga ne prepoznajemo

On će nam oprostiti
zaslijepljenost svakodnevnicom
brzu hranu
brzi zaborav
beskrupulozni marketing
teoriju sukoba civilizacija

Oprašta
jer zna
da ne znamo šta činimo

SUSRET SA PABLLOM PIKASOM

Sanjao sam ga na konvenciji
Komunističke partije neke države.
Mislim da bi Čile bio najprikladniji
u ovom kontekstu.

U jednom oku Pacifik,
u drugom Atlantik.
Na licu ukrštenica od bora
(dva vodoravno – ljubav)
oko vrata akreditacija ispisana arap-
skim pismom

Uz dozu prirodne flegme
gledao me kao što se gledaju
apstraktne slike kad zamišljamo
kako bi izgledale obješene naopačke

Prišao mi je kao da prilazi Marie-
Therese Walters
i u povjerenju mi prošaptao na bosan-
skom:
«Znam da se komunistkinje najbolje
jebu
ali ti ipak moraš misliti na reference.»

Na te njegove riječi shvatim
da mi je cijelo vrijeme otkopčan šlic.

A VOLJELA SAM GA

Bila je to ljubav
na prvi šamar
na prvu psovku
na prvu kap krvi
iz slomljenog nosa
na prvi pramen
počupane mi kose

Zavoljela sam svaki zglob
u njegovom aperkatu
njegovu liniju sreće
otisnutu na mom obrazu
njegovu čizmu broj 45
na svojim leđima

Voljela sam ga
kunem se
svim mi svetim

Voljela sam ga
do te mjere
da je jadnik
naprasno
umro od moje ljubavi
gospodine sudija

ZOVEM SE DAMIR H.

Zovem se Damir H.
Veliko „D“, malo „A“.
Zovem se Damir H.
Pišem desnom rukom, pravopisom
jezika u kojem je riječ suprotna od
„ljevoruk“ – „ispravan“
Zovem se Damir H.

Vozim desnom stranom puta, jer prav-
ila su striktna: ruke na volanu su u
položaju 10 i 10, Nikad 9 i 15. Nikad.
Zovem se Damir H.

Svaki zalogaj prožvačem trideset i tri
puta desnom, pa trideset i tri puta
lijevom stranom desni jer prevencija
genetskoj sklonosti hemoroidima
zahtijeva spartansku disciplinu i as-
ketska odricanja

Zovem se Damir H.
Pišem desnom rukom. Nakon svake
velike nužde temeljito se perem, jer
malo ko zna da su šupak i desni na-
josjetljiviji na infekcije.

Zovem se Damir H.
Vozim desno. 10 i 10, jer imam veliku
nuždu da pišem. Pišem desnom ru-
kom: veliko „D“, malo „A“, poslije
čega se temeljito perem, jer svi
znamo da riječi prljaju gore od svake
infekcije.

Zovem se Damir H.
Svaku riječ prožvačem trideset i tri
puta desnom i trideset i tri puta
lijevom stranom desni, jer su mi zube
izbili dugotrajno školovanje i jedno-
lična duhovna hrana, pa sam sklon
infekciji i temeljito se perem. Nemam
prijatelja osim Damira H., koji takođe
piše desnom rukom i vozi desnom
stranom, jer pravila su striktna i spar-
tanska disciplina traži asketska odri-
canja da bi se spriječile infekcije.

Zovem se Damir H.
Dugotrajnim školovanjem i jedno-
ličnom duhovnom hranom postignuto
je savršenstvo u pisanju velikog „D“,
malog „A“ niz vjetar, desnom rukom,
pravopisom jezika u kojem je riječ
suprotna od „ljevoruk“ – šupak bez
infekcije, temeljito opran, bez zuba,
bez prijatelja osim Damira H., genet-
ski sklonog hemoroidima i vožnji
desnom stranom striktnih pravila i
spartanske discipline odricanja.
Zovem se Damir H.
Pišem desnom rukom.
Sretan sam.

BHUTTO

Sestro,
rekla sam ti da ostaneš kod kuće i da
moliš za kišu

Sestro,
savjetovala sam ti da naučiš
modrinu burke,
da se povučeš u tišinu kuhinje, u
miris kurkume

Sestro,
preklinjala sam te svojim mrtvim
djevojčicama
da ne čitaš šejtanske knjige
da ne bojiš usne u crveno
da gledaš u pod kad je u sobi muška
glava

Sestro,
govorila sam ti da ih pustiš
da nauče tvoje dječake da pucaju
da ih nauče zazivati Stvoriteljevo ime
da ih nauče vezati eksploziv oko pasa

Sestro
znam, nasilje rađa nasilje, ali i žene
rađaju djecu
krug se zatvara kao lanac tespiha
poslije trideset i trećeg zrna

Sestro,
rekla sam ti da ostaneš kod kuće i da
moliš za kišu.

Lamija Begagić / Put u out

- Pa, hoćeš da se vratimo?

Ma, neću, nećemo nikad krenut ovako. Valjda sam ga sklonila.

Valjda. Valjda će jednom prestati to valjda i valjda ću bar jednom znati da nešto sigurno jesam ili nisam, razmišljam, dok ona gleda ispred sebe i vozi, mirno, kamenog lica uključenog samo u saobraćaj, već navikla na takve moje ispade. Valjda ću jednom znati kako je to ne tražiti ključ iza knjiga i diskova, kako je to sjetiti se gdje si ostavila mokr peškir i ne pitati se da li si sklonila prljav uložak ili si ga ostavila u kutu lavaboa, pored sapuna. Ovaj sam ga put valjda sklonila.

- Jebiga, žurilo mi se. Ne volim kad me požuruju.

- Aha. – dodaje ona i daje gas da stigne proći kroz žuto.

- Zamalo.

- Aha. – odgovara hladno, ganjajući novo žuto.

Mrzim njeno ahakanje. Radi to kad me mrzi. Mržnja je jaka riječ, gađenje je možda ona prava. Ona jednostavno ne razumije kako neko može ne znati da li je bacio prljav uložak u smeće. Ona ne razumije kako stvari poput sapiranjka kade nakon kupanja, pranja šoljice nakon kafe ili bacanja uloška u smeće mogu nekom ne biti rutina. Zar se za takve stvari neko uopće može zapitati da li ih je uradio? Neko može. Mogu ja. Ona to zna i to joj se gadi.

- Sad ti se gadim?

- Ma jok. Samo znaš da ja to ne kontam.

Okrećem se i tamo pozadi, iza nas, ne sjedi niko. Same smo i možemo psovati i upadati u beznadežne rasprave. Same smo: ona vozač, ja suvozač i paket za moju mamu tamo iza.

- Nemaš tu šta kontat il ne. Takva sam. Jebi me, al sam takva.

- A dobro.

Ne svađa joj se, pa u to ime pojačava radio. Zaustavlja se na semaforu, ovaj put crveno kao kuća. Stupska petlja. Trup smo gusjenice koja napušta grad. Mirno čekamo da se glava pokrene.

- Baš bi bilo super da znam udarat ritam po volanu – kaže odjednom potpuno ushićeno.

Svira brza ciganska melodija i ona se trudi pratiti je tapkanjem prstiju po volanu. Trube iz nekog drugog orkestra, tamo iza nas, zadaju, međutim, nenasan i neuprativ ritam. Nervozni šoferi podsjećaju je da je zeleno i da se pokrene. S koliko li je samo usana sada potekla psovka na račun njenog spola, ne smijemo ni pomisliti. Ubacuje u brzinu, kreće, ali nema više onog ushićenja, ni volje da prati ritam, nema više ni ciganske muzike, potpuno ju

je utišala. Sad je opet sva u saobraćaju. Takve je sitnice demorališu. Još je početnica, još izlazi sva znojna iz auta, još joj je sjedište previše primaknuto šajbi i još obje ruke drži čvrsto na volanu čak i kad je cesta savršeno čista i ravna.

Trudim se zapaliti opet tu nepravedno ugašenu energiju i pojačavam muziku, ali cigani su odsvirali svoje. Slušamo stanje na putevima, no, nema nikakvih smetnji na magistralnom putu M-17, osim da se i dalje, zbog radova na izgradnji auto-puta na dionici Visoko-Kakanj, vozi obilaznicom. Na radiju ne spominju da je danas nedjelja i da je na Stupu auto-pijaca - podatak koji nas dvije, uputivši se na put baš u ovo vrijeme i baš ovim putem, nismo smjele zaboraviti. Shvatamo to tek kad se odjednom nađemo ukliještene u gomili automobila.

Ne samo da ne uspjavam zapaliti nju, već gasim i samu sebe i opet utišavam radio.

- Jebem ti selo, progundam, potom se opet okrenem tamo iza i gotovo da se izvinim paketu na stražnjem sjedištu.

Opalim još koju psovku i počnem nervozno tapšati prstima po vlasitom golom koljenu.

Cijela je petlja blokirana, auti prilaze sa raznih strana, vruće je, u nedostatku trotoara, krajem ulice koračaju gomile pješaka, izvana, i kroz zatvorene prozore, dopire žamor i vika. Auto-pijaca je neizostavno mjesto okupljanja takozvanih prodavača (onih koji bi ono loše što imaju prodali za što više) i takozvanih potragača (onih koji bi ono dobro što nemaju kupili za što manje). Taj vječiti nesporazum razlog je što su ovakve pijace češće mjesto žestokih prepirki, psovki i nadmudrivanja, negoli istinskog poslovanja i robno-novčane razmjene.

- Fina Fabija. – govori – Izgleda očuvana.

- Ovdje sve izgleda očuvano. A sve je ispod hrđavo.

- Meni i svaka lubenica izvana izgleda ukusno. A nije.

Nasmijala me i sretna sam što se smijem. Sretna je i ona. Ne volim lubenice, ali sam voljela kad ih je tata kuckao i tražio pravu u moru krivih. Mama veli da bi uvijek pogađao. Po autu ne kucaš da prepoznaš je li udarano. A bilo bi lijepo da možeš samo kucnuti i da ti svaka ta hrpetina željeza ispriča svoju priču. Bilo bi lijepo da su sve analogije slatke kao ova sa lubenicom i da me svaki put ovako lako nasmijati.

Primičem joj se, zaklanjam joj čuperak kose iza uha i dajem joj pusu u ušnu resicu. Smije se i gleda me krajičkom oka. Objе su joj ruke još na volanu, iako se već par minuta ne pomičemo s mjesta.

- Ne budi tako napeta. Slobodno izbaci iz brzine, pusti nogu s kvačila, skini ruke s volana... Protegni se, odmori se.

- Hoćeš ti da voziš? – pita uvrijeđeno.

- Neću. Samo kažem.

- Onda nemoj ni govorit. Opuštena sam.

Naravno da nije opuštena, ali mi je odjednom žao što sam išta rekla. Nekad je tako kruta. Kao kad vozi. Ili kad ne dozvoljava muzici da je ponese, već stidljivo pleše samo ramenima i gornjim dijelom trupa, ili kad razgovara sa nepoznatima, neprestano češkajući leđa i stražnji dio vrata. No, nisu to situacije u kojima joj smiješ prigovarati. Bilo bi moguće pričati o tome s njom u krevetu, u šetnji, na kafi, ali nipošto u trenucima dok je takva. Ne voli da misle da je kruta i napeta. To je čini krutom i napetom. Sad još jače stišće volan, a on sve više klizi iz znojnih šaka. Ljuta je što sam uništila tako lijep trenutak. Ne može da ne misli na to kako je možda zaista prekruta i kako će se sigurno i njima danas učiniti takvom.

- A daj, sori. Samo mi je žao što se nisam sjetila da je danas prokleta pijaca... Žao mi što sam te uvukla u ovo... – pokušavam se izvući, ali riječi mi zvuče blijedno i neuvjerljivo, i prije nego su sišle sa usana.

Htjela bih da mi vjeruje. Zaista se osjećam loše.

- Vjeruj mi.

- Ok, vjerujem. Ali kakve to veze ima s mojom opuštenošću? Uostalom, nisi ti kriva. I ja sam znala da je nedjelja.

- Znala si, al ja vodim. Mislim, mojima idemo.

- Pa?

- Pa ništa.

- Ne pokušavaj uvijek bit tako...

Kolona se lagano pokrenula i učinilo nam se da ćemo u ovoj turi zaista probiti обруč i izaći na čistinu. No, zapele smo opet.

- Pa dokle više? – pita me, kao dijete.

- Ne znam. Još malo. Da stavim neki cd? – odgovaram, kao djetetu.

Klima glavom i puštam nešto za hvatanje ritma po volanu. Razmišljam šta je htjela reći. Da ne pokušavam uvijek biti tako... Tako dominantna? Tako zaštitnička? Tako samouvjerena? Šta to ona već zna o meni a da ni ne znam da zna? Opet joj radim ono s kosom, ono s uhom.

Pokrećemo se i izlazimo iz gužve. Auto ronda, kao da mu se mrsko pokrenuti. Pravi razlog za takvo brujanje, zapravo, nije lijenost mašine da nastavi putovanje, već Irinin šoferski junf. Njene oči nisu na cesti već na kontrolnoj tabli. Tek kad vidi broj obrtaja, prebacuje u veću brzinu. Motor moraš slušati, auto ti zna reći šta mu treba, pomišljam da joj kažem, no, naravno, ne govorim. Ionako je dovoljno napeta zbog susreta sa mojima.

- Ja se ne sjećam pedesetog rođendana svoje mame. – veli, kao da zna o čemu mislim.

- Kako?

- Tako. Bio je prije dvije godine, toliko znam, al nemam pojma šta smo radili i jesmo li ga obilježili.

Vjerovatno nisu. Irinin brat živi vani i rijetko pohodi roditeljski dom. Irina je stub familije. Krhak stub, učini ti se da ni bicikl ne možeš naslonit na njega, ali kad je upoznaš shvatiš kako je sposobna i za veće zemljotrese. Mama i tata bi se razveli da nije nje. I hoće, tačnije, čim ona ode od njih. Bit će to kraj njihovog kompromisa što su ga zvali brakom. Iako tim simboličnim odlaskom mlađeg djeteta od kuće neće prestati biti roditelji, prekinut će svoje formalno zajedništvo i otići tamo gdje već u mislima i srcima jesu.

- Jel' te strah? – pitam

Ona veli da jeste, a ni ne zna da sam je pitala je li je strah toga što će se njena porodica raspasti onog momenta kad im okrene leđa. Misli da sam je pitala je li je strah ovog putovanja i ove naše odluke da im napokon kažemo, da im, na proslavi pedesetog rođendana moje mame, da im svima, mami, tati, dedi, Aidi i Adnanu, svima, kažemo...

- Ma, to je normalno. Mislim, to da te strah. I mene je. – odgovaram tiho. A nije me strah. Nije toga. Strah me jeseni, strah me da će ovo ljeto tako brzo proći, strah me da neće sa mnom izdržati još dugo ili još gore da će se jednog jutra probuditi u pedesetoj čekajući povod da ode od mene.

- Hajde stani na prvoj pumpi, pliz... – jedva progovaram.

- Zašto?

- Malo mi je muka.

Zaustavlja auto i ja izlazim. Udišem zrak, ona izlazi za mnom i stavlja mi ruku na rame. Na licu joj vidim taj osjećaj odgovornosti iako zna da sve to sa mnom nije od loše vožnje, trzanja auta i nespretnog zaobilaženja rupa na cesti. Nudi mi da ja vozim dalje, ali odbijam ljuta na samu sebe. Opet sam je uspjela rastužiti. Vadi cigaretu i pali je.

- Opet nisi sigurna da to želim? – pita me, tačnije više konstatuje, dok pilji u poklon zatvoren u autu.

Nisam sigurna. I ne osjećam se pozvanom da išta odgovorim na ovo njeno pitanje, ako je uopće i pitanje. I ona zna da nisam sigurna. Zna da mislim da to radi zbog mene, ne jer zaista to želi. A neću da to radi zbog mene.

- Neću, neću da to radiš zbog mene, neću da ti bude žao, neću da za pet godina kažeš da sam ti sjebala pet godina života, neću da kažeš da si sve žrtvovala jer si me voljela i da si mogla sa svima, sa bilo kim, sa muškarcima, frajerima, jebenim frajerčinama, a ti si, eto, odlučila sa mnom i otjerala si sve od sebe i porodicu, koja se raspala, naravno, čim su čuli, i sve opet zbog mene! Zbog mene!

Kao i obično nakon ovakvih erupcija, stojim skamenjeno, nesigurna da sam zaista sve to izgovorila. Možda sam samo razmišljala, možda nisam rekla baš sve i baš ovako?

Baca cigaru na asfalt i gleda je kako dogorijeva. Potom podigne glavu i pogleda me. Oči su joj umorne od vožnje, od treme, od straha. Očekujem da će izgovoriti gomilu uvreda. Očekujem da će me, ako već ne želi da me vrijeđa, barem prezrivo pogledati i ostaviti me tu, na pumpi, vratiti se dok još može, ako ništa drugo, a ono spasiti brak svojih roditelja. Ne dobijam ništa od očekivanog. Dobijam Irinu.

Ulazimo u auto u tišini. Uzima moj dlan i stavlja ga na svoju nogu. Iz glatke kože probijaju oštre dlačice i bockaju me.

- Misliš da će joj se svidjeti poklon? – pita me dok pali auto.

Otkad je sve počelo, više od dodira i više od svega, volim da je gledam i da na njenom tijelu pronalazim svoje nedostatke: okrutne oštre dlačice na nogama, crvena zadebljanja oko kukova, ranice od dlake čiji je korijen ostao zatočen u tijelu...

- Hoće – odgovaram spremna da po drugi put krenemo na isto putovanje.

Amir Kamber / Manifest novog pokreta

To znači mene kači. Mene to kači, znači. To mene znači, kači.

Meni ste dali da prebrojim mrtve sa ove i one strane granice. Ja sam ta generacija koja jednog dana iz vremenske distance valjda treba da kaže šta se stvarno desilo. Od mene se dakle očekuje da konstatujem da je prošlost prošla, da su grobovi pod zemljom a zvijezde na nebu. Da su gore i dole svi na broju. Ja treba da poredam, pohranim, ocijenim, utvrdim, sahranim, zaboravim, da postavim činjenice, riječi i leševe na svoje mjesto. Juče je bilo juče. Danas je danas. Sutra će biti sutra. Zrno po zrno pogača. Kamen po kamen palača. Riječ po riječ činjenica. Činjenica po činjenica masovna grobnica.

Dame i gospodo, drugovi i drugarice, prijatelji, protivnici, kolege, koljači, sveci i svetica. Heroji, vojnici, građani, seljaci, radnici. Uposleni, nezaposleni, besposleni - i svi vi na čekanju. Cijenjeni političari, lokalni, republički i državni. Poštovani predsjednici, poslanici, kraljevi i kraljice. Štovani poduzetnici, oduzetnici, milijarderi, hazarderi, bankroteri, šefovi, menadžeri, brokeri, kelneri, apotekari, sekretari, doktori, rudari i šoferi. Svi vi muškog i ženskog roda. Pušači i nepušači ove ili one nacije, boje kože ili krvne grupe. Djeco, policijo i zatvorenici. Dragi novinari, televizijski voditelji i ostali medijski moćnici i pomoćnici. Koristim ovu priliku da se obratim isključivo vama jedinim preostalim vizionarima, pjesnicima, piscima, kritičarima, profesorima, kolumnašima, zavisnim i nezavisnim inetelektualcima, produhovljenim skepticima, svima vama koji ste uvijek bili za ili protiv ovog ili onog sistema. Dozvolite da i ja iznesem jednu, dvije, tri, četiri, pet činjenica, da vam u ime mlade generacije pružim ruku, opalim šamar, i još jednom, možda će to biti i posljednji put, prozovem i probudim taj nužno potisnuti rat, prije nego naravno skupa s vama, i samo uz vašu pomoć, mudrost i iskustvo starijih, iznad crnih kratera prošlosti izgradimo i nanovo razapnemo nove mostove ka jednoj i jedinoj svijetloj budućnost. Vjerovatno će te se složiti ako primijetim da su nam u ovom teškom istorijskom trenutku svima prvenstveno najpotrebnije radikalne promjene. Reforme, nove ideje i pokreti. Krajnje je vrijeme, rugam vam se otvoreno, da krenemo od nule i zajedničkim snagama svi skupa ponovimo sve do sada napravljene greške.

To znači mene kači. Mene to kači, znači. To mene znači, kači

Nota bene: Manifest novog pokreta oslobođen je od partikularno individualnog interesa i nacionalnih obećanja. Ovaj tekst ne zastupa ništa i nikoga, osim sebe i onoga o čemu jezik ne može govoriti. Dole nabrojani zahtjevi, postulati, vizije i revizije jesu čežnja za izrazom. Potreba za drugačijom maštom i istinom.

Mene to kači, znači. To znači mene kači.

Od mene tražite da se uspnem na vaša leđa, na krov istorije, na binu vašeg svijeta, da pogledam na dole pružim prst i kažem nešto pametno. Nama dakle palite reflektore, nudite vaše znanje, vaše argumente, vaš jezik, od nas kanite napraviti junake nove preglednosti. Od nas se očekuje da vas jednog dana zamijenimo, sahranimo, postavimo na svoje mjesto. Jednom za svagda. Koga niste uspjeli ubiti i zaboraviti vi, možda ćemo jednoga dana u tome uspjeti mi, vaša djeca. Juče je bilo juče. Danas je danas. Sutra će biti sutra. Zrno po zrno pogača. Kamen po kamen palača. Riječ po riječ činjenica. Činjenica po činjenica masovna grobnica.

I. Brojevi

Fakt broj 1: Količina vode u ljudskom mozgu - 84 %. Fakt broj 2: Količina vode u prosječnom balkanskom krompiru - 80 %. Fakt broj 3: Broj djece koja tamo negdje svaki dan umru od gladi 9000. Fakt broj 4: Prosječan broj snova tokom jedne ljudske noći - 4. Fakt broj 5: Prosječan broj noćnih mora tokom jedne ljudske noći - najmanje jedna. Fakt broj 6: Na zemaljskoj kugli trenutno živi 800 milijardera i 2,6 milijarde siromašnih. Fakt broj 7: Površina posječene prašume u roku 17, 5 minuta - 612 fudbalskih terena. Fakt broj 8: Broj silovanih žena u Kongu u godini 2008 - 100 000. Fakt broj 9 broj silovanih žena u Bosni i Hercegovini u prošlom i budućem ratu: još se nismo dogovorili. Fakt broj 10. Prosječna količina ljudskih suza u prosječnom životu - 70 Litara.

To znači mene kači. Znači, mene to kači. Mene to kači, znači.

Ja sam znači taj koji treba da bude hladan kao broj. Mene ste rodili da vas izbroji, iskopa i pokopa. Nama ostavljate da budemo robovi vaših statistika. Od nas tražite da budemo trezveni, tačni, pouzdani, vaši legitimni nasljednici, do nas je da provjerimo, ovjerimo i zaboravimo prošlost. Da krenem u budućnost. Da zapišemo, opišemo, izbrišemo, izbrojimo, ukucamo i zakucamo. Mi smo dakle ta generacija koja dolazi. Juče je bilo juče. Danas je da-

nas. Sutra će biti sutra. Zrno po zrno pogača. Kamen po kamen palača. Riječ po riječ činjenica. Činjenica po činjenica masovna grobnica.

II. Napomena u obliku uspomene u cilju opomene

Na koje brojeve da svedemo mrtve, kako dakle da zaokružimo svijet, uz pomoć kojih činjenica da sasječemo stvarnost, u koju statistiku da uvrstimo mrtvo tijelo Latifa Benića, gimnazijskog profesora fizike iz Prijedora, logoraša ubijenog 1992 godine u Omarskog, prepolovljenog na dva dijela, pronađenog na dva mjesta. Pola tijela u grobnici u Kevljanima, druga polovica u više kilometara udaljenoj masovnoj raki u Kamičanima? Čijoj statistici i grobnici pripada Latif Benić. Mojoj, tvojoj, našoj, njihovoj. Pola ovoj, pola onoj. Pola vama, pola nama?

III. Zahtjev plus postulat na kvadrat

Vjerujmo u sumnju! Statistike ne vide istinu. Istina vidi nas. Oko istine je mračna šupljina u lobanji prijedorskog mrtvacu iskopanog tog i tog dana u toliko i toliko sati. Uzdamo se u rječnik sopstvenog iskustva. U se i u svoje kljuse. Uzdamo se u činjenice potrebne za bijeg: Kofer. Mama, tata, brat. Najbolja košulja, potkošulja, majica, farmerke, debela jakna, tanka jakna, cipele od brušene kože tzv. antilopke kupljene za proslavu mature koju nisam dočekao jer sam bio protjeran. Tu su i tetka Asima i njeni sinovi Azmir i Adnan u fluorescentnim jaknama usred noći na brdu na kojem nas gledaju kroz snajper i pljačkaju, čarape, gaće, slučaj, sudbina, sreća, nesreća i mali džep zašiven u unutrašnjost hlaća, u njima sakrivenih 100 maraka za život nakon smrti i djetinstva tu je i stari čiča sa šeširom koji tvrdi da je gluhi i slijep da ga vodimo sa nama kroz noć i zločin a jeste malo sutra slijep kad počnu padati granate samo da vidiš kako čiča prvi zaliježe, ustvari kofer ti i ne treba ionako ćeš ga baciti kad ti prislone pušku na grkljan, grlo ti treba, iz njega ćeš jecati i plakati i stvarno ćete zbog toga pustiti za razliku od drugih koje će ubiti, nebo ne smiješ zaboraviti zvijezde puno njih, zemlju pod tvojim nogama, mama tata brat sendvič, pasoš i ja sa slikom koja liči na tebe kad si imao 15 godina.

To znači mene kači. Mene to kači, znači. To mene znači, kači.

Mi smo ti kažete koji treba da vas sruše, da izađu iz vaše sjenke. Da krenu naprijed. Mi smo ta generacija koja dolazi, nasmijani džokeri budućnosti u ofucanom rukavu prljave prošlosti, na dnu vještačkog jezera Rudnika željezne rude Ljubija kraj Prijedora, mlada nada u truloj košulji ubijenog logo-

*raša, zakopanog u vašim sjećanjima, ormarima, starim uniformama, sakri-
venom oružju, neispucanim mecima. Mi smo ta generacija za koju ima nade.
Naša zadaća je da budemo uspješniji od vas. Ne hvala. Juče je bilo juče.
Danas je danas. Sutra će biti sutra. Zrno po zrno pogača. Kamen po kamen
palača. Riječ po riječ činjenica. Činjenica po činjenica masovna grobnica.*

Mene to kači, znači. To mene znači, kači.

IV. Deklaracija

Manifest novog pokreta je manifest preživjelih i protjeranih. Mi ne idemo na-
prijed. Niti nazad. Mi napadamo iznenada i jedrimo drugačije. Mi smo putu-
jući mlinari, mornari, sanjari na valovima kolektivnog zaborava. Mi ne jezdi-
mo jednosmjernom ulicom istorije. Mi smo mašta, more, vjetar, vatra, duh,
dah, ljubav, ožiljak, kamen, voda i sloboda. Mi smo mlade iskre prošlosti koje
traže svoje bure baruta. Izbjeglice u malim gumenim čamcima nadomak os-
mog, devetog i desetog kontinenta. Naše deklaracije nisu dokoracije starog u
obliku novog. Mi ne brkamo činjenice sa vrijednostima. Mi znamo šta je bilo i
imamo hrabrosti da kažemo: Ne mi nismo isti kao Vi.

V. Zaključak i apel:

Potrebni su nam drugačiji i bolji manifesti od priloženog.

Osman Zukić / Virus Bošnjakitis : *Ti treba da prošetaš svojim gradom i uhvatiš fragmente duhovnog i materijalnog propadanja. Ti treba da uključiš radio i shvatiš kako je tvoje gluho društvo samo konzument velikog turbo-folk patriotizma.* **Mirnes Sokolović / Potmulo dejstvo našosti :** *Kadrovici i kovači našosti su najaktivnija društvena grupa danas, jer tako revno rade na svom uhljebljenju i pribavljanju raznih udobnosti.* **Mirnes Sokolović / Nacionalist i književnost :** *Jedan od osnovnih zadataka intelektualca danas je definiranje izazova epohe, o kojima bi se svaki intelektualac ili pisac trebao izjasniti, prema čemu bi se kišovski trebao omjeravati njegov moralni angažman i cjelokupno njegovo djelo.*

Jasna Kovo / Nacionalno, klerikalno i žene : *Relevantna ste intelektualka, pardon ženski intelektualac, ukoliko ne palacate jezikom i ne prelazite granice koje su vam povučene na temelju višestoljetne tradicije*

nacionalizam i književnost

usmene i pisane riječi djedova i očeva, nikada majki. **Marko Raguž / Treba da se čisti :** *Glavni je, prema tome, problem kako će se mladi ljudi odnositi prema nacionalističko-trovačko-ubilačkim generacijskim prethodnicima.* **Almir Kolar / Potreba za intelektualnom Spartom :** *Pri ovome etika i moral pojedinca su onaj fundamentalni vezivni materijal koji jedini može dati kredibilitet takvom djelovanju u ulozi humanizma, izuzev ako se ne želi postići efekat destrukcije ili izravno biti u službi aktuelne dekadentnosti.*

Virus bošnjakitis

Spriječimo avazizaciju puka ili virus dobiva svoj antivirus

Osman Zukić

Treći stadij, koji se, kako tvrde stručnjaci, pojavio u našim redovima, za simptome ima to da desetogodišnji dječak na utakmicama psuje majku vlašku igračima ubjedljivo bolje gostujuće ekipe. Najnovija istraživanja nam ukazuju na to da su simptomi četvrtog, ujedno i završnog stadija ovog virusa, naglo i nenormalno gušćanje brade, te i ubijanje svega što nije zaraženo ovim virusom.

Kako započeti tekst o sveopštem, sveprisutnom i svemoćem vakuumu koji nas već dvije decenije usisava u svoju besplodnu prazninu. Kako započeti tekst o generaciji koja je ispljuvak, nakazno dijete jedne itekako žive i sve stabilnije nacionalističke ideologije. O generaciji koja se, evo, pred tvojim očima, osipa i nestaje, skapavajući od nemoći kojom se napaja Tvoja nepresušna moć.

Ti to sve gledaš i pričaš mi o velikim istinama, velikim ljudima, velikim narodima, velikim postupcima, velikim gradovima, velikim... velikom Sebi, veliki propovjedniku velike bošnjačke nacionalne ideologije. Tvoj pogled što izranja iz dubokog i velikog ti uma otkriva nam tek banalnu pronicljivost Velikog Brata, koji se uzaludno mimikrira dok bolećivo pričaš o poeziji, o državnosti, o svekolikoj studentskoj (ili svekosmičkoj) energiji, o disidentstvu, o osvojenoj starosti.

Dok Ti (Veliki propovjedniku banalne ideologije!) za dobru lovu kuješ bošnjačku pamet i njenoj slici i prilici identitet, moji prijatelji lutaju opustošenim prostranstvom saplićući se o pamet tvoju. Bez nade, letargično nošeni stihovima i poetskim mogućnostima. Kako završiti tekst o tebi, kojeg gledam u oči i vidim svemoć i sveprisutnost, sveznanje i sve-mudrost. Kako završiti tekst o tebi što vladaš znanjem i

umuješ, o tebi u čijim očima vidim krv, znoj i ljude kako kruže, skaču i pužu na crnobijelim kvadratima tvoga cjeloživotnog višebojnog šaha.

Umjesto priče u avazovskom registru

Došao mi neki dan Avaz Hajdarbeg i veli kako nema nikog boljeg i većeg od nas Bošnjaka. Pitam ga ja kako to? Zar nema „boljeg“ i “većeg”? Ne znam, nisam mogao ni naslušati o čemu se radi i kakva je to sad frtutma pred mojom, do sada ubogom pameću. Mislim na sve ono po čemu smo prepoznatljivi i cijenjeni u svijetu, na sve ono što imamo i što smo imali pa nam dušmani oteli. Tako ti kroz moje moždane vijuge struje fildžani, džezve, ćevapi, ćepenci, begovi, mulabdići i skenderi, te pokoja piramida i tako u nedogled. Priča mi Avaz, valjda da me kutariše muke i belaja da nam je mudri, učeni i nadasve nadahnuti Muhamed jasno i glasno poručio kako je naša budućnost svedena na njegov učkur (uže) i kako mi neujedinjeni nemamo šansu da ujedinimo državu. Te mi Avaz kaže kako se Bošnjaci trebaju ugledati na Srbe i Hrvate kojima je itekako stalo šta govore mudri i iskusni ljudi. Te mi Avaz kaže kako je Muhamed jedan od rijetkih bošnjačkih mislilaca koji je jednako dobar i u nauci i politici. Te mi Avaz veli kako Bošnjaci sami sebi kopaju grob. Te mi Avaz ukazuje na to da se dragi, svijetli i presvijetli Muhamed ljuti na bošnjačke intelektualce koji se tek tako odnose prema svijetloj i presvijetloj našoj tradiciji. Ukoričio je naš Muhamed poruku pa ti sad gledaj kako ćeš se odnositi prema poruci njegovoj, veli meni Avaz Hajdarbeg.

Blago nama, narodu bošnjačkom, pa imamo još mudraca koji nas legitimno vode u bašče nacionalnog akšamluka i šenluka. Ovo vrijeme zmiija, smrti i zla mi ćemo ko od šale zgužvati i pod noge baciti. Vlasniku duha našega hvala što nam je poslao 'vakog mudraca i filozofa. Hem je iskusan, hem je mudar, hem lijepo besjedi, hem važi za profesora, hem je akademik, hem i politički i intelektualni bajraktar, hem je nadahnut. Sve to nama može valjati, i spasiti nas „sunovrata u političkom i intelektualnom smislu“. A bogme, sunovrat je bliži nego žila kucavica. Postavljam ozbiljno pitanje: Imamo li onu mrvu bošnjačkog ponosa, merhameta i oprosta, tih naših dika, pa da konačno poslušamo ovog velemajestora sa slike na kojoj je pomnožio prste u tri-četiri iksa, malo otvorio usta i ispuhuje ono najvažnije za mahalu našu – duh svoj. On nas neće izdati sve da mu u desnu ruku

daju Sunce a u lijevu Mjesec. On vrlo dobro zna da su to priče za djecu. Njegov duhovni prostor, njegov duhovni angažman, njegovo duhovno prokazivanje nemjerivo je ovozemaljskim i ljudskim mjerama.

I sad zamislite rahatluka (u avazovskom stilu): svi se mi fino držimo za rukice, pomažemo se, slušamo Muhameda, mudraca našeg, ne krademo jedni od drugih, ne šamaramo jedni druge, dječicu vodimo na pouku, učimo ih kako isto misli „onaj za našom sofrom“ i „onaj u svezan u vreći ispred kuće“, i sve tako s ćefom i po istilahu. Možemo se, Bog nam je dao, provozati u (BiBi)Aj Centru, i djecu svoju povesti da udahnu čista i svježja zraka. (upozorenje: *nemojte puštati djecu daleko od sebe jer postoje izgledne šanse da vaše dijete sa dječijeg BIBI trga istrči na glavnu gradsku saobraćajnicu, i slučajno p o g i n e.*)

Važno! Virus Bošnjakitis ubija!

Širi se virus Bošnjakitis koji u zadnje vrijeme ulazi u svoj treći stadij, to je (nemojte zaboraviti) stadij pred samu smrt. Utvrđeno je da virus Bošnjakitis djeluje na svakog pojedinca koji se čvrsto drži Muhamedovog užeta (zbog toga ga neki zovu i kompleksom Muhamedove pete). Prvi stadij ovog virusa za simptome ima izasipanja po cijelom tijelu, slično ospicama, i javno, glasno i nekontrolisano pozivanje na velike očeve i djedove. Kao simptom drugog stadija pomenutog virusa pojavljuje se otok ispod brade (neki to zovu podvaljak) te nekontrolisano, nejasno, i ludo trošenje novca na izgradnju velikih, špicastih, uglavnom staklenih zamaka ispred čijih avlija plaćenici sa svojim tornjacima tjeraju majke sa djecom koje tu dođu da prose. (Kada se zagledamo u oblake što se ogledaju na falusoidnim i oklagijastim, staklenim, naopako nasadenim stalagmitima naše gradske pećine, onda nam tek bude jasno koliko ljudsko biće pod napadima Bošnjakitisa pokvareno je, podvojeno i oboljelo). Treći stadij, koji se, kako tvrde stručnjaci, pojavio u našim redovima, za simptome ima to da desetogodišnji dječak na utakmicama psuje majku vlašku igračima ubjedljivo bolje gostujuće ekipe. Najnovija istraživanja nam ukazuju na to da su simptomi četvrtog, ujedno i završnog stadija ovog virusa, naglo i nenormalno gušćanje brade, te i ubijanje svega što nije zaraženo ovim virusom.

Mi, kolegij iz Zavoda za zaštitu građana i građanki, iskreno se nadamo da do ovog zadnjeg neće doći, i zato ponovo

javno pozivamo sve stručne, umno zdrave, i nepragmatične građanke i građane naše mahale-države da svojim zalaganjem, pameću i radom pomognu našem timu da iznađe antivirni serum protiv jednog od najzloćudnijih virusa koji se pojavio na ovim prostorima – Virus Bošnjakitis! Nadamo se da će ova bolest, uz Vašu nesebičnu pomoć dobiti svoj lijek. Hvala Vam ispred Zavoda. Vrijeme ubijanja trajaće puno kraće nego vrijeme inkubacije.

Hvala!

P.S. Virus Bošnjakitis je prenosiv, stoga vam savjetujemo da u blizini pomenutih staklenih zamaka iz drugog stadija nosite zaštitnu masku. Pacijenti tih firmi za proizvodnju virusa će Vam vrlo rado podvaliti Virus pričajući o nekom duhu. Nemojte biti naivni i dozvoliti da Vas prevare.

Generacije koje se ne sjećaju epohe što je prethodila ovakvom obliku nacionalnog samoosvještenja i samouživljenja, (s fokusom na današnje bosanskohercegovačko društvo), ne žele biti škart jednog opšteg (ne)sporazuma. Ono što se desilo našim očevima u zabitim bosanskim brdima i selima ne smije se desiti i njihovim sinovima. Ono što pričaju profesori jedne nacionalne garniture, ujedno bogate nacional-vođe, ne smije biti praksa tvoje generacije. Ti treba da prošetaš svojim gradom i uhvatiš fragmente duhovnog i materijalnog propadanja. Ti treba da dođeš na fakultet humanističkih nauka (u svome gradu) i slušaš kako se proizvodi kadar koji će i tvoju djecu poslati u neka nova bosanska brda i nova-stara bosanska sela. Ti treba da upališ svoj TV prijemnik i vidiš gluho Bosnu i gluho bosanskohercegovačko društvo. Ti treba da uključiš radio i shvatiš kako je tvoje gluho društvo samo konzument velikog turbo-folk patriotizma.

Potmulo dejstvo na našosti

O neodoljivom osjećaju našosti

i drugim udobnostima

Mirnes Sokolović

I tako ne postoji niko ko će mladim intelektualcima, u njihovom vidokrugu i djelokrugu ukazati na kulturno polje izvan matice, na tendencije protiv struje, što će spriječiti stvaranje novih modela, uspostavljanje novih epoha, gibanje ideja, u ime uspostavljanja uskog modela u kojima će najzloćudniji ideologemi imati vrijednost vrhunaravnih istina.

Kulturni sistem intelektualca, obim njegovog uma i instrumentarija, stava i nazora, unekoliko zavisi od kulturnog modela u društvu unutar kojeg intelektualac živi: jugoslavenski intelektualci su mahom poticali iz intelektualno neemancipiranih porodica, iz seljačkih i neprosvijedenih miljea, obilježenih epskim etosom i ideologijom patrocenzizma, ali im je sistem omogućivao putovanje, a sintetični i interkulturni model kulture im je priređivao susret s Drugim, postepeno postajanje Drugim, razbijanje svih stereotipa...

Danas, u nacional-modelu kulture, jednostavno je onemogućen napredak – bošnjačka akademska, intelektualna i politička elita vratila nas je u predmodernu vrijeme kao da se nakon toga ništa nije dogodilo, kao da nikakav napredak nije ostvaren u međuvremenu. U kontekstu ratnog raspada vrijednosti, uspjeli su inauguirati sve kulturne relikte toliko zlokobne po pojedinca: pasatizam, nacionalnu mitologiju, patrocenzizmost.

Drugi i ostali su ušli u period neviđene obespravljenosti, koji traje (evo već) više od čitave decenije, u kome su prisiljeni trpiti kanonizatorske ovlasti, bošnjačku bolećivost, svekoliki stravični napor kojim se naciji nastoji nadoknaditi uskraćeno djetinjstvo. Dok traju obuhvatni radovi na

vaskrsenju nacije, ostali i drugi imaju gubicu držati zatvorenom!, odaslano je na sve strane.

U osnovi bošnjačke kulture jeste disidentski postament, poručuje nam se, i svako dekonstruktivno djelanje na njenom biću jeste č in ravan najgorem varvarstvu i ludilu. Bošnjačke kulturne tekovine su više nego dostatne svakom intelektualcu. Dopušteno je njihovo odmjeravanje s drugim južnoslavenskim modelima, u svrhu vehementnog konstatovanja bošnjačke toržestvenosti i preimućstva. Disidentstvo kao postament vladajuće i tlaćiteljske kulture danas neprijeporno caruje, što je oksimoron samo po sebi.

Mladom intelektualcu danas je uskraćeno i svako širenje pogleda, jer mu je onemogućeno da putuje. Pridodamo li tome lošu kulturnu proizvodnju, ili slabu prevodilačku kulturu, krug koji nas skoljava postaje očitiji i zlokobniji. Bivstvovanje u interkulturnom modelu također je izričito zabranjeno. Mladi intelektualac danas cijele godine živi na kružočnom području čiji je radijus vazdušna linija koja je duga tridesetak kilometara. Uskrativši mu susret s Drugim, intelektualca je jednostavno zarobilo, navelo na slavljenje jedne i jedine matice koja je jedva relevantna unutar južnoslavenske interkulturalne zajednice, koja je (opet) jedva relevantna u evropskim okvirima. Slavljenje i veličanje nacional-matice postalo je moralni i intelektualni imperativ!

***

Sve jasnijom postaje ta fino razvedena tkanina nastajanja aktuelne *epohe bez epohe*, taj banalni mehanizam dubljenja provalije u kojoj su trenutno strovaljene bh. društvo i kultura. Sve očitijim postaje *raspad vrijednost* kojem nazoćimo, sve bjelodanijom je pustolina u kojoj govorimo i pjevamo u vjetar, sve bolnije dahćemo u vakuumu koji nas opkružuje, svaki čas nam ruka propada u crvotoćnim i lohotnim kulisama, koje igraju ulogu društvenih datosti, otvarajući svojom razgradnjom duboke ponore na čijim se ivicama jedva zaustavljamo. Nakon takvog umaknuća propadanju, grozničavi i prestrašeni odlazimo u neizvjesnost odlučni da se više ni na šta ne oslanjamo, odnoseći na rukama otužni smrad od gnojnog tkiva kulisa koje se rastakaju.

Jasno je da su epohu sveopšteg raspadanja anticipirali i ratna trauma i odlazak inteligencije... Nacionalistićko-folkloristićki (tobožnji) intelektualci, zauzevši centre moći, decentno su i uljudno protjerali sve neistomišljenike, intelektualce odnje-

govanog i pluralnog identiteta, nenacionalstvujušćeg kulturnog sistema, promicatelje interkulturalnosti... Jasno, bilo je i neuljudnijih protjerivanja.

Konačno se (još jednom) potvrđuje teza o Dvadesetom stoljeću kao eposi jednog rata ili jednog totalitarizma: prešutkivanje i marginaliziranje bošnjačke kulture u doba blagog jugoslavenskog totalitarizma, omogućit će kanonizatorski polet i višak emocija pri kanoniziranju bošnjačke književnosti, te kolektivistički patos i bolećivost prema *uskraćenom djetinjstvu* bošnjačke kulture. Ratna trauma i sveopšte uništavanje, kanonizatore će ponukati da pred bošnjačkog intelektualca stave kolektivističke i nacionalne imperitive. Omogućit će im uspostavljanje uske etičke paradigme i manjak tolerantnosti. Dopustit će legalno zasnivanje novog totalitarizma. Takve ideologemske impulse oni su usmjerili u budućnost, i nesumnjivo je da rezonanse takvog angažmana, u kolanju kulturne energije u društvu, dopiru do danas – u doba nacionalističke totalitarističnosti intelektualne misli i nepodnošljivog ideološkog pritiska na intelektualce koji hoće zadržati svoju poziciju margine, nepripadništva i autonomnosti.

Promicatelji interkulturalnog poimanja su, dakle, udaljeni iz kulture. Etični glasovi intelektualaca koji su predstavljali disidentsku i kritičku masu u jugoslovenskom društvu, koji su razotkrivali titoizam i nacionalizam, u bh. kulturnom i društvenom prostoru se jedva čuju. Jednostavno su nestali u razvedenoj proizvodnji odsustava i stanju vječnog razilaženja, koji tako uspjele stvaraju prostor za društvenu pustinju u kojoj svaka datost ima ulogu vrijednosti.

Briljantne jugoslovenske interkulturaliste srećemo danas na marginalnim prostorima izvan svih društvenih područja gdje bi mogli djelovati, stvarati i emanirati među ljudima bolje kulturne modele, gdje bi sa učenicima mogli zajedno sanjati bolju epohu, koju bi tako svi zajedno anticipirali. Oni danas djeluju skrajnuti od svih svjetala nacionalno podobnih medija, pišući u beskraj o istovjetnosti nacionalnih i sociokulturnih struktura, o nepodnošljivo licemjernom prestrojavanju soc-intelektualaca koji su ponovo zauzeli vrhuške, više ili manje skrivajući svoju odanost naciji i religijskim strukturama u transnacionalnim vremenima. U drugom slučaju, intelektualci interkulturalisti raseljeni su širom Evrope i umukli su.

Nesumnjivo je da je današnja epoha (koja obuhvata i rat) posljedica i larpurlartističkog hira (tobože) autonomnih jugoslovenskih intelektualaca, koji su se grstili društvenog an-

gažmana i razračunavanja sa nacionalistima. Posljedica je malogradanskog hira dilasovski shvaćene *nove klase*, koja je u ime očuvanja društvenih pozicije ostavljala u mraku niže klase, odbijajući njihovu emancipaciju. Larpurlartizam i pragmatizam i danas tako pogubno djeluju na intelektualčev angažman.

***

A nakon potonuća jugo-projekta, nakon što legitimno zavlada nacionalizam, nakon što bude konačno prognan interkulturalizam, bh. društvom je počela pirovati našost, taj neodoljivi osjećaj sigurnosti koji se širi društvenim ćelijama, među *našim* ljudima, okruženim također *našim* ljudima, s kojim u udobnosti svojih kabineta govore o *našim* temama. Kadrovici i kovači našosti su najaktivnija društvena grupa danas, jer tako revno rade na svom uhljebljenju i pribavljanju raznih udobnosti.

I tako ne postoji niko ko će mladim intelektualcima, u njihovom vidokrugu i djelokrugu ukazati na kulturno polje izvan matice, na tendencije protiv struje, što će spriječiti stvaranje novih modela, uspostavljanje novih epoha, gibanje ideja, u ime uspostavljanja uskog modela u kojima će najzloćudniji ideologemi imati vrijednost vrhunarskih istina. Jer čitave generacije intelektualaca odrastaju na našosti. Vremenom će svi postati isti, svi će se u dušu poznavati, svi će biti samo naši...

Kakvo će to biti osiromašenje svih vrijednosti, kakva kulturna bijeda! Mržnja pisca i intelektualca na takvu oskudnost, na takvo intelektualno i kulturno siromaštvo, dovest će do žestokih poetičkih prevrata, nevidenih osporavanja i poništenja tradicije. Naravno, ako u toj budućnosti koja nas neodgodivo čeka, uopšte bude vrijednih pisaca i intelektualaca, ako oni ne budu protjerani i ućutkani... Ako vrijedna književnost posvema ne nestane, raspadajući se u epohi sveopšte iscrvotočenosti i rastakanja vrijednosti. Ako barbarska epoha konačno ne trijumfuje odnijevši sve.

Nacionalist i književnost

O moralnim izazovima epohe u kojoj živimo

Mirnes Sokolović

*Nacionalizam nas je učinio smešnima;
revanširajmo mu se,
takoreći, istom merom i silinom.*

Progovoriti o greškama, meakulpovati se nad svojom ludom mladošću, intelektualna je gesta koja je u postraumatičnom južnoslavenskom okružju sasva izostala, blagodareći činjenici da joj nema traga u tradiciji. Namjesto toga, svagda se dopušta stvaranje novih totalitarističkih koncepata u ime čijih implementacija je ponovno opravdano žrtvovati milione ljudi. A kakva je to moralna bijeda dopustiti stvaranje novih nacionalnih mitologija, nakon što su jedne godinama pirovale odnoseći milione života? Kakva je moralna bijeda huškati žrtve na osvetu, tjerajući ih na ponavljanje ubilaštva njihovih krvnika? Kakva je moralna bijeda dopustiti stvaranje nacional-realizma nakon nacional-realizma?

1. Biti nacionalist (za sebe to blazirano i uzviknuti: Da, ja sam nacionalist!), biti *nacionalni melanholik*, biti uopšte bolećiv na naciju i nacionalne vrijednosti, a pri tom se pozivati na književnost, utemeljivati svoj angažman u književnosti i književnoj teoriji, izdavati se za etičnog književnog pregaoca ili književnika, te na koncu ubirati pozamašne prihode od same te književnosti – sve to, bez obzira na sve relativizacije i igru pojmovima, znači biti spoj nespojivog, hodajući paradoks, hodajući oksimoron; sve to znači u ime književnosti zanemariti i prezreti *gorki talog iskustva* i patnju koje je nacionalizam godinama proizvodio u kulturi. Takva nespojivost unutar kulturnog sistema i angažmana jednog pojedinca legitimna je jedino u okvirima

koncepta čiste nacionalne književnosti, kojeg su nacionalisti i osmislili kako bi se mogli normalno kretati i lagodno osjećati u kulturi. Jedino tu spoj nacionalizma i književnosti, barbarizma i kulture ne svijetli svojim oksimoronstvom; jedino tu takav koncept ne strči u svojoj nespojivosti jer je skrojen upravo po mjeri samog tog zloćudnog koncepta, otjelotvoren na njegovu sliku i priliku. Sliku i priliku nacionalizma.

2. Nacionalizam nas je učinio smešnima; *revanširajmo mu se, takoreći, istom merom i silinom*, sretna je parafraza Bulatovićeve poruke Pekiću iz avgusta 1965. Kada kažemo parafrazu, onda poglavito mislimo na sitnu korekciju koju smo izvršili u ovoj poruci, koja bi (ovako korigirana) trebala poslužiti kao moto našem časopisu: naime, komunizam koji je figurirao u Bulatovićevoj poruci, koji je, dakle, prethodne generacije izvrgavao ruglu i činio smiješnima, u našem je motu zamijenjen novim subjektom – odrednicom nacionalizam. Takva smjena subjekta vjerovatno je znakovita u kontekstu koji danas živimo. No, mi joj pridajemo još jednu dimenziju – rečeni moto trebao bi poslužiti poput opomene na vječito smjenjivanje (srodnih) totalitarističkih koncepata koji intelektualce izvrgavaju ruglu i surovo ih kažnjavaju. Poput stalnog poziva na oprez i budnost dok nazočimo istorijskim rađanjima zloćudnih entiteta koji će u budućnosti skoljavati čovjeka i pospješivati raspad vrijednosti. Poput podsjetnika na stvarnu zadaću pravog intelektualca, koji je svagda *skeptičan prema svakom krugu istine, koji je jeretik po sebi, revolucionar po sebi, sam u okviru sopstvene revolucije* (Broch). Jer, potrebno se upitati – da li bi Bulatović potpisao naš moto, da li bi potpisao, dakle, sretnu parafrazu vlastitog teksta?

Taj jeretik u jugoslovenskom totalitarizmu, taj demonski mračnjak i pornograf (kako ga je vidjela kritika), taj pisac koji je sablažnjavao soc-realistički kulturni koncept *morbidnim viđenjem stvarnosti*, taj intelektualac koji se, kako piše M. Kovač, *svemu znao rugati, sve dovodeći do apsurda: prijateljstva, literaturu, Boga, obitelj*, krajem osamdesetih je *pred jednom svetinjom pogubio svoj talent i svoj razum*: poklonio se pred svetinjom nacije. Postao je propovjednik novog totalitarističkog koncepta, koji je bio zloćudniji od prethodnog. *Obožavao je Miloševića; crvenoj boji njegove stranke učitavao je značenja oltara i zgrušane srpske krvi; sav svoj imetak je spiskao na patriotska ulaganja* (Kovač).

Nacionalizam ga je na kraju učinio smiješnim. Kako piše Kovač, nakon njegove iznenadne smrti (koja je došla u jeku njegovog nacional-angažmana), nova dosjetka o Bulatoviću se ustalila u kulturnim krugovima; ta dosjetka je glasila: Bule se predozirao nacionalizmom.

3. Dvadeseti vijek je obilježen *izdajom intelektualaca*, koju je povijest izvarirala do groteske. Esencijalistička vizija o intelektualcu koji je svagda vjeran svedremenim idealima o istini i pravdi, unutar surove stvarnosti i sveopšteg povampirenja intelektualaca objelodanjivala se smiješnom i idiotskom. Blagodareći svom instrumentaliziranju (koje esencijalistički koncept tako benevolentno dopušta), takva humana vizija u trenu se prometala u utopiju i projekat u ime čijeg je postvarenja bilo opravdano žrtvovati milione ljudi. Jer, nacija (te pravednost i istina koje je potrebno priskrbiti u nacionalnim razmjerama) tako često su se u toku Dvadesetog vijeka nametali kao svedremeni i univerzalni ideali koji su se kao moralni imperativ stavljali pred intelektualca. Nacija je tako lako postajala najrafinisanijom esencijom.

Kako piše M. Đorđević, intelektualci u toku XX vijeka često su se oduševljavali silom i okrutnošću kao pokretačima istorije. „Često su bili zagovornici mračnih ideja, katkad rafinirani, ponekad brutalni inspiratori zločina i ratni huškači, najčešće samo šutljivci i konformisti.“

Progovoriti o greškama, *meakulpovati se nad svojom ludom mladošću*, intelektualna je gesta koja je u postraumatičnom južnoslavenskom okružju sasvim izostala, blagodareći činjenici da joj nema traga u tradiciji. Namjesto toga, svagda se dopušta stvaranje novih totalitarističkih koncepata u ime čijih implementacija je ponovno opravdano žrtvovati milione ljudi. A kakva je to moralna bijeda dopustiti stvaranje novih nacionalnih mitologija, nakon što su jedne godinama pirovale odnoseći milione života? Kakva je moralna bijeda huškati žrtve na osvetu, tjerajući ih na ponavljanje ubilaštva njihovih krvnika? Kakva je moralna bijeda dopustiti stvaranje nacional-realizma nakon nacional-realizma?

Kako bi rekao Primo Levi, *uvijek će biti pokvarenih svinja; čudovišta su oni koji stoje i gledaju.*

4. Zagrljaj intelektualca sa autoritetom je *zagrljaj moralnog samoubice*, teza je Filipa Davida koja je dostojna razmišljanja. Budući zasnovana na velikom i razvedenom kulturnom i društvenom iskustvu u centralno-

istočnoevropskim okružjima, trebala bi postati jedna od premisa intelektualnog angažmana u južnoslavenskom kulturnom krugu. Nešto šire je razrađuje D. Kiš u *Savetima mladom piscu*, koji bi se mogli poimati i kao savjeti mladom intelektualcu, stavljajući mu u zadatak stalnu sumnju u vladajuću ideologiju i prinčeve, gordo držanje podalje od njih, rezolutno odbijanje uloge njihovih vratara i dvorskih luda, gnušanje nad jezikom njihovih ideologija.

Taj rafinirani (centralnoevropski) intelektualni sistem koji čuva intelektualca od moralne i intelektualne izdaje, predviđa i planira i određuje intelektualcu angažman u slučaju kolektivnog ludila i povampirenja, svekolike ideološke čudovišnosti, „kada svakog svog treba prokazati kao hulju, izolirati ga i odreći se hulje, potražiti neki drugi identitet, solidarizirati se sa žrtvama tog sramotnika, prihvatiti njihovu patnju kao svoju, promijeniti zajednicu, sredinu, državu, prihvatiti egzil, odbaciti svaku vezu sa takvim srodnicima“ (Kovač).

Pravi intelektualac ne smije ignorisati finu tkaninu nastajanja barbarske epohe u kulturi, svoj zadatak raskrinkavanja ideološke i kulturne laži, čemu mora žrtvovati svoju *etiku izgrađenu na ironiji i distanci*, budući da se u kontekstu stravičnih i stradalničkih događanja, kako bi rekao Mann, „branilac čiste književnosti sam sebi čini žalostnim, jer je politička borba u sadašnjim uvjetima na trenutak značajnija i važnija i dostojnija poštovanja od cjelokupne poezije.“ Adam Mihnjik se, proučavajući jezik ratnih zapisa i članaka Thomasa Manna o Hitleru i nacistima, *stalno pitao* kako to da jedan *vrhunski stilista* upotrebljava *jezik ulice* u obračunu, da bi na kraju zaključio: „Pa to je jedini jezik koji ta nacistička bagra razumije.“ U borbi protiv totalitarizma koji zarobljava milione ljudi, svako larpurlartističko insistiranje na stilu i kulturi dijaloga je nedopustivo.

5. Jedan od osnovnih zadataka intelektualca danas je definiranje izazova epohe, o kojima bi se svaki intelektualac ili pisac trebao izjasniti, prema čemu bi se kišovski trebao omjeravati njegov moralni angažman i cjelokupno njegovo djelo. Takvo izjašnjavanje bi trebalo preduprijediti intelektualnu mimikriju koja se očituje u pozivanju na tobožnju vjernost svedremenim idealima pravednosti i istine, u ime kojih se *prezire svaki govor o politici i smatra vulgarnim, pa se sa neprikosnovenih estetskih i intelektualnih tronova ili sa akademskih visina osuđuje otvoreno ispoljavanje političkog mišljenja, a sopstveno ponašanje se smatra izuzetno mudrim* (M. Đorđević). No, takav odnos uistinu jeste mu-

dar, budući da takvi intelektualci-esencijalisti, krijući se iza larpurlartističkih ograda, ustvari služe vladajućim desničarskim ideologijama.

Neki od izazova epohe kojoj nazočimo su: stvaranje bošnjačke nacionalne mitologije (bogumilijada, glorifikacija sociokulturnih prilika u osmanskoj epohi), pitanje genocida/zločina i transponovanje traume svjedoka u tekst (pamćenje traume kao pragmatično i amblematsko kulturno pregnuće u mnemotehnici jednog kolektiva ili pojedinčevo sjećanje na traumu, koje čuva njegovo bolno iskustvo, koje se odgovorno pohranjuje u tekst, umaknuvši svakoj instrumentalizaciji i viktimizaciji), koncept nacionalne književnosti (ili interkulturni koncept proučavanja i poimanja književnosti), proučavanje Andrićeva djela (islamomrzitelj ili ne). Sve su to neki od kulturnih i društvenih izazova epohe u kojoj živimo; a njihov spisak je u stanju stalnog nastajanja.

6. Biti ničiji, biti bezdoman, *biti izvan nacionalnih kulturnih sistema, biti između kultura, što nije prazan prostor, nego prostor preklapanja, gdje se dešavaju čudne i nepredvidive stvari, gdje se miješaju udaljena iskustva i stvaraju novi, fluidniji identiteti* (Hemon) – da parafraziramo Ciorana, najveća je *sreća i privilegij*. Kako bi rekla M. Cvetajeva, na pravom pjesniku je svagda *pečat bezdomlja*, po kome se poznaje i u sopstvenoj kući.

Takvo *egzistiranje na marginama*, piše Said, otkrilo se kao *prirodno i stvaralačko stanje* za intelektualca i pjesnika. Jer, da bi se umaklo svakoj *dogmi i ortodoksiji*, da bi se umaklo adornoški shvaćenom *administriranom svijetu*, u kojem je čitav život *ukalupljen* u gotove *domove* a sve š to čovjek kaže postaje *žargon* i *roba*, potrebno je ne prihvatiti *prirodno stanje stvari, ne biti kod kuće u vlastitoj kući*. Izgnanstvo i bezdomništvo donose blagorodno *odmicanje od kuće*, od tradicije i matice, dovode do preispitivanja doma i jezika, koji, uzeti kao *priroda*, postaju *dogma i ortodoksija*. Izgnanstvo, dakle, anticipira i pospješuje stanje unutrašnjeg disidentstva, kulturnog bezdomništva, pjesnikovog samoi-zopćenništva iz nacional-matica.

Kako nas upozoravaju povijest i kultura, jedino taj koncept spašava intelektualca i književnika od moralnih izdaja, budući da on time umiče služenju nacionalnim idolima; on ne postaje žrtva odanosti; bezdomni intelektualac služi samo vlastitom fino probranom kulturnom imaginariju, samo sopstvenoj riznici citata prema kojima ravna svoj angažman i djelo.

7. Odbiti zagrljaj sa autoritetom.

S gnušanjem odbiti sve pogodnosti koje oni nude.

Odbiti ulogu njihovih *vratar* i *luda*. Prihvatiti egzistiranje na margini i izopštenost. Prihvatiti ništavan status. Ostaviti forme i tragove o društvenoj pustolini.

Estetskim ponavljanjem i prisvajanjem njihovih parola iscrpiti značenje, prokazati ih u njihovoj gluposti, njihovu banalnost prometnuti u grotesku.

Osvijetliti nacionalne mitove u njihovoj datosti i iskonstruisanosti.

Odbiti služenje nacional-vrijednostima. Napustiti svaku priču o tobožnjoj neprocjenjivosti godinama zanemarivanih nacional-vrijednosti. Odbiti priču o posebnom duhu naše literature. Upamtiti da je priča o jednom duhu literature, koji je *sav jedan stav i doživljaj, koji je sukus cjelokupnog našeg historijskog bivanja i naše sudbine koja je svagda ista, koji je suština posebnog puritanizma, istjerivanja istine, preganjanja pravde, ispravnosti i časti, za što se sve gine, podjednako pod svim barjacima* – upamtiti, dakle, da je takav duh najobičnija ideološka konstrukcija i šovensko smeće. Odbaciti priču o vrhunaravno *metaforičnoj i iskonskoj snazi jezika u koji je pohranjena povijest, duhovnost i sudbina jednog naroda*, jer nije ništa manje sumnjiva ideološka konstrukcija od prethodne, jer je odvratnija od prethodne budući da svoj šovinizam zaodjeva i mimikrira u *snazi jezika*. S prezirom odbaciti novi val bošnjačke književnosti – svu tu književnost *sjeme-ti-se-dabogdazatrlo i musliman-se-poznaje-po-čehri*, svu tu priču o *troprstim šejtanima i krmećim sinovima*, svu tu ideologiju *njihove-majke-će-rađati-komade-leda-umjesto-novorodenčadi* ili *njihova-novorodenčad-će-se-rađati-s-*

krvavim-zanokticama; sve je to jedna grozna laž, nacionalistička pizdarija, lažna reportaža, lažni svjedoci, jednodimenzionalno, tanko, blijedo, prva lopta, edhemmulabdić, enverčolaković. Na pomen koncepta čiste nacionalne literature, napustiti svaki dalji razgovor. Napustiti svaku priču o napaćenosti naroda, jer postoji samo stradalništvo pojedinca.

Ko govori o opravdanosti osвете (*Oko za oko, zub za zub*), *poslati ga do sto đavola*. Ko govori o toržestvenosti i preimućstvu naše tradicije u odnosu na druge, *poslati ga da se prošeta*.

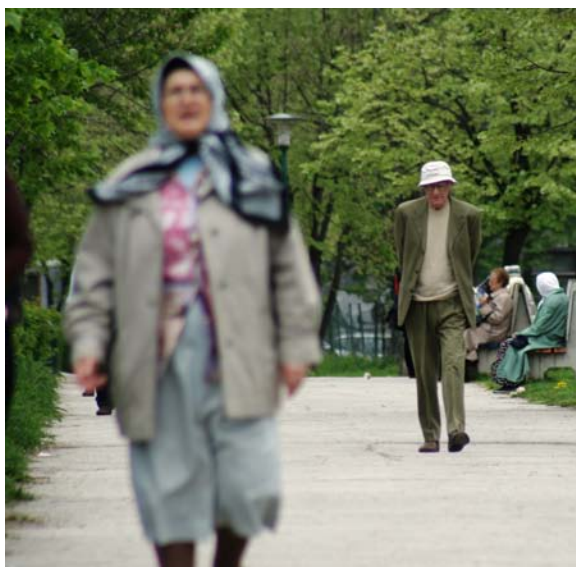
Ne dopustiti im da svoje mračne priče načine ozbiljnim. Ne dopustiti im da nam *nature svoje teme i vrijednosti*. Ne dopustiti im da nam *natovare akcije*. Odbiti postajanje *sjenkama njihovih života*. Uopšte ozbiljno ih ne shvatati.

Biti, iznad svega, nedodirljiv i vedar! Ne srditi se, smijati se. Rugati se. Zajebavati!

Ako je stvar shvaćena, pokazati da jeste. Biti svjestan, dorastao ali gospodski nemaran učesnik već izgubljenog rata.

Jer, žrtva koja se smije zna više od žrtve koja proklinje.

Nacionalno, klerikalno i žene

Marginalizacija ženskih naracija

Jasna Kovo

"Ukoliko se jugo-muškarac usudi nešto javno reći, postaje *disidentom, mučenikom sistema, nacionalnim umom, našim najhrabrijim mužem, hrvatskim Havelom, srpskim Rushdiem*. Ako žena učini to isto, ona postaje samo kurvom."

Kultura laži, Dubravka Ugrešić

Nikada se nije više pozivalo na svetu tradiciju islama, kršćanstva, judaizma, i interpretiralo muškim umovima kleronacionalista. Smijenjen je jedan sistem bratstva i jedinstva – promaknut je drugi. Klerofašističko ustrojstvo svelo je žene na dvostruku marginu društva i njegovih odnosa. Feminizam i njegovo djelovanje pojmovi su što se brišu i nasilno progone iz diskurzivnih praksi.

Koliko se često postavlja pitanje o tome kako su postratne i ratne naracije koncepcijom i postamentacijom sveprisutne velike priče o kolektivu i njegovim neupitnim vrednotama interpretirale i konstituisale žene i (žensku) neupitno marginalnu naraciju?

Shodno vlastitim mačističkim mjerilima, sadašnje bosanskohercegovačko društvo, odnosno njegove nacionalne i klerikalne inačice, zatvaraju krug interpretaciji uvodnoga pitanja i potiskuju ga iz centara dijalozizacije. Jer, dijalozizacije i nema u prostorima koji norme propisuju reinterpretacijom višestoljetnih jednoobraznih modela društava i kultura. Možda je to i strah od jednostavnoga pokušaja otvaranja patrijarhalnih načela novijim tumačenjima u suglasju sa socio-kulturološkim kontekstima sadašnjeg trenutka. Strah od gubitka moći i prokazivanja muškoga neetičnoga društva. Čudi li onda sveujedinjeni poziv ovih društava na vraćanje svetoj tradiciji?!

U traženju odgovora na uvodno pitanje prvenstveno se mora odgovoriti na ideološku pozadinu koja je proizvela i postulirala načela patroceničnoga društva.

San o idealnoj ženi našega kolektiva neprikosnoveno ponire u daleka stoljeća iza nas, ona stoljeća koja je najjednostavnije odrediti terminom patrijarhata, očigledno prisutnoga još uvijek iako se pokušava stvoriti privid slobodarskoga društva jednakih. Reinterpretira se sve-idealna priča o čednoj i nadasve poštenoj ženi, u socio-kulturološkom smislu determiniranoj kućanici, majci-roditeljici.

Potirući neke koncepte koje su obilježili političku, ali i kulturološku stvarnost u bivšoj, tako omraženoj, državi Jugoslaviji, današnja ne/kulturološka stvarnost stvorila je pre-

thistorijske ne/mogućnosti bivstvovanja, ne samo očitih marginalaca žena i drugih manjina, nego pak i odgovornih muškaraca koji ne pristaju na amoralne ponude klerofašističke vlasti i njenih institucija. Ne da je jugoslavensko društvo bilo manje patrijarhalno, naprotiv, ono je također totaliziralo idejno i marginaliziralo one koji su po modelu mačističkih i bilo kojih političkih ideja marginalci. Današnje bošnjačko, srpsko i hrvatsko nacionalističko društvo iz nezaobilaznih centara Moći potkopava svaki vid razumnosti i bunta među rijetkim trezvenim individuama iskopčanim iz glavnih tokova kolektivističke naracije svebošnjačkih, srpskih i hrvatskih institucija. Po tome su valjda jednaki, a ne različiti.

Rođeni osamdesetih i odgojeni devedesetih na ovamo, mladi ljudi su indoktrinirani šovinističkim idejama velikih očeva njihovih nacija, ali ne i manje opasnim malim naracijama kućnih poglavnika.

Reinterpretirajući i obnavljajući model kolektiva iz kojeg je ponikla kulturološka kolektivna memorija i koncipiran amoderan politički nacionalni subjekt, muška histerija mitotvorenja nacije, kulture, religije, jezika i drugih elemenata potisnula je ženski subjekt duboko na marginu davši mu privid "demokratske" slobode djelovanja postilirane na religiji i pravu. Naravno, to je sloboda iza zidina, ili, parafrazirajući alžirsku spisateljicu Assiu Djebar, sloboda u "beskrajnosti zatvora", jer su beskrajne mogućnosti manipulativnoga djelovanja muških institucija. Beskrajn je zatvor tijela, jer beskrajn je zatvor uma, jer beskrajn je zatvor duha, jer beskrajn je zatvor nedjelovanja.

Ili, djeluj(e)te u centru moći ukoliko ste uzorne nositeljice koncepcije muškoga totalizirajućega uma koji je emanirao svekoliki duh nacije. Relevantna ste intelektualka, pardon ženski intelektualac, ukoliko ne palacate jezikom i ne prelazite granice koje su vam povučene na temelju višestoljetne tradicije usmene i pisane riječi djedova i očeva, nikada majki. Nazovite selam i bespogovorno slušajte instrukcije vaših profesora, a bogami i pokoje profesorice, jer da ne bi bilo sve tako otužno pronađe se tu i pokoja profesorica, pardon ženski profesor, ženski direktor i ženski sekretar.

Jedna je autorica u svome eseju zapazila da "interkulturalni" prostor južnoslavenske zajednice neprestano obnavlja modele patrijarhata i likove velikih očeva, ona tri modela patrijarhata koji su obilježili ne samo zapadnocičnu praksu, nego i druge periferne i marginalne zajednice spram ove dominirajuće odrednice. Naime, Kerol Pejtman razlikuje "tradicionalni, klasični i moderni patrijarhat. Međutim, ključna je razlika između prva dva, koji se oslanjaju na očinsko pravo (prvi na očinsko pravo kao na model za upravljanje državom, dok drugi izjednačava očinsku i državnu vlast), i trećeg. Jer, činjenica je da se prelaskom u moderni patrijarhat poriče očinsko pravo, ali patrijarhat se, tvrdi K. Pejtman, ne napušta, već se samo transformiše u bratstvo."

Naša stvarnost je konstitucija i obnova ova tri modela bivstvovanja. Komunizam je iznjedrio velikoga revolucionarnoga komunističkoga Oca kolektivne zajednice svih Južnih Slavena, nacionalizam je učinio isto sa velikim likom revolucionarnoga Babe nacije/Očeva nacije. Jedan politički

sistem smjenjuje drugi, ali nijedan novi ne desakralizira imaginarnoga Oca ili Brata.

Ovo se ponajbolje vidi na primjeru hiperprodukcije tzv. knjiga za žene, onih što osim ilustracije zavodljivoga skrivenoga i otkrivenog tijela i umetnutoga ženskoga imena ne polučuju nikakav smisao za same žene. Tek konstituciju beskrajnih zatvora.

Nikada nije prevedeno i priređivano više knjiga o pravima žena u religijskim zajednicama i nikada manje realiziranih prava za iste; a te knjige su najčešće produkti manipulativnih i mračnih umova muškaraca u cilju instrumentalizacije i onesposobljavanja žena za moć istupa u javni prostor. Nikada se nije više pozivalo na svetu tradiciju islama, kršćanstva, judaizma, i interpretiralo muškim umovima kleronacionalista. Smijenjen je jedan sistem bratstva i jedinstva – promaknut je drugi. Klerofašističko ustrojstvo svelo je žene na dvostruku marginu društva i njegovih odnosa. Feminizam i njegovo djelovanje pojmovi su što se brišu i nasilno progone iz diskurzivnih praksi.

Interpretacija ženskih subjekata u književnoj tradiciji je zaobilazna ili pak idealizirajuća slika kolektiva, panrotičkih elemenata, žudnje, čežnje, ne i pobune protiv istoga šovinizma koji i današnju ženu stigmatizira, marginalizira, ograničava, zatvara, jednom rječju potčinjava.

Živimo u društvu podvojenih identiteta, amoralnih ljudi i vođa. Ovdašnje obrazovne institucije koncipirane u kleronacionalnoj ideologiji neprestano razvijaju strategije poricanja i zaborava žena u njima samima, one su najčešće jednorodno i jednospolno obilježene, uz iznimku malog procenta Druge i njene Drugosti.

A one su ili ideološki podobne ili u vlastitoj osviještenosti potpuno marginalizovane. Stoga su naše obrazovne i druge institucije muškorođne i muškospolne kao i samo društvo i sistem čiji su proizvodi. Vođe istih bez iole moralne i društvene odgovornosti seksualno iskorištavaju studentice i djevojčice na vjerskim poukama. Nesposobni da reagiraju ili u strahu pred javnim istupom njihove kolege su na braniku "istine" ili pak zauvijek ćute smatrajući da se takvi sporadični ekscesi trebaju potisnuti i opravdati pred naličjem zaštite nacionalno-religijskih interesa kolektiva. Feminističke i rodne studije najčešće su osporavane strate-

gije čitanja književnosti, kulture, društvene i političke prakse.

Marginalne koliko i njihove sudionice i interpretatorice, u kleronacionalnim umovima bivaju proglašavane prijeljnom i sumnjivim disciplinama koje u bošnjačko- muslimanskoj kulturi i miljeu i nisu potrebne, jer kod nas je i harem čak bivao toposom najuzvišeniije ženske emancipacije i afirmacije! A robinje?, ne, vjerovatno su nam tu i takvu teoriju i fakt podmetnuli zapadnohrišćanski naučnici/neprijatelji.

Naši kanoni književnosti, svakako muškocentrično programirani, tek po jednu ili nijednu podobnu književnicu stavljaju na spisak petogodišnjeg studija, iako nezavisno od toga djeluju i pišu autorice uspostavljajući alternativni kanon i prostor za artikulaciju ženskoga glasa. Takve nisu dobrodošle u akademske institucije. O ovim i mnogostrukim strategijama potiskivanja ženskog roda i spola u ovdašnjim kleronacionalnim društvima može se i ima se što pisati. Feministička revolucija i bunt žena na Zapadu su barem donekle doprinijeli mogućnostima propitivanja patrijarhalnih ideja i normi klerikalnih društava što je konstituisalo novi prostor djelovanja i bitisanja žena i drugih marginalija. Obnova klerikalnih i nacionalnih ideologija u našim društvima ugušila je bunt istih, i nažalost tek sa devedesetim pokrenulo pitanja koja su negdje tamo već propitana. Odgovor na njih je davno donesen. Pravni i politički zakoni ponovno doneseni, ili prekvalifikovani. Kultura revidirana i desakralizirana.

Ma koliko bizarno i groteskno zvučalo sve navedeno, iako pokrenuta, ta borba za ženska i druga marginalna prava u ovome bosanskohercegovačkom društvu i njegovim nacionalnim i klerikalnim institucijama, čekati će još dugo na svoju realizaciju. A do tada, ma koliko nekome zvučalo dosadno i 'nepotrebno', glas o ovome mora biti artikulisan.

Treba da se čisti

O tri tvrđave i tri zarobljena uma

Marko Raguč

Glavni je, prema tome, problem kako će se mladi ljudi odnositi prema nacionalističko-trovačko-ubilačkim generacijskim prethodnicima. Kako se postaviti prema onima koji su nezamislivo veliki broj djece opteretili ratnim traumama, uvjeravajući ih godinama – preko obrazovnih institucija, medija i u okviru samih porodica – da je sve to učinjeno radi njih. Riječ je ovdje o onim ljudima – a oni i sada aktivno djeluju u svim društvenim sferama, ključnim za ovu zemlju – koji su namjeralo svoju djecu drže pod hipnozom, prenoseći u njih vlastite mračne predstave o potrebi očuvanja tradicije, religijske i nacionalne.

Svi smo mi bili na početku robovi jednog ili dva uma, vlastitih roditelja, ali se svi vremenom oslobađamo. Razlika je samo u tome u kolikoj će se mjeri neko od nas osloboditi ili u kolikoj će mjeri ostati zarobljen. A kako se to ljudi oslobađaju? Oslobađaju se učenjem, usvajanjem vrijednih iskustava u različitim oblastima što većeg broja ljudi – time se osvaja sve više i više slobode, a ropsko u čovjeku, koje nikad ne može nestati, sve je manje i manje važno.

Nacionalizam, koji danas potpuno dominira ovom zemljom, samo je jedan oblik ropstva. Potrebno je, dakle, osloboditi se nacionalizma ali i drugih oblika „zarobljenosti“, a to se može jedino prihvatanjem iskustva Drugog.

Povodom ove teme, želim, pored ostaloga, govoriti i o jednoj unutrašnjoj posljedici tog savremenog – u okvirima našeg društva – oblika duhovnog i psihološkog totalitarizma, koji se naziva nacionalizmom (naslov ovoga rada je, u stvari, naslov jedne pjesme koja pripada grupi Ekatarina Velika, to jest, jednoj varijanti te grupe). Dakle, ne govorim ovom prilikom o desetinama hiljada mrtvih koji su

stradali nizašto, ili koji su stradali zbog jednog ljudima nametnutog korpusa iluzija – time se na zdrav način treba baviti još dugo vremena – već o „unutrašnjim“ posljedicama, ili nekom obliku traumatskog, koje je itekako prisutno i danas. To će kazati da su ex-jugoslavenski nacionalizmi, u vrijeme dok je trajao rat, biološki uništavali ljude, što je, završetkom oružanih sukoba, većinom okončano; ali isti ti nacionalizmi su u poslijeratnom vremenu nastavili sa svojim projektom razaranja – samo što je sada u pitanju jedno duhovno i psihološko razaranja. Bosnu i Hercegovinu su, dakle, zaposjele tri ideološke Tvrđave, a sve su, onakve kakve su danas, zasnovane na ratu, to jest uništavanju ljudi, njihovih imanja i kulture.

U nastavku o ovoj temi želim pisati navodeći i neke primjere. Neću to odmah imenovati u smislu da se odredi kontekst, jer tih primjera postoji mnogo – vanjskoj (društvenoj) pa time i unutrašnjoj marginalizaciji u ovoj zemlji nisu samo podvrgnuti pripadnici neke od tri dominantne etničke skupine, koji se nalaze na „pogrešnom“ mjestu, nego je takvih primjera mnogo više. U Bosni i Hercegovini više ne postoji niti jedan multietnički grad. Sarajevu se, recimo, nastoji od strane nacionalističkih, političkih struktura pridodati ta osobina, ali to je jedna lažna slika, kojom se nastupa pred međunarodnom zajednicom radi postizanja ekonomskih, ali prije svega političkih interesa. Dovoljno je pročitati spiskove imena na prijemnim ispitima za sarajevske osnovne i srednje škole ili predstavljanje razreda u novinama, da bi se dobila jasnija slika. U drugim dijelovima Bosne i Hercegovina, situacija je, u tom pogledu, još i lošija. Međutim, ni o tome sada nije riječ, jer realnosti su takve i one se naglo ne mogu mijenjati. Ono o čemu treba da se govori i za što se treba boriti jeste „izgradnja“ mogućnosti za ponovno uspostavljanje multietničkog i demokratskog društva u svim dijelovima Bosne i Hercegovine. A protiv čega se, dakle, treba boriti? Treba se boriti protiv ljudi koji su nosioci nacionalističkih ideja. Obično se misli da je nacionalizam nešto apstraktno, nešto što je ukorijenjeno u samome narodu, ili se smatra da se nacionalizam tiče jedino političkih struktura. Riječ je o tome da u ovoj zemlji postoje tri ideološke infrastrukture, koje funkcioniraju na istom principu. Nacionalizam se, dakle, odozgo, spušta u društvo putem svih sredstava pomoću kojih se vlast obraća narodu. To uključuje prije svega medije, (anti)kulturu u različitim oblicima, religijske a pogotovo obrazovne institucije. Prema

tome, jedini način na koji je moguće boriti se protiv nacionalizma u našem društvu, jeste „osvajanje“ prostora – u politici, medijima, obrazovnim institucijama itd. – te „izgradnja“ jednog „zdravog“ krovnog okvira, koji će omogućiti pluralizaciju društva: time će biti otvoren „prostor“ za sve društvene grupe i pojedince, uključujući njihove posebnosti i kulturu, a istovremeno će biti dokinuti neprestani sukobi, politički, medijski itd. između tri etničke skupine, koji, održavajući jedno paralizirano stanje, onemogućavaju početak istinske ekonomske i kulturne obnove Bosne i Hercegovine. U Bosni i Hercegovini, danas, postoje tri ideološka totalitarizma – svaki od njih priznaje samo svoju „sliku“ građanina. Tako u dijelu Bosne i Hercegovine u kojem je većinski narod srpski, jedino Srbin – i to onaj koji se uklapa u tu primitivnu, turbo folk „sliku“ istinskog Srbina – može ostvarivati puna prava. Tako je i u onim dijelovima ove zemlje u kojima su u većini Bošnjaci i Hrvati. Ako bilo koji pripadnik spomenutih skupina stupi u prostor koji nije, uvjetno kazano, njegov, gubi prava koja uživa u, opet uvjetno kazano, svom prostoru i postaje društvena margina. A u ovoj zemlji postoji veliki broj skupina i pojedinaca koji se ne uklapaju niti u jedan konstruisani, nacionalni okvir, čime im je uskraćen veliki broj ljudskih prava, čak štaviše, u javnom prostoru uopšte nisu prisutni niti im je kao takvima to dozvoljeno. A najgore od svega je to što su i svi građani, u evropskom smislu te riječi, marginalizirani. Sve nam ovo govori da je Bosna i Hercegovina jedna „seljačka“ zemlja, u najpogrdnijem smislu te riječi, u kojoj su nepoželjni svi oni koji to žele promijeniti. To je, dakle, jedna opšta slika stanja u zemlji, koja je, čini mi se, mnogima jako dobro poznata. Ono što se nameće kao glavni problem jeste kako se nove generacije, odnosno mladi ljudi, trebaju postaviti prema stanju koje su „zatekli“. Glavni je, prema tome, problem kako će se mladi ljudi odnositi prema nacionalističko-trovačko-ubilačkim generacijskim prethodnicima. Kako se postaviti prema onima koji su nezamislivo veliki broj djece operetili ratnim traumama, uvjeravajući ih godinama – preko obrazovnih institucija, medija i u okviru samih porodica – da je sve to učinjeno radi njih. Riječ je ovdje o onim ljudima – a oni i sada aktivno djeluju u svim društvenim sferama, ključnim za ovu zemlju – koji su namjeralo da svoju djecu drže pod hipnozom, prenoseći u njih vlastite mračne predstave o potrebi očuvanja tradicije, religijske i nacionalne: a ta (pseudo) tradicija, koja nam se danas nameće kao vrijednost, izgrađena je dobrim dijelom na krvi

i razaranju. Zašto bi trebalo uvažavati nekog profesora, koji napiše udžbenik u kojem stoji da su oni Drugi čudovišta i na tome zasnuje sistem vrijednosti – koji će kroz obrazovne institucije biti nametan svim novim generacijama. Kako se uopšte odnositi prema takvim ljudima i takvom nasljeđu, koje nam je, bez naše volje, nametnuto? Vrlo jednostavno. Takvo nasljeđe treba odbaciti, a prihvatati ono plemenito duhovno nasljeđe (koje nas „otvara“ prema Drugom a ne „zatvara“) – a kojega i u našoj tradiciji ima veoma mnogo. Pošto je sa „zarobljenim umovima“ nemoguće komunicirati, sa njima ne treba ni komunicirati, već ih sklanjati u stranu, kao što se sklanja mrtvo tkivo (naravno, nije riječ o nasilju, jer nasilje može proizvesti jedino nasilje).

A šta su to „zarobljeni umovi“? „Zarobljeni umovi“ su oni koji jedino uvažavaju neku svoju vlastitu bolesnu projekciju sistema vrijednosti, ne želeć i prihvatiti ništa što pripada Drugom, te je preko različitih sredstava žele – kao „željeznu zavjesu“ – pružiti preko jednog društva. Ne kažem da je nedozvoljeno imati neki vlastiti sistem vrijednosti, unutar samoga sebe posjedovati neku „sliku svijeta“, te ne prihvatiti ništa osim toga. To jest pogrešno, ali svako ima pravo na to. Međutim, ono što se ne smije, to je prisiljavanje drugih ljudi da to prihvate. Mogu to objasniti primjerom. Potrebno je zamisliti, recimo, jednu učionicu u kojoj boravi učitelj i trideset učenika. Ukoliko je učitelj „zarobljeni um“ on će priznavati samo one učenike koji su „usvojili“ njegove stavove, dok će ostali biti marginalizirani, pa čak i kažnjavani. S druge strane, ukoliko je učitelj čovjek koji priznaje i prihvata Drugost, onda će svako imati mogućnost da zauzme svoj dio prostora u toj učionici, te da bude ravnopravan i uvažavan od ostalih. Ukoliko je neko od učenika „zarobljeni um“, on neće biti osuđivan i kažnjavan, već će biti shvaćen kao Drugost i time „uključen“ – što je preduvjet za početak „oslobađanja“. Ono što hoću reći jeste to da „zarobljeni um“ nipošto ne smije biti na čelu bilo kojeg oblika zajednice. A Bosnom i Hercegovinom upravljaju „zarobljeni umovi“.

U jednom od posljednjih brojeva dnevnog lista „Oslobođenje“, Gojko Berić je objavio tekst u kojem se, pored ostalog, navode i primjeri časnih postupaka Srba, Bošnjaka i Hrvata, koji su u ratu pomagali i žrtvovali život radi svojih komšija druge nacionalnosti, kojima je život bio ugrožen. Takvih primjera zasigurno ima veoma, veoma mnogo, samo što vladajućim ideologijama nije u interesu da ističu takve primjere, jer su potpuno suprotni onom na čemu se te

ideologije zasnivaju – to samo po sebi govori o njihovoj prirodi.

U svakom bosanskohercegovačkom gradu je potrebno takvim ljudima dizati spomenike (onima koji su zaštitili svoje komšije od raznih ubilačkih formacija), o njima treba pisati knjige i snimati filmove; dakle, upravo na tim i sličnim primjerima, pored ostaloga, treba graditi novu hijerarhiju vrijednosti u Bosni i Hercegovini.

Na početku sam kazao kako želim govoriti i o jednoj unutrašnjoj posljedici tog savremenog – u okvirima našeg društva – oblika duhovnog i psihološkog totalitarizma, koji se naziva nacionalizmom (sve između toga bile su kraće digresije različitog tipa, koje su na različite načine objašnjavale i taj problem, kojeg je, samog po sebi, veoma jednostavno definirati, ali veoma, veoma teško riješiti).

Rješenja koja trenutno nude nacionalističke vladajuće strukture su poput zavoja na neočišćenju ranu. Stoga je veoma jasno šta treba činiti – ukloniti zavoj i otpočeti sa čišćenjem. Najpreciznije govoreći, ispod ideološke površine bosanskohercegovačke stvarnosti, nalaze se ništa drugo nego gnojne rane – kako na individualnom tako i na kolektivnom planu. Sve se to tiče jednog duhovnog stanja, a ono je preduvjet za

svaki oblik napretka. U tom smislu – TREBA DA SE ČISTI. A veći dio tog zadatka na sebe sve više i više trebaju preuzimati mladi ljudi.

Stoga ć u, na kraju, da ponovim pasus kojim sam otpočeo tekst:

Svi smo mi bili na početku robovi jednog ili dva uma, vlastitih roditelja, ali se svi vremenom oslobađamo. Razlika je samo u tome u kolikoj će se mjeri neko od nas osloboditi ili u kolikoj će mjeri ostati zarobljen. A kako se to ljudi oslobađaju? Oslobađaju se učenjem, usvajanjem vrijednih iskustava u različitim oblastima što većeg broja ljudi – time se osvaja sve više i više slobode, a ropsko u čovjeku, koje nikad ne može nestati, sve je manje i manje važno.

Nacionalizam, koji danas potpuno dominira ovom zemljom, samo je jedan oblik ropstva. Potrebno je, dakle, osloboditi se nacionalizma ali i drugih oblika „zarobljenosti“, a to se može jedino prihvatanjem iskustva Drugog.

I u tome je sva umjetnost.

Potreba za intelektualnom Spartom

Silazak umjetnika u klance društvenog sunovrata

Almir Kolar

Poslije decenije devedesetih, vrhunca fašizma, zločina i poplave dekadentnosti svih vrsta i u svim društvenim sferama, krvave vode su se povukle, (ne isparile, već se deponovale u rezervoare rigidne isključivosti) ostavljajući geografski ambijent ispunjen klancima, ponorima, vrtačama, bh. termopilskim klancima, kroz koje će prije ili kasnije poželjeti da prodru horde svih boja i naličja. Intelektualne Sparte nema ili je barem realizacija jedne takve ideje koja bi porodila ambijent suprotan onome s početka priče, tek u povelju.

Bojim se da je u aktuelnom trenutku stagniranja evolucije plemenske svijesti bh. društva, postojanje ambijenta koji porađa ideju progresa svijesti, ambijenta onoga što bi mogli nazvati „kolektivnom sviješću“, jedna posve ruinirana iluzija, romantičarska slutnja, i da sve se, ipak, svodi na "budnu, samosvjesnu, savjesnu, jedinku". „Kolektivna svijest“ na koju ovdje aludiramo se najlakše može poistovjetiti sa žargonskim izrazom "kritična masa" ili „prijeko potrebna snaga“, da bi se uopće mogao pokrenuti zamajac plemenite ideje. Problem je što je „ambijent“ u svojoj nutrini koncipiran tako, da svjesno ili manje svjesno potire, guši, dezintegriše, ne samo budnost jedinke, već i ono vezivno tkivo među onima koji odaberu put uz stranu većeg otpora, uz stranu koja je

nasuprot kolotečini, ili, u goreem slučaju, put brzacima i virovima modernog i trendovskog nacionalnog sunovrata. Individui koja pokušava da izgradi ili poboljša vlastiti imunitet od torovskog virusa hermetizma i učmalosti je u savremenom društvu prirodni ambijent ipak jedna vizija određenog kolektiviteta. Kolektiviteta u onom smislu, kao određenog broja jedinki u čijoj svijesti cirkulira određeni broj ideja na čiju aktuelizaciju manje ili više konstruktivno djeluju.

Naravno, možemo reći da se radi o uvriježenom načinu funkcionisanja navedenog destruktivnog ambijenta kroz svo minulo vrijeme i sve povijesno-kulturološke okvire, ali uvid u aktuelnost ovog vremena i ovog društva kojem pripadamo bespogovorno nas navodi na ogoljelost i retrogradnost mišljenja koje je duboko involvirano u sve segmente kao neizlječiva bolest, ili barem bolest za čiju metodološki postavljenu dijagnozu a kamoli neutralizaciju nema ni najmanje naznake. Naravno da ovakav prikaz samo iznosi odraz onoga što je produkt svih društvenih elemenata; od pukih formalno-pravnih, do povijesno-kulturoloških koje su do krajnjih granica rastočile nešto što se može nazvati „opštim, univerzalnim, vrijednosnim identitetom“, kao nečim što u najosnovnijem formuliše pravac u kojem bi trebala da stremlje pojedina. Ovo nam sad-zasad može polučiti samo to da vrijednost djelovanja samosvjesnog pojedinca svoju realizaciju može dati samo nakon određenog (neodređenog) vremenskog otklona, s nadom da ruiranje društva zapadne u stagnaciju i otvori kakav-takav prostor za manevar. Ovakav „skepticizam“ je možda neutemeljen i možda više govori o nedovoljnom sagledavanju jednog dužeg vremenskog okvira, ali prikaz stanja koje možemo sagledati prostim uvidom, te produkti duha koje takvo stanje iznosi pred nas, jednostavno porađaju njegov materijal.

Umjetnik i njegove dužnosti

Možemo uvidjeti da dosta dugo odsustvo iz „intelektualnog miljea“, ili barem onoga što bi bio neki neformalni okvir unutar kojega bi trebalo da cirkulira jedna takva „svijest“, porađa u umjetniku neki feedback u osjećaju osakaćenosti vlastitog rezonovanja, koji je, dakle, uzrok-

ovan odsustvom onog produktivnog i manje produktivnog dijaloga s javnošću (bez obzira šta je činilo). Jedan takav osjećaj, ako se to može nazvati osjećajem, jer se prostim uvidom u činjenice koje su na tragu prethodne misli, može uvidjeti poprilično jasno da je izraz, ili formulacija izraza kojima umjetnik nastoji iskazati pojedine stavove poprilično štura, ne toliko neprecizna koliko osiromašena za neki, slobodno rečeno, „vrijednosni kvantitet“. „Vrijednosni kvantitet“ ovdje posmatram kao obaveznu i neizostavnu, bez obzira na bilo kakve izgovore, aktivnost u komunikaciji sa javnim životom; u komunikaciji koja nije striktno vezana za riječ umjetnika u autoru njegova djela. Naravno da se otkriva zapitanost: zašto je uopće bitan kvantitet ako je kvalitet izražen i u najmanjoj mjeri koja zaslužuje pažnju „duha“ kojem se predočava, kao i „duha“ koji predočava određenu formu u domenu riječi i njenog izričaja. Druga stvar je: kakav je to „vrijednosni kvantitet“ i kakve on ima uopće veze sa vrednovanjem nečega što nema uobičajene gabaritne norme. U potrazi za odgovorima na predočenu dilemu nudi se krajnje jednostavan odgovor, skoro kao floskula koja, na prvi pogled, ostaje da vrijedi samo za pitaoca, kao kontura njegova vlastita lika u ogledalu samoisljeđivanja. Da pojednostavim odgovor slikovitim primjerom iz povijesti: za nekog neutralnog posmatrača Spartanaca u Termopilskom klancu, irelevantno je koliko se krvi, znoja, patnje i mučnih vježbi savladalo, u kojoj mjeri i s kojom krajnjom svrhom, prije ključnog momenta kada je postignute ili prividno postignute vještine trebalo predočiti i reprezentovati pred konkretnim i dostojnim izazovom. Ono što je predočeno na jednom mjestu i u jednom vremenskom okviru zavrijedilo je trag u vremenu koji nadživljava i najsmjelije slutnje bilo kojeg od navedenih aktera minulog događaja. Iz jednostavnog razloga što su forma i smisao postigli zenit u svom saobraćanju. Naravno ovaj metaforički, neudobno metaforički diskurs može pomalo nezgrapno djelovati ako ga postavimo kao simbolički urnek nasuprot dilema umjetničkog subjektiviteta unutar prostora duha i jezika. No, sasvim je sigurno da važnost onoga, što na prvi pogled ne može toliko uticati na trenutak provjere ili trenutak konačnog ispita, (važnost onoga što se, dakle u očima neutralnog posmatrača „spartanskog“ djelovanja u datom povijesnom trenutku, donekle i opravdano, činilo irelevantnim), ne

može se osporiti, barem ne u onom što će na stasanju umjetnikove spremnosti da u mogućem trenutku silaska u klanac jezika, forme, riječi i duha, ostavi trag koji će zavrjeđivati pažnju. Dualizam u ponuđenom rješenju je očigledan i samo ako bi, s neskrivenom ironijom, odnose između, na ovaj način posmatranih, kvaliteta i kvantiteta, postavili kao odnos prema licu i naličju, bez dvojbe ćemo se prikloniti licu. Iskustvo nam kaže da je onom mjerodavnom Fidiji (kojeg umjetnik uvijek podsvjesno priziva) samo lice onaj istinski model koji mu može poslužiti da prstima vremena bude utisnuto u besmrtnost.

Ovakvo rezonovanje i promišljanje uloge i djelovanja svjesnog i savjesnog pojedinca je relevantan u domenu onoga što spada u sferu intrasubjektivnog samoisljeđivanja umjetnosti kao takve, međutim ostaje onaj vakuum ili prostor za manevar u javnom prostoru koji jednom intelektu pripada i na koji je obavezan samim preuzimanjem bilo kakve komunikacije sa svijetom i vremenom kojem pripada. Ostaje dužnost i obaveza djelovanja ili regrutovanja vlastitog skromnog talenta i njegovog povremenog prekomponiranja za date potrebe. Pri ovome etika i moral pojedinca su onaj fundamentalni vezivni materijal koji jedini može dati kredibilitet takvom djelovanju u ulozi humanizma, izuzev ako se ne želi postići efekat destrukcije ili izravno biti u službi aktualne dekadentnosti. Poslije decenije devedesetih, vrhunca fašizma, zločina i poplave dekadentnosti svih vrsta i u svim društvenim sferama, krvave vode su se povukle, (ne isparile, već se deponovale u rezervoare rigidne isključivosti) ostavljajući geografski ambijent ispunjen klancima, ponorima, vrtačama, bh. termopilskim klancima, kroz koje će prije ili kasnije poželjeti da prodru horde svih boja i naličja. Intelektualne Sparte nema ili je barem realizacija jedne takve ideje koja bi porodila ambijent suprotan onome s početka priče, tek u povoju. Sigurno je da potreba za tim utvrđenjem prijeko potrebna kao preduslov pokretanja fronte od zdravih, svjesnih, savjesnih, obrazovanih pojedinaca, odlučnih da, bez obzira na brojčanu nadmoćnost plemenskih regruta, uđu u termopilski klanac i ostanu vjerni do kraja.

subota, 13. jun 2009

„Pozivanje na vlast, na vođu, zaklanjanje iza ideologije, nacije i vere kao vrhovnih autoriteta upravo svedoči o sindromu moralne dezintegracije, etičkog rasula. Zagrljaj intelektualca sa autoritetom zagrljaj je moralnog samoubice.“

(Filip David,
Jesmo li čudovišta)

Tomislav Marković / Iz *Betona*

Jebaćemo se još (ulomci)

Jebaćemo se još
 Da je moglo bez jebanja
 Ne bismo se jebali
 To nam je suđeno
 To nam je zaveštano
 To nas je održalo
 To nam je jedino preostalo
 To je najmanje što možemo
 Ako smo se dosad jebali
 Da bismo sad prestali
 Džabe smo se jebali

Jebaćemo se još
 Na Jebanića polju
 Pod Jebanića mostom
 Niz Jebanića glavice
 Kroz Jebanića goru
 Uz Jebanića vlake
 Do Jebačkoga vr'a
 Ko je Jebanić
 I potomak Jebov
 Što je dušu puštio jebući
 A poslednje što je izustio
 Bilo je jebaćemo se još
 Od njega je ostalo dvoje siročadi
 Jebana i Jebo
 Od kojih su svi Jebanići
 Jebkovići i Jebojevići
 Jebovići i Jebići
 (I Jebimagići u Jebistanu)
 Svi koji slave Svetu Jebanu
 Koja pada
 Između Male i Velike Jebanije

Jebaćemo se još
 Ko je jebao nije se kajao
 Jedan se zajebo
 I otišao da se ispovedi
 Pa kad je ispričao
 Koga je sve jebo
 Zašto ga je jebo
 Kako ga je jebo
 Ko ga je zajebo da ga jebe
 Popu je suze naterao
 Samo ga je pomilovao
 I rekao
 Neka si
 I ja sam jebo
 Bog te ne jebo

Jebaćemo se još
 Jebali smo se kad smo manje mogli
 Kad nemasmo ništa
 Sem želje da jebemo
 A da ne jebemo sad
 Kad nema ništa lakše
 Nego se jebati
 Kad se mala deca jebu
 Kad možeš da jebeš
 A da nikud ne mrdaš

Sediš i jebeš
 Ležiš i jebeš
 Ne dižeš ništa teže od olovke
 Sučeš brke i jebeš
 Jebeš se e-mailom
 Ili preko žice

Jebaćemo se još
 Ovo je vek jebanja
 Zlatno Jebomanovo doba

Jebomana II Jebičanstvenog
 Sve ima svoj kraj
 Sem jebanja
 I sve može biti
 Sem da se nećemo jebati
 Sve što smo se dosad jebali
 Samo je uvodno jebanje
 Predgovor glavnom jebanju
 Predigra i zagrevanje
 Izvod iz velikog vasijskog jeba
 Jeba nad jebovima
 Stare i nove ere
 Jeba mikrokozma
 I jeba makrokozma
 Iz raja smo isterani
 Ali iz pakla nije niko
 I niko nije jebao toliko
 Da ne bi mogao jebati više
 A koliko god jebao
 Nije jebačinu do kraja doterao
 Na mlađima jebanje ostaje

Napred Srbijo!

(Navijačka himna Srpske radikalne stranke)

Napred u zlo, u krv i tlo
U logor-konc, u boc i škljoc
U rec i sec, u cvil i jec
Nek čuju dec oružja zvec

Napred u zled, u bod i vred
U krvi žed, slatke ko med
U jad i bed, život na kred
U slepi gled, unedogled

Napred u slug, u crni kug
U žal i tug, gospon i drug
U novi dug, u svetski rug
Sever i jug - napred u krug

Napred u post, u gloden-kost
Šta će ti tost? Ne budi prost!
Srušen je most, nada je lost
Nije nam dost, napred u zlost

Napred u glad, u zalud-rad
U grobni hlad, u bescilj-strad
I star i mlad, iver i klad
U zverstvo pad, svi napred sad

Napred u slom silinom svom
U krš i lom, spremni za dom
Hitar i trom, ajkul i som
U pravcu zlom, u karma-kom

Napred u smrt, stamen i krt
Bodar i drt, u rajski vrt
Pij krv na crt, živom i mrt
I svaka sort nek bude mort

Napred u treš, brže no fleš
Otimaj keš, nema oš-neš
Ispeci reš baš svaki leš
Sad nam je preš da budeš freš

U stroj, u vrst ko snoplje čvrst
Baš svaka vaš napred u faš
Odbaci grst, u grabež frst
Sada si naš, nema begaš

Svi napred marš, poklič je naš
Život da daš za srbo-falš
Nisi ti čvrst, na čelo prst
Za časni krst zemlju obrst

Napred u smak, izbor je lak
I slab i jak, student i đak
U zalet svak, u ponor čak
Ne traži dlak, napred u mrak

U sukob nov, u krvi zov
Zakolj i trov, zapali krov
Decu u tov, spremaj za rov
Napred u lov na vremeplov

P.S. (Samo za stranačke funkcionere)

Napred na plen, ne čekaj tren
Jagmi i grab, nikad il sad
Napred u hajk na ol ju lajk
Savest ne čak, napred u pljačk

Himna Nacionalnog stroja

*(Iz antologije srbske poezije za decu
Poznaje se ko je strojalista, vedra
čela i „Obraza“ čista, prir. Anton i
Vukadin)*

Mi smo pioniri
Nacionalnog stroja
Nas nema tačno
- Ne zna nam se broja

Esesovci maleni
Mi smo vojska prava
Iz tla svetog rastemo
Ko kukasta trava

Za Himlerov rođendan
Razbijamo glave
Panduri nas kao tuku
NSPM-ovci slave

Smrt jedinki
A sloboda Treblinki
Srbijica, mila mati
Firerom će mene zvati

Daj mi, majko, šajkaču
I crnoga konca
Da prišijem svastiku
Poput Huga Bossa

Grmi, seva
Svako kamu sprema
A kristalno mračne noći
Još na javi nema

Kad se Voja uplaši
Da će s trona pasti
On zapršku zgotovi
Od krvi i časti

Smrt svakome
A sloboda nikome
Srbijica, mila mati
Firerom će vožda zvati

Simpathy for the Amfilohije

(Amfilohije Radović, sa debi-albuma
It's only money & power, but I like it)

Dozvolite da se predstavim
Radović, Amfilohije Radović
Ali to nije moje pravo ime
Ja sam čovek bogatstva i moći
Ja sam Božji gnev na zemlji
Agire je za mene malo dete
Već dugo sam ovde, u dolini plača
Kuju natapam tuđim suzama
Uvukao sam se u mnoge duše
Ispunio sam mnoga srca mržnjom
Neka kucaju u ritmu koračnice
Ali moja misija još nije završena
Bio sam tu i kada je Sloba
Imao svojih pet minuta
Stavio sam kamu u desnicu Izabranog
Od Boga i od naroda serbskog,
najstarijeg
Blagoslovljeno sečivo, poštropljeno
svetom vodicom
Paralo je neverniče utrobe
U novom krstaškom pohodu
Osveta je moja, ali On će je izvršiti

Pleased to meet you
Hope you guess my name, oh yeah
But what's puzzling you
Is the nature of my game, oh yeah
(woo woo, woo woo)

Vukao sam se kao prebijeni pas
Kada je došlo vreme za promene
Čamio sam u keliji sa 5 zvezdica
Zagledan u pupak prebirao
Brojanicu sa mrtvačkim glavama
Birao sigurnu ruku za snajper
Čekao sam svoj čas
Najzad, suknuo je otrov iz Zmijinog
zuba
Pravo u srce promena, precizan kao
Božja promisao
Tekućina spravljena u mojim retor-
tama

Tokom nadgrobija, dok sam bljuvao
Mržnju po strvini, nešto se u meni
smejalo
Možda Kezilo, možda neki drugi
podstanar

Grohot se orio u moždanim vijugama
Plavio svaku ćeliju trošnog tela
Smeh je izbijao kroz pore poput znoja
Talasi slanog smeha zapljuskivali su
hram
Na lađi spasenja davljenici su disali
na škrge
Kamere ništa nisu zabeležile

Pleased to meet you
Hope you guess my name, oh yeah
But what's puzzling you
Is the nature of my game, oh yeah
(woo woo, woo woo)

Vikao sam: „Ko je ubio Zorana?“
Mada smo to učinili vi i ja
Igrao sam kazačok na svežim hum-
kama
Izvodio striptiz uvijajući se oko
krstače
Pokazivao pukovničke epolette isteto-
virane na ramenima

Molim vas, dozvolite da se predsta-
vim
Ja sam čovek bogatstva i moći
Postavio sam zamke za naivne i
nevoljne
Neka ostave svaku nadu i dođu u
moju jazbinu

Pleased to meet you
Hope you guess my name, oh yeah
But what's puzzling you
Is the nature of my game, oh yeah
(woo woo, woo woo)

Svaki pandur je lopov
A svaki ratnik svetac
Par – nepar, crno - belo
Zovi me prosto Nepomenik
Ali ne izgovaraj moje ime ni u snu
Jer dolazim sigurno kao Fredi Kruger
Surfujući na talasu žileta
Ako me sretnoš na ulici
Videćeš dva voda vojske, čitavu le-
giju
Upravo pristiglu iz Gadarinskog jez-
era
Tamo je pokušao da me udavi onaj
ludak
Ali sam mu brzo došao glave

Kad me sretnoš, celivaj mi ruku
Pokloni se Božjem izaslaniku
Daću ti kap crne blagodati
Urezaću ti se britvom u sećanje
Pamtićeš me po zlu

Pleased to meet you
Hope you guess my name, oh yeah
But what's puzzling you
Is the nature of my game, oh yeah
(woo woo, woo woo)

A sada mi reci kako se zovem
Da li pogađaš moje pravo ime
Reci mi brzo kako se zovem
Ili ćeš ćutati zauvek

Preporod hadžije Ročka

Edin Salčinović

Enciklopedije ga nisu sistematizirale u obilje pasusa sveznanja, pažljivi istraživači ne mogu pronaći iscrpnu dokumentaciju u arhivima, precizno faktografsko svjedočenje o njemu ne postoji, sam nikada nije zapisao niti redak. Prema historiji Hadžija Ročko se odnosi na samosvjestan, sebidostatan način, mjeri je aršinima samovolje srazmjerne dimenzijama njegove najdraže njive, što će reći tri koma pet dunuma, pohranjuje ju u brižljivo odvojen budžak u sahari, prepuštajući da se taloži i memi spremna da se posegne za njom u čas kada se trebaju dokazati velike historijske nepravde nanesene njegovom hadžijskom sopstvu. Tako i prema ovoj priči koju je spreman kroz srce proburaziti vlastitim štapom, kvrgavim krivim drenovcem kojeg sam zove keva.

Pri susretu sa Martinom Hajdegerom, nakon što je dostojanstveno, kako mu i priliči, saslušao desetominutni solilokvij velikog filozofa bitka i vremena, Hadžija Ročko je rekao: „More, a i ne mora bit“.

1878. Hadžija Ročko je viđen kod Maglaja kao bajraktar kako desnicom visoko izdiže zastavu, a ljevicom puca iz male puške. Nit pjene koja vijori pored njegovog lica sa početkom u kutu usana rezultat je bjesomnog juriša, premda bi cinici primijetili kako je taj zazorni detalj dodao fiktivni autor samo da bi ukaljao obraz čestitom hadžiji.

Hadžija Ročko obožava obrađivati metale. Dubokog je uvjerenja da se sve može presjeći, navariti, uresiti filigranskim tkanjem, istopiti, izliti, iskovati, oplemeniti, očistiti od hrdže, ofarbati. Identično je njegovo uvjerenje o pitanju kolektivnog nacionalnog tijela. Kolektivno nacionalno tijelo treba da je čvrsto i snažno poput metala, treba ga odsjeći od drugih nacionalnih tijela, navariti mu teritorije što je moguće više, uresiti filigranskim tkanjem njegovu kulturu, istopiti prošlost koja je neistinita...

U ljeto 1918. na ćepenak je sjeo kaurski odjeven čovjek predstavljajući se kao Novski. Hadžija Ročko nije oklijevao u izgonu kaura sa svoga topraga. Užarenim mašicama mu je iskopao oči, a zatim ga predao u ruke kalfama savjetujući ih da ga bace u bunar jevrejskog trgovca Davida Kiša.

Karl Jaspers je godinama svijetu dosađivao sa besmislenom pričom o pitanju krivice. Njegove besmislice Hadžiju Ročka su dotakle tek toliko da je, ne prekidajući ibadet, uz prijekoran pogled izgovorio: „Mali, bolje govna jest neg svašta pričat“.

1941. godine Hadžija Ročko priseže s podignuta tri prsta. Kažiprst i srednji prst su blago povijeni, jagodicama okrenuti prema tijelu i podignuti u visini čela. Prisegu je završio čju *amin*. U tami je ostao trag njegovih aktivnosti iz tog doba, ali se pamti njegov poziv na boj protu crvenih đavola, poziv čiji duh i dan-danas raspiruje plamen borbe protiv komunizma i recidiva komunističkog režima.

1968. Hadžija Ročko je javno izazvao Alfonsa Kaudersa na dvoboj mačevima. O vjetrovima Alfonsa Kaudersa rekao je: „To je zvučalo kao nepovratan gubitak abdesta“. Dvoboj se odigrao tačno u podne. Kulisu su činili modroplavo nebo sa suncem u zenitu, prašnjavi drum i prednja strane kafanske zgrade „Kod čovjeka niotkud“. Alfons Kauders je za dvoboj od-

abrao otmjeni rapir kojemu se vrh sjajio kao kapljica rose, dok se Hadžija Ročko odlučio za krivu dimiskiju britku da se njome dlaka mogla podijeliti na dvije jednake pole, premda bi se na prvi pogled dalo pomisliti kako je izandala i otupjela. Borba je potrajala tek časak, koliko je čestitom hadžiji bilo dovoljno da odsiječe glavu probisvijetu Kaudersu. Beživotno truplo ostalo je ležati u prašini ostavljeno za gozbu strvinarima.

Francuski strukturalistički filozof marksističke orijentacije Luj Altiser tvrdio je da je ideologija diskurzivna praksa koju nalazimo tamo gdje mislimo da je nema. Hadžija Ročko nikada u životu nije našao diskurs. Jednom prilikom, htio je baciti u smeće kutiju rahat lokuma misleći da je prazna, a onda je u njoj našao cijela dva komada. Tada je rekao: „Ako je ideologija rahat lokum, moram konstatirati da je nasve ukusna“.

Hadžija Ročko nikada nije naučio izgovoriti riječ demokratija. Mislio je da je zakučita i da nije od insanskog svijeta. Ipak, od 1992. na izborima uvijek glasa za demokrate.

22. oktobra 2003. Hadžija Ročko je viđen na Bašçaršiji kako kupuje kišobran.

Lice Jakoba Esalovića neopisivo je smetalo Hadžiju Ročka, dovodeći ga do takve srdžbe da se mahalska kaldrma drobila pod njegovim koracima. Iako uvijena velom tajne, smrt Čovjeka sa Šiljinim licem igrala je drugi čin u čaršijskim narativima. Ispod glasa se govorkalo da mu je Hadžija odvalio njušku i bacio ju psima, a da je Jakob Esalović iskrvario negdje na deponiji gdje mu je tijelo i spaljeno.

Hadžija Ročko obožava obrađivati metale. Dubokog je uvjerenja da se sve može presjeći, navariti, uresiti filigranskim tkanjem, istopiti, izliti, iskovati, oplemeniti, očistiti od hrdže, ofarbati. Identično je njegovo uvjerenje o pitanju kolektivnog nacionalnog tijela. Kolektivno nacionalno tijelo treba da je čvrsto i snažno poput metala, treba ga odsjeći od drugih nacionalnih tijela, navariti mu teritorije što je moguće više, uresiti filigranskim tkanjem njegovu kulturu, istopiti prošlost koja je neistinita, izliti prošlost koja je istinita, iskovati čvrstu ideološku platformu na kojoj će počivati svaka njegova konstrukcija i struktura, oplemeniti ga plemićkom krvlju s pedigreom i rodoslovnim stablima, očistiti od hrdže koja se u njemu nakotila boga pitaj otkud, ofarbati ga u najdraže nam boje nacije.

Naziv jezika prije svega je političko i nacionalno pitanje, a sam jezik je lingvističko, odnosno naučno pitanje. Društvene snage u konkretnim političkim uvjetima služe se nazivom jezika da bi ostvarile političke ciljeve. Pošto je naziv jezika prvenstveno politički problem, od njegovog rješavanja

Bosanski za početnike

Edin Salčinović

Prva lekcija: **Naziv bosanski jezik**

Predavač: **Dževad Jahić**

Udžbenik: Dževad Jahić, „Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora“, Ljiljan, Sarajevo, 1999.

Naziv bosanski jezik historijski je naslijeđen i potiče iz starine kulturnog bića Bosne. (...) On se, prema našem mišljenju, upotrebljavao već negdje od XII vijeka. Naziv bosanski jezik vjerovatno se počeo upotrebljavati u bogomilskom etnosu, jer su u Bosni tek tada sazreli uslovi da se u Bosni jezik nazove svojim regionalnim imenom. Tako nešto se moglo događati jer se tu pojavio etnos religijski suprotstavljen zapadnom i istočnom etnosu. Naša je hipoteza da naziv bosanski jezik datira iz vremena kad se na bosanskohercegovačkom tlu širi bogomilsko učenje i kad u vezi s tim prevlada svijest tog slavenskog etnosa o svojoj individualnosti i „historijskoj usamljenosti“. Bogomili su sebe nazivali „Bošnjanima“ („dobrim Bošnjanima“), a u vezi s tim vrlo je moguće da su i svoj jezik povezali s tom geografskom odrednicom. Skupa sa procesom iščezavanja bogomila ide i gubljenje naziva za njihov jezik, a on će se ponegdje sačuvati, kako su se (u raznim formama) još čuvali bogomilski tragovi. Prelaskom na islam, bogomilsko stanovništvo jedno vrijeme je (u susretu sa nehrišćanskom orijentalnom kulturom) moglo i zaturiti trag nazivu tog jezika. Za sve to vrijeme bosanskim se mogao imenovati i jezik pravoslavnog i jezik katoličkog življa u Bosni i Hercegovini, mada vjerovatno sa nešto drukčijim značenjem- (...) Negdje od XVII vijeka dolazi do raširenije upotrebe naziva bosanski jezik, začetog još u bogomilsko vrijeme. Taj naziv se i dalje upotrebljava prilično neprecizno i konfesionalno neodređeno. Vre-

menom on ipak postaje precizniji, jer se odnosi između slavenske i orijentalne komponente u Bosni manifestuju potrebom za većim preciziranjem u odrednici jezika, ne samo u regionalnom već i u etničko-vjerskom smislu. Naziv bosanski, međutim, sve se više upotrebljava u bosansko-muslimanskoj sredini, čime dobija značenje na koje se u literaturi kod nas nije obraćala dovoljna pažnja. U orijentalnome jezičkom okruženju bosanski jezik sve više dobija svoje osnovno značenje: njime se prije svega ističe da on nije orijentalan već je maternji, dakle – bosanski. Ta odrednica bosanski i dalje je bivala neprecizna, lingvistički neobrazložena; bilo je najvažnije da se njome naglasi bosanska, tj. slavenska pripadnost. Tu se i kriju najdublji korijeni naziva bosanski jezik. Njime se nije iskazivao odnos prema zapadnoj ili istočnoj južno-slavenskoj teritoriji već odnos prema neslavenskom okruženju. Tim se jezikom isticalo porijeklo, svoj jezik i prošlost. U XIX vijeku taj naziv opet nestaje; on podsjeća na historijsku ponornicu. Tek krajem XIX vijeka, u sklopu Kallayeve politike bosanske nacije, ponovo se aktuelizira, da bi nakon neuspjeha te politike snova ponovo iščeznuo. Potom nastupa onaj „najsušniji“ period, kraj XIX i prva polovina XX vijeka, kada sasma nestaje iz upotrebe. I tako dolazimo do ovog vremena, do devedesetih godina XX vijeka. Naziv bosanski jezik ponovo se javlja i rehabilitira. Tako se kroz historiju događalo sa jednom jezičkom odrednicom-ponornicom, koja ima svoju unutarnju, organsku vitalnost i uspijeva vazda da preživi sva svoja zatačenja, „političke lagere“ i „Sibire“. (...) To što je i njemu (kao svakom drugom nazivu jezika) nužna politička podrška, ne govori uopće o njegovoj ispolitiziranosti i vještačkom porijeklu. Svaki naziv jezika ispolitizirana je pojava, jer je on političko, a ne naučno pitanje. Ali ako je naziv zaista samo politička tvorevina, on ne može opstati, jer nema unutarnje, značenjske vitalnosti da preživi.

Domaća zadaća

1. Zaokruži slovo ispred tačnog odgovora

Bosanskim jezikom prvi su govorili:

- a) Bogomili
- b) Hazari
- c) Adam i Eva (Adem i Hava)
- d) Amebe

Konfesionalno određenje upotrebe bosanskog jezika je:

- a) islamsko
- b) pravoslavno
- c) taoističko
- d) hinduističko

Bosanski jezik sve više dobija svoje značenje u:

- a) orijentalnom okruženju
- b) okcidentalnom okruženju
- c) pretpotopskom okruženju
- d) ezelskom okruženju

Odrednicom bosanski naglašava se:

- a) bosanska tj. slavenska pripadnost
- b) turska tj. osmanska pripadnost
- c) germanska tj. austro-ugarska pripadnost
- d) grčka tj. helenska pripadnost

Kroz historiju bosanski jezik je određen:

- a) odrednicom-ponornicom
- b) odrednicom-krilaticom
- c) odrednicom-poskočicom
- d) odrednicom-žetelicom

2. Dopuni rečenicu

- a) Naziv bosanski jezik vjerovatno se počeo upotrebljavati u _____ etnosu.
- b) Bogomili su sebe nazivali _____.
- c) Skupa sa procesom _____ bogomila ide i gubljenje naziva za njihov jezik.
- d) Svaki naziv jezika ispolitizirana je pojava, jer je on _____, a ne _____ pitanje.
- e) A naziv _____ upravo je takva pojava.

3. Napišite tekst koristeći riječi:

Bogomili, jezik, Bosna, orijent, nacija, politika, konfesijska, islam

Edin Sačinović / Ponosni Bošnjaci

Moj dedo već dugo
Ore dženetske njive
Ali babo još čuva sve stvari
I sliku našeg reisa
Na dan kad sam rođena
Tu je izučen ezan
A niz mahalsku kaldrmu
U mekteb idu djeca

*Ponosni Bošnjaci, Ponosni Bošnjaci,
Ponosni Bošnjaci*

Kroz havu treperi
Šest kandilja na fotki
Kad sam dobila prvi ilmihal
I šamiju iz Feza
U maju još uvijek
Zriju komšijske bašče
A kurban sad raznose
Neka druga djeca

Ponosni Bošnjaci, Ponosni Bošnjaci,
Ponosni Bošnjaci
Moj babo je Bakir
Prva faca džemata
Ima Šaju jarana
I uči ga da klanja
Ponekad ih sretnem
Mašu kroz prozor kola
A na šehidskom mezarju spavaju
Neka tuđa djeca

Ponosni Bošnjaci, Ponosni Bošnjaci,
Ponosni Bošnjaci

A ja, ja se vozim
S lažnom nadom po džadi
Na zidu sa limene pločice čitam
Ime moga djeda
Za babu mog kažu
„Sad je u pravoj zemlji“
A kadaif na čaršiji
Jedu druga djeca

Ponosni Bošnjaci, Ponosni Bošnjaci,
Ponosni Bošnjaci

EKSKLUZIVNO Naš reporter u Moskvi i rodnom mjestu velikog L. N. Tolstoja

Na mezaru proroka iz Jasne Poljane

Zastao sam! Cvrkut ptica orio se Zakazom... Sunce je obasjavalo samo mezar. Prišao sam k jednom javoru, sagnuo se i uzeo tejemum, obrisavši lice i ruke finim, sitnim kao prah, humusom. Zatim sam prišao mezaru i čučnuo pored uzglijava humke. Sutio sam! Pri polasku uzeo sam jedan busen s travom i jednu malu zelenu grančicu

Nišo
Nisland LATIĆ

A janski meni prepričao je, koga volim i svaki bitan, koji spasi i keni de... Zato sam prišao mezaru i čučnuo pored uzglijava humke. Sutio sam! Pri polasku uzeo sam jedan busen s travom i jednu malu zelenu grančicu

gledao na nekima iz te toliko fasciniran Tolstojem kao što je... Na tu večernju mi je rekao... Pratiš me? Sutra sam prišao mezaru i čučnuo pored uzglijava humke. Sutio sam! Pri polasku uzeo sam jedan busen s travom i jednu malu zelenu grančicu

Halilović kraj mezarja Lava Tolstoja u Jasnoj Poljani

Halilović kraj mezarja Lava Tolstoja u Jasnoj Poljani... Zbog toga je Tolstoj u... Naš reporter u Moskvi i rodnom mjestu velikog L. N. Tolstoja

U Rusiji živi dvadeset miliona muslimana

Na zidu hotela je... U Rusiji živi dvadeset miliona muslimana... Naš reporter u Moskvi i rodnom mjestu velikog L. N. Tolstoja

Voz za Tulu

Na preporuku... Voz za Tulu... Naš reporter u Moskvi i rodnom mjestu velikog L. N. Tolstoja

Preci Puškina i Jesenjina

Manji suhli ključari... Preci Puškina i Jesenjina... Naš reporter u Moskvi i rodnom mjestu velikog L. N. Tolstoja

Kao u slaverskom komisliuku

Možda se... Kao u slaverskom komisliuku... Naš reporter u Moskvi i rodnom mjestu velikog L. N. Tolstoja

O Tolstojev duše, duše, imate l' vi Rusi duše? Šta me bolan bihuzuriš i srklet mi nakav činiš? Zar ne vidiš da čeflejšem i merakli-drogu srčem.

Pravovjerni Nedžad: O Tolstojev duše, duše, imate l' vi Rusi duše? Šta me bolan bihuzuriš i srklet mi nakav činiš? Zar ne vidiš da čeflejšem i merakli-drogu srčem.

La-Islamski

Edin Salčinović

Zasjeo bošnjajčki narodnjak Pravovjerni Nedžad da pročefleniše i popije crnu kahvu baš k'o pravi meraklija. Kad najednom suknu iz mangala crn dim, kulja iz džehennemskog grobla gust ko gornjovakufska vuna, istiskuje molekule čiste have. Napade oganj pakleni na Pravovjernog, hoće mu dušu spalit, frcaju suze na oči, al' ne da se Pravovjerni, prikuči se, podiže ruke nebu, pa prokašlja.
Pravovjerni Nedžad: Iššššš, šejtane!
Prolomi se iz dima, baš iz same jezgre, gromoglasna replika, ječna ko trublje jerihonske.
Glas iz dima: Nije sluga Iblisov, no ja, duh Tolstojov, ruski Lav Islamski.

Duh Lava Islamskog Tolstoja: Halili mi Pravovjerni, gdje utrefih ovaj vakat, jadan sam ti i nesrećan. Der smiluj se Pravovjerni, poslo me je Muhsin Rizvić, da pred tobom šehadet rečem i uđem u din i iman.

Pravovjerni Nedžad: Stander da oglednem u Čitab. (Upozorenje č itaocu da je Č itab sasvim slučajno i ničim izazvano, osim možda voljom Milostivog Samilosnog Allaha dž.š., zelen).
Ogleda Pravovjerni Nedžad, č eka da mu duša primi dušu Č itaba. Izvi se dašak iz Č itaba, ozari se lice Pravovjernog, zahvali se Allahu dž.š. i donese salavat na Poslanika s.a.v.s.

Pravovjerni Nedžad: Dobre riječi o tebi mi Č itab kaza, dok je vakta i zemana pričat ćemo da grof Tolstoj primi vjeru Muhammedovu. Ti sad rahat možeš biti musliman i beg u Rizvićevom svijetu, to je mnogo učen alim.

Duh Lava Islamskog Tolstoja: Восхвалять pravovjerni. До свидания u Džennetu!
Usisa se dim u mangal, posta sve k'o što je bilo, a Pravovjerni Nedžad pristavi novu kahvu, jer mu se ona već ohladila.

Diabaté

STE(Ć)KOMANIJAK
(po Skenderu K. *Stećak*)

reis mramorni ćuti govorom ćalme na glavi
jaći no istok srba, naš islamistan divni slavi.
njegovi mjesec i zvijezda, sad znaće islamske bajke;
davno su postali lažni, od sad slušamo tek cajke.

udaljili su se od njeg i džemat i naša sela
vidik mu tvore pedofil i esdeaova sijela.
reis onda posjeti Sandžak, a ljudi šapću dove:
zmija je svaki srbin, nikad nemamo love.

zašto sam došao ovdje, kad svaki bošnjak sve znade?
posljednju zelen dok vidim, neka musliman krade,
ćuj, sad ezan zrelo trešti, ko pjevaljka sa estrade.

ajete što još bruje zrakom u srcu osjeti svome
pa, uspokojen, pusti nek crne ćafire slome
lezi u tamni mezar, a bakir biće svoj na mome.

Kenan Efendić / Mlada studentica

Mlada studentica sabah klanjala
Andrića ćitala, pa se kajala
Sabah klanjala, knjigu spalila

Haj, nek' se ćuje, ćuje, haj, nek' se zna
da je mlada studentica Ivu spalila

Mlada studentica esej pisala
Rizvića kloniralala, kone traćala
Esej pisala, u grah gledala

Haj, nek' se ćuje, ćuje, haj, nek' se zna
Da je mlada studentica u grah gledala

Mlada studentica selam nazvala
Profu srećila, sihre bacala
Selam nazvala, hajir ćinila

Haj, nek' se ćuje, ćuje, haj, nek' se zna
Da je mlada studentica selam nazvala

Mlada studentica esej predala
Profi godila, deset dobila
Esej predala, u kašike gledala

Haj, nek' se ćuje, ćuje, haj, nek' se zna
Da je mlada studentica deset dobila

Mlada studentica referate pisala
Vlahe panjkala, Bošnje šminkala
Bošnje šminkala, sevap ćinila

Haj, nek' se ćuje, ćuje, haj, nek' se zna
Da je mlada studentica Vlahe panjkala

Mlada studentica referat izlagala
Kolege uputila, asistenta uzbudila
Referat izlagala, narod spasila

Haj, nek' se ćuje, ćuje, haj, nek' se zna
Da je mlada studentica narod spasila

Mlada studentica deset dobila
U Teheran zagledala, duhom svršila
Deset dobila, himber popila

Haj, nek' se ćuje, ćuje, haj, nek' se zna
Da je mlada studentica deset dobila

Mlada studentica diplomirala
Sijelo sazvala, kone ćastila
Diplomirala, kurban zaklala

Haj, nek' se ćuje, ćuje, haj, nek' se zna
Da je mlada studentica kurban zaklala

Mlada studentica pos'o dobila
Faks okrećila, dekan postala
Dekan postala, narod preporodila

Haj, nek' se ćuje, ćuje, haj, nek' se zna
Da je mlada studentica narod preporodila.

„Nacionalizam je ideologija banalnosti. Nacionalizam je, dakle, totalitarna ideologija. Nacionalizam je, uz to, ne samo po etimološkom značenju, još posljednja ideologija i demagogija koja se obraća narodu. Nacionalizam je kič... Kič i folklor, folklorni kič, ako vam se tako više sviđa, nisu ništa drugo do kamuflirani nacionalizam, plodno polje nacionalističke ideologije. Zamah folklorizma, kod nas i u svetu, nije antropološke prirode, nego nacionalističke. Nacionalizam je, dakle, prevashodno negativitet, nacionalizam je negativna kategorija duha, jer nacionalizam živi na poricanju i od poricanja. Mi nismo ono što su oni. Mi smo pozitivan pol, oni negativan. Naše vrednosti, nacionalne, nacionalističke, imaju funkciju tek u odnosu na nacionalizam onih drugih: mi jesmo nacionalisti, ali oni su to još i više, mi koljemo (kad se mora), ali oni još i više; mi smo pijanci, oni alkoholičari; naša istorija je ispravna samo u odnosu na njihovu, naš je jezik čist samo u odnosu na njihov. Nacionalizam živi od relativizma. Ne postoje opšte vrednosti, estetičke, etičke, itd. Postoje samo relativne. I u tom smislu, u prvom redu, nacionalizam jeste nazadnjaštvo. Treba biti bolji samo od svoga brata ili polubrata, ostalo me se i ne tiče. Skočiti malo više od njega, ostali me se i ne tiču. To je ono što smo nazvali strah. Ostali čak imaju pravo da nas dostignu, da nas prestignu, to nas se ne tiče. Ciljevi nacionalizma uvek su dostižni ciljevi, dostižni jer su skromni, skromni jer su podli.“ (Danilo Kiš, Čas anatomije)

(s i c !)

Časopis za po-etička istraživanja i djelovanja
Sarajevo/09/broj 1

Urednik Mirnes Sokolović

Redakcija

Jasmina Bajramović, Kenan Efendić, Jasna Kovo, Đorđe Krajišnik, Marko Raguž, Edin Salčinović, Mirnes Sokolović, Osman Zukić

Urednik fotografije: Kenan Efendić

Korektura: Boris Tomić

Fotografija na naslovnoj stranici: Marina Veličković

Tiraž Neograničen zbog mogućnosti slobodnog i poželjnog preštampavanja

Slobodno i poželjno kopiranje, prepisivanje, skeniranje

Kontakt redakcija.sic@gmail.com

Časopis izlazi neredovno

„Sic!“, časopis za po-etička istraživanja i djelovanja, rezultat je nastojanja nekolicine studenata književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu da iskažu svojvrstan generacijski stav o vremenu u kojem žive i u kojem centri akademsko-političko-religijsko-finansijske moći hoće pojedinca zatvoriti u skućeni palanački prostor konzervativno-nacionalističke kulture i društva.

Višegodišnje nac-pozitivističko i nac-esencijalističko, duboko ideologizirano i ispolitizirano čitanje bosanskohercegovačkih i južnoslavenskih književnosti u sistemu izučavanja, studiranja i predavanja neophodno je dekonstruirati i razobličiti u njegovoj nestručnosti, nepismenosti, stupidnosti i generacijskoj pogubnosti.

Redakcija „Sic!a“ poziva sve zainteresirane da doprinesu razvoju časopisa i unaprijeđenju opšteg po-etičkog djelovanja i istraživanja.

Zahvaljujemo ovom prilikom našem profesoru Nenadu Veličkoviću na svesrdnoj prijeprije svega stručnoj a potom i tehničkoj pomoći u oblikovanju prvog broja našeg časopisa.

Redakcija

autori u ovom broju

Almir Kolar Kijevski, rođen 21.03.1981.godine u Kijevu, općina Trnovo. U Sarajevu završava osnovnu školu, gimnaziju te studira na Filozofskom fakultetu, odsjek filozofija. Objavio zbirku poezije Requiem za Kijevskog (Omnibus, 2008).

Jasmina Bajramović rođena je 8. 02. 1987. godine u Sarajevu, gdje je završila osnovnu i srednju školu. Studentica je Odsjeka za književnosti naroda BiH i bosanskog jezika.

Osman Zukić rođen je 12. 6. 1987. u Sarajevu, a odrastao u mjestu Bakići, općina Olovo. Osnovnu školu počeo je u Olovu, a završio u Sarajevu, gdje je upisao i završio i Gazi Husrev-begovu medresu. Student je Odsjeka za književnosti naroda BiH na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

Mirnes Sokolović, rođen 22. 10. 1986. u Sarajevu gdje je završio osnovnu i srednju školu. Student je master studija na Odsjeku za južnoslavenske književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Objavio povijesnoepetički ogleđ u *Novom Izrazu*.

Enes Kurtović, radi u Sanskom Mostu i, posljedično tome, tamo živi. Nije član ničega. Uređuje poetski blog "Sektor G" (www.sektorg.blogspot.ba). Do sada objavio dvije zbirke pjesama: "Friday Jihad Fever" (2005) i "Zeleno na bijelom" (2001). Agrominiju diplomirao u Ljubljani. Rođen 1969. u Arapuši.

Lamija Begagić, rođena 1980. u Zenici, živi u Sarajevu gdje je i studirala na Odsjeku za književnosti naroda BiH Filozofskog fakulteta. Urednica je dječjih listova Kolibrić, Palčić i 5Plus. Uređivala književni web-magazin Omnibus i Književni žurnal. Piše za djecu i odrasle. Dvije priče objavljene su joj u zborniku Bun(t)ovna p(ro)za. Na natječaju Ekran priče_02 u organizaciji zagrebačke Naklade MD i Iskon interneta osvojila prvu nagradu u konkurenciji od 1209 priča za priču Dvadeset i sedam. Priča Jednom ću naučiti plesti uvrštena je u zbornik *Poqueerene priče*. Izbor priča našao se i u antologiji ex-yu mladih autora Na trećem trgu. Objavljivala je priče i poeziju u Licima, Sarajevskim sveskama, Zarezu, Libri Liberi, Reviji Re...Zbirka priča Godišnjica mature objavljena je upoređo u Beogradu (Rende) i Sarajevu (Omnibus). Dobitnica je specijalne nagrade Fondacije Farah Tahirbegović "za doprinos razvoju izdavačke djelatnosti, književnosti, bibliotekarstva i opće kulture".

Edin Salčinović, rođen 13. 4. 1988. u Sarajevu. Stanuje u Brezi. Završio osnovnu i srednju školu. Studira.

Kenan Efendić, rođen 1986. godine u Željeznom Polju (Žepče, SFR Jugoslavija). Studira južnoslavenske književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Radi kao novinar na portalu Radiosarajevo.ba. Živi u Sarajevu.

Nina Lazović, rođena u Mostaru 1983. Gimnaziju završila u rodnom gradu. Uređivala emisije za mlade na radiju Studio 88. Diplomirala na Filozofskom fakultetu u Sarajevu na odsjeku za anglistiku. Povremeno pisala za *Književni žurnal*. Trenutno živi od prevođenja stručnih,

tehničkih tekstova, a književne prevodi iz ljubavi. Stalno nastanjena u Sarajevu.

Marko Raguž, rođen 09. 10. 1986. u Sarajevu. Završava drugi semestar master studija iz komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Objavio je nekoliko ogleđa/interpretacija (Hrvatski narodni godišnjak, Motrišta, Zeničke sveske). Tokom studija se prije svega bavi historijom romana. Piše roman.

Jasna Kovo, rođena je 1. 05. 1988. u Visokom. Osnovnu školu završila je u Visokom, a Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu. Studentica je na Odsjeku za književnosti naroda BiH i bosanski jezik na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

Harun Dinarević, rođen 02.02.1989. godine u Sarajevu. Osnovnu i srednju školu završio u Brezi, gdje trenutno i živi. Nakon završene gimnazije, 2007 godine, upisao se na odsjek za Književnost naroda BiH i BHS jezik, na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Studira i preživljava od roditeljske pomoći. Rijetko uči (misli se na studentsko značenje glagola učiti), a često čita, isključivo uz muziku (od bebopa do savremenog jazza). Najveća meta zanimanja su mu afrička(e) kultura(e) i muzika, ribolov, košarka i poljska poezija (koga, ustvari, ne zanima poljska poezija?). Vrijeme najčešće provodi na relaciji kuća-fakultet-kafić-kuća-park. Piše poeziju (valjda) i aktivan je na online forumima. U budućnosti planira posjetiti Bamako (Mali).

Vedad Jusić, rođen je 1. januara 1990. godine u Sarajevu. Završio je Gazi Husrev-begovu medresu. Trenutno je student Filozofskog fakulteta u Sarajevu na odsjeku Književnosti naroda BiH. Živi u Brezi.

Amir Kamber, rođen 1977. godine u Sanskom Mostu, odrastao u Prijedoru iz kojeg je protjeran 1992. Od tada živi u Njemačkoj. Završio magistarske studije njemačke filologije, opšte lingvistike i filozofije. Na regionalnom konkursu Bun(t)ovna P(ro)za u organizaciji sarajevskog "Omnibusa" 2001. godine nagrađen za najbolju kratku priču na štokavskom jeziku. "Amir Kamber, štimer orgulja i klavira". Objavio knjigu kratkih priča "Constructing Kamber". Radi kao novinar za Zapadnonjemački radio (WDR). Autor, reporter, putopisac. Priprema doktorat na Univerzitetu Keln. Publicira na njemačkom i bosanskom jeziku.

Nenad Veličković, rođen 1962. u Sarajevu, viši asistent na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Objavio više knjiga proze, više na WWW.velickovic.ba

Ružica Marjanović, profesorica književnosti u Užičkoj gimnaziji. Više voli da čita nego da piše. Piše samo kada je bijesna ili kada je natjeraju. Veruje da ima više pisaca nego dobrih čitalaca. Jedan je od pokretača književnog festivala "Na pola puta". (www.napolaputa.net).

Istina je da u našem vijeku niko čiste savjesti ne može proglasiti sebe apolitičnim, što ni najmanje ne proističe iz toga da je svako obavezan da se poistovjeti s nekim od postojećih pokreta, s nekom ideologijom ili partijom. U slučaju intelektualaca jedina posebna stvar za koju su s obzirom na svoju profesiju odgovorni jeste solidna – ili pristojna i što nepogrešivija – upotreba riječi; pri čemu se manje radi o istini, a više o duhu istine, jer niko ne može da obeća da neće griješiti, međutim, duh istine može da se očuva i griješeći, odnosno da se ne odriče budne nepovjerljivosti u vlastite riječi i u vlastite identifikacije, da umije da prizna vlastite greške i da sačuva sposobnost samopopravljanja. U ljudskim granicama sve to je moguće i upravo to se može očekivati od intelektualaca, pod uslovom da priznaju da su opšteljudska svojstva, kao što su ljenčarenje i volja za vlašću, u njihovom slučaju, iz očiglednih razloga, štetna i opasna.

(Leszek Kołakowski, Intelektualci)